

ESCOLA I PAISATGE A MALLORCA

Guia didàctica per a la interpretació dels paisatges de l'illa

Departament de Territori
Consell de Mallorca

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
BLOC 1	
Marc general	
1. CONTINGUTS I OBJECTIUS DE LA GUIA	9
2. FONAMENTS. PER QUÈ ÉS IMPORTANT CONÈIXER EL PAISATGE?	12
3. CONCEPTES GENERALS SOBRE PAISATGE	13
4. OBJECTIUS DEL PROGRAMA ESCOLA I PAISATGES DE MALLORCA	17
5. DESTINATARIS I METODOLOGIA	18
6. EL PAISATGE COM A MATÈRIA TRANSVERSAL. INTEGRACIÓ EN EL CURRÍCULUM	19
7. TEMPORALITZACIÓ, ESPAIS I RECURSOS	22
8. AVALUACIÓ	23
BLOC 2	
Continguts	
9. CONTINGUT DE LES FITXES	27
10. EL PAISATGE RURAL	30
11. EL PAISATGE PERIURBÀ	34
12. EL PAISATGE LITORAL I DE RIBERA	38
13. EL PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA	42
14. ACTIVITATS COMPLEMENTÀRIES. ELS REPTES	47
BLOC 3	
Referències	
15. GLOSSARI	51
16. BIBLIOGRAFIA	75
17. BIBLIOGRAFIA WEB	76
18. NORMATIVA D'APLICACIÓ SOBRE EL PAISATGE	77
19. CINEMA I PAISATGE	78
20. CRÈDITS	79
ANNEX. FITXES DIDÀCTIQUES	81

Elaboració i disseny: Arquitectives

Impressió: Esmment Impremta

Direcció: Joan Carles Fuster Guasp, cap de servei tècnic d'Ordenació del Territori

Coordinació: Jaume O. Mayans Sureda, arquitecte paisatgista del Servei d'Ordenació del Territori

Edició: Direcció insular de Territori i Paisatge. Departament de Territori. Consell de Mallorca

Dipòsit Legal: PM 1544-2019

INTRODUCCIÓ

L'Estratègia del Paisatge del Consell de Mallorca, aprovada el febrer de 2019, té com a un dels objectius el de promoure accions educatives i formatives que contribueixin a la millora del coneixement, a la formació, a la sensibilització i a la participació pública en matèria de paisatge. Aquesta línia d'acció també s'ha de fer efectiva entre la població escolar com a instrument de conscienciació de les generacions futures i com a eina de millora del coneixement del nostre entorn.

Una bona forma de contribuir a l'assenyalat objectiu és incorporar a l'ensenyament reglat una sèrie de coneixements sobre el paisatge a través de fitxes i guies educatives, dirigides al professorat i a l'alumnat dels centres educatius. Aquestes que presentem ara dins la guia didàctica que teniu a la mà, s'adrecen a la població escolar compresa entre els darrers cursos d'educació primària i els d'educació secundària. Amb aquest material, elaborat per la Direcció Insular de Territori i Paisatge del Consell de Mallorca, en col·laboració amb l'equip tècnic *Arquitectives*, es facilita tot un seguit de continguts i recursos educatius que incideixen en els trets essencials que han d'ensenyar a valorar i a reconèixer cada paisatge de l'illa, identificant el paisatge rural, el periurbà, el litoral i el de la Serra de Tramuntana.

El contingut del llibre s'estructura entorn de tres blocs: un relatiu al marc general de la guia, un segon sobre els continguts de les fitxes d'interpretació del paisatge i un tercer amb una sèrie de referències complementàries. D'aquesta manera s'exposen els continguts i objectius de la guia destacant la importància d'aprendre a conèixer i estimar el nostre paisatge. Aquesta part va dirigida a les persones docents com a reforç per a millorar l'experiència de l'ensenyament paisatgístic. D'altra banda, el treball d'interpretació s'articula amb les fitxes, dividides per tipologies de paisatge, i que ofereixen un excel·lent instrument pedagògic que inclou propostes d'activitats i exercicis a més d'itineraris guiats d'interpretació paisatgística. La darrera part inclou unes referències que complementen els anteriors continguts i reforcen el conjunt.

Esperem que aquesta obra *ESCOLA I PAISATGE A MALLORCA, Guia didàctica per a la interpretació dels paisatges de l'illa* es converteixi en una eina útil per a facilitar la feina del personal docent a l'hora d'ensenyar els continguts d'identificació dels diferents paisatges de Mallorca, contribuint així a reforçar els trets culturals i d'identitat que conformen el caràcter de la nostra illa.

An aerial photograph of a rural landscape, primarily composed of agricultural fields. The fields are arranged in a grid-like pattern, with some areas showing distinct furrows or rows, suggesting recent plowing or planting. The overall color palette is dominated by warm, golden-brown and tan tones, characteristic of dry earth or mature crops. In the upper right corner, there is a cluster of buildings, possibly a farmstead or a small village. A road or path runs through the middle of the fields. The text "BLOC 1. MARC GENERAL" is overlaid in the center of the image in a bold, black, sans-serif font.

BLOC 1. MARC GENERAL

1 . CONTINGUTS I OBJECTIUS DE LA GUIA

Aquesta guia per al professorat té com a objectiu facilitar la feina dels educadors a l'hora d'explicar els continguts relatius als paisatges de Mallorca.

La guia s'estructura segons els blocs genèrics següents:

FONAMENTS

Justificació de la rellevància del paisatge (entès com ambient o entorn comú) com a suport de les activitats quotidianes de les persones. Aquest apartat servirà com a argument i motivació, per entendre el valor del paisatge des del punt de vista educatiu i per conèixer l'entorn del qual formem part els infants amb un cert nivell de profunditat.

CONCEPTES GENERALS

Explicació dels principals continguts que cal tenir en compte, a manera d'introducció al coneixement del paisatge. L'apartat recorre algunes de les àrees en les quals el paisatge té presència. Per la complexitat i transversalitat conceptual i disciplinar del paisatge, el capítol es divideix en tres apartats:

1. Breu visió històrica. Tot i que l'estudi del paisatge que ha evolucionat al llarg del temps, cal parlar de l'origen per entendre'n el present.
2. Importància del paisatge en les polítiques actuals. Des d'una perspectiva temporal més propera, es desenvolupen els aspectes que fan que el paisatge sigui una matèria d'interès per a les polítiques públiques actuals. En aquest apartat, s'exposen les preocupacions que donen rellevància al tema i fan que s'entengui com a valor d'atenció especial per al futur del benestar comú.
3. El paisatge a l'actualitat i al Conveni Europeu del Paisatge (CEP). S'emmarquen els continguts en el context interestatal, estatal i autonòmic, com a base del desenvolupament de la resta de continguts i materials de la guia i material didàctic adjunt a la mateixa. S'enfoca l'enteniment del paisatge des de les institucions europees i el CEP, que serveix de base per desenvolupar les polítiques sobre paisatge dels estats membres adscrits. Aquest apartat desenvolupa de manera més concreta els continguts i conceptes del programa «Escola i paisatge a Mallorca».

Aquesta guia és una eina per apropar l'alumnat als diferents paisatges de Mallorca. Des del Consell Insular, s'impulsa el coneixement i la interpretació del paisatge a partir de posar-ne en valor els atributs i de generar una mirada crítica de la ciutadania.

Els objectius principals coincideixen amb els que es formulen a les «Bases per a una estratègia de paisatge de Mallorca» i són:

1. Formular una política de paisatge integral, coordinada i específica.
2. Fomentar el coneixement, la sensibilització i la participació pública en matèria de paisatge.
3. Protegir i valorar els grans conjunts paisatgístics.
4. Millorar, recuperar i/o requalificar el paisatge en àmbits supramunicipals.
5. Salvaguardar i gestionar els valors de paisatge rural en cooperació amb la política agrària del Consell de Mallorca.

Conjunt d'escars a Cala Llobards

OBJECTIUS DEL PROGRAMA ESCOLA I PAISATGE A MALLORCA

S'enumeren els objectius educatius que persegueix el programa «Escola i paisatge a Mallorca».

DESENVOLUPAMENT DE CONCEPTES. EL PAISATGE A MALLORCA

Es despleguen els diferents continguts que componen el programa, que s'estructuren a través dels formats següents:

FITXES:

Unitats didàctiques basades en cadascuna de les classificacions paisatgístiques bàsiques característiques de Mallorca, segons l'Administració insular: periurbà, rural, litoral i de ribera i Serra de Tramuntana. Per a cada paisatge, es presenten les fitxes següents:

- Fitxes G: característiques generals del paisatge definit.
- Fitxes P: característiques particulars del paisatge definit.
- Fitxes A: activitats pràctiques relacionades amb el paisatge definit.
- Fitxes R: proposta d'una ruta interpretativa del paisatge definit.

Les fitxes G i P van dirigides al professorat, inclouen continguts relacionats amb els diferents paisatges que permeten desenvolupar unitats didàctiques i projectes relacionats amb els paisatges de l'illa.

Les fitxes A i R s'orienten a l'alumnat, presentant activitats concretes relacionades amb els quatre tipus de paisatges, tan per treballar dins l'aula (fitxes A) com per dur a terme una feina de camp (fitxes R).

Així mateix, les fitxes R poden ser emprades com a material complementari dels Camps d'Aprenentatge de la Conselleria d'Educació i Universitat, especialment en els de Binifaldó i Orient (fitxa ST-R del camí des Correu) i es Palmer (fitxa L-R del salobrar de Campos).

RUTES:

Itineraris relacionats amb els quatre tipus de paisatges analitzats a les unitats didàctiques. Aquestes passejades tenen com a objectiu complementar els coneixements adquirits amb visites a llocs concrets de l'illa, per experimentar directament cada paisatge concret. D'aquesta forma, l'alumnat pot contemplar el paisatge des d'una visió crítica i activa, utilitzant el material didàctic i relacionant-lo amb els continguts de les fitxes didàctiques a través de l'experiència directa.

Els **campus d'aprenentatge** són centres educatius que depenen de la Direcció General d'Innovació i Comunitat Educativa de la Conselleria d'Educació i Universitat. Ofereixen a l'alumnat dels centres docents de les Illes Balears la possibilitat de desenvolupar aspectes del currículum escolar mitjançant l'observació, l'experimentació i el treball de camp en un medi singular i cultural de les Illes Balears, fent especial menció als continguts de l'educació ambiental.

Trobareu més informació al web: campsdaprenentatgeib.org

Les rutes proposades són:

- Ruta del paisatge rural: El puig de Sant Nofre
- Ruta del paisatge litoral i de ribera: Es Salobrar de Campos
- Ruta de la Serra de Tramuntana: El camí des Correu
- Ruta del paisatge periurbà: cala Millor

ACTIVITATS COMPLEMENTÀRIES:

Exercicis pràctics, denominats reptes, que consisteixen en possibles treballs de recerca sobre algun dels aspectes relacionats amb el paisatge. Aquestes activitats es plantegen com un contingut obert que ha de desenvolupar el professorat o l'alumnat de manera autònoma i, per tant, no estan pautats en la guia. El principal objectiu dels reptes és motivar la comunitat educativa a fer la seva investigació i a emprar-los com a punt de partida per dissenyar projectes educatius paral·lels.

Les activitats complementàries proposades en aquesta guia tenen un gran potencial com a centres d'interès per a diverses competències del currículum educatiu i permeten treballar la transversalitat competencial amb el paisatge com a fil conductor.

GLOSSARI:

Definició de termes relacionats amb el paisatge, a manera d'eina de consulta ràpida per treballar amb els continguts dels materials didàctics del programa «Escola i paisatge a Mallorca».

BIBLIOGRAFIA:

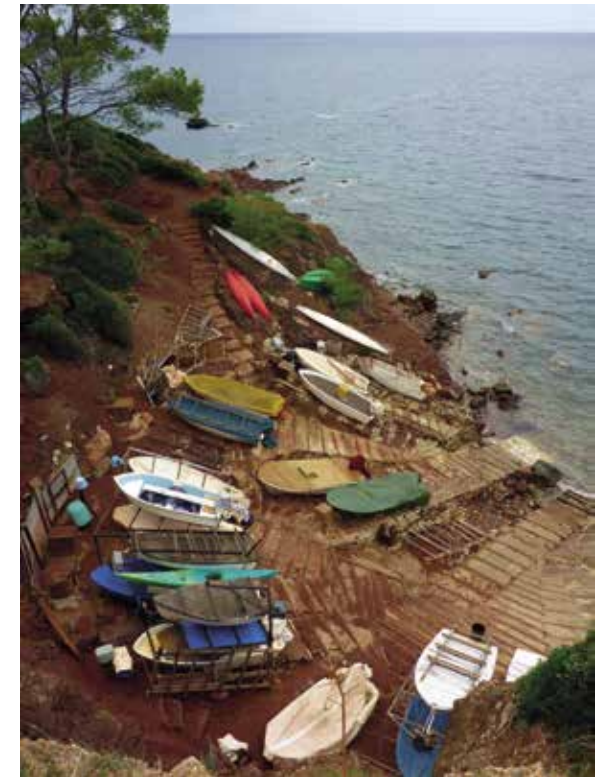
Bibliografia i inventari de continguts i eines de suport.

SITOGRAFIA I ALTRES REFERÈNCIES D'INTERÈS:

Llista de pàgines web, pel·lícules i altres recursos per complementar i ampliar els continguts del programa.

NORMATIVA SOBRE PAISATGE:

Llista de normativa específica sobre paisatge.

El port des Canonge

2. FONAMENTS. PER QUÈ ÉS IMPORTANT CONÈIXER EL PAISATGE?

Tot i que no sempre en som conscients, l'entorn en què vivim exerceix una gran influència sobre el nostre estat d'ànim. Nosaltres, com a éssers humans, ens relacionam constantment amb els llocs on succeeixen els esdeveniments que marquen la nostra vida i, per tant, intervenim de manera directa en l'ambient que ens envolta en cada moment.

Aquest aspecte és el camp d'estudi de la psicologia ambiental des que el psicòleg **Kurt Lewin** (1890-1947) va començar a donar importància a la relació entre les persones i el medi. En aquest sentit, tractà de determinar l'influx que l'entorn té sobre nosaltres, les relacions que hi establim i la forma en què actuem, reaccionem i ens organitzem en el medi que habitam.

Des d'aquesta branca de la psicologia, es consideren diferents nivells de relació entre les persones i l'entorn, en ambdós sentits:

- El microambient, el nostre propi espai privat.
- L'ambient de proximitat, o els espais propis que compartim ocasionalment amb altres persones.
- Els ambients públics, com els espais urbans i les ciutats.
- L'ambient global o general: els territoris.

Atenent aquesta classificació, el territori i el paisatge ocupen, almenys, els dos darrers nivells.

Marjades i conreus a Banyalbufar

Un dels objectius principals d'aquest programa educatiu és conèixer en profunditat els diferents aspectes que condicionen la nostra vida i la dels altres. Facilitar aquests coneixements sobre els paisatges que habitem ens ajudarà a fomentar una ciutadania més conscient i respectuosa, amb capacitat per a transformar l'entorn des de l'enteniment profund dels recursos i valors que ens ofereix el paisatge.

3. CONCEPTES GENERALS SOBRE PAISATGE

BREU VISIÓ HISTÒRICA. L'ORIGEN DEL CONCEPTE «PAISATGE»

El concepte de paisatge és relativament recent. Per això, cal recórrer a experts i estudiosos per arribar a intuir-ne l'origen a Europa. Segons el catedràtic d'Arquitectura del Paisatge **Javier Maderuelo**, les recerques del qual han tractat aquest tema, podem situar l'origen del concepte al Renaixement.

Segons l'autor, fins aquest moment històric no existia una consciència paisatgística, és a dir, no hi havia un pensament específic sobre el territori que inclogués el valor emocional afegit a la percepció d'allò que observam.

El paisatge no és un lloc físic, sinó un conjunt d' idees, de sensacions i de sentiments que els humans elaborem a partir del lloc i dels elements que el constitueixen (Maderuelo, 2013).

Així doncs, des de quan existeix el paisatge com a concepte? Seguint les recerques de Maderuelo, la consciència de paisatge va lligada a una sèrie de condicions socials molt específiques, que, segons l'autor, es donaren a Holanda entre els anys 1603 i 1604:

- Existia una literatura que narrava escenes ambientades en el camp, en les quals se'n descrivien elements i es relacionaven amb la sensació de plaer.
- Diversos pintors recreaven vistes del camp i dels afores de la ciutat amb una intenció emotiva. L'any 1603, **Hendrik Goltzius** dibuixà per primera vegada un paisatge totalment autònom, consistia en una visió de les dunes dels voltants de la ciutat de Haarlem.
- Es generà un moviment de pintors centrats en la representació el camp, dels quals sorgí la que es considera primera escola paisatgista d'Europa.
- L'any 1604, es va editar una publicació on aparegué, per primera vegada, una paraula holandesa referida al paisatge: «landschap», el seu significat incloïa la idea del gaudi en la contemplació.
- Es dissenyaven i construïen jardins, no destinats al conreu, sinó al gaudi de les persones.

Per tant, per poder assegurar l'existència del concepte de paisatge, no només s'han de donar fenòmens objectius i visibles (com ara muntanyes, rius, construccions, vegetació, etc.), sinó que són necessaris uns altres de purament subjectius i incommensurables de l'observador, relacionats amb categories positives com la bellesa, allò sublim o pintoresc, etc. o negatives com quelcom patètic, per exemple.

*"La meitat de la bellesa depèn del paisatge.
L'altre, de la persona que el mira"*
Lin Yutang

Hendrick Goltzius. Dune Landscape near Haarlem c. 1603 160 X 286 mm. Llapis. Museu Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

IMPORTÀNCIA DEL PAISATGE EN LES POLÍTIQUES ACTUALS

Al segle XVII, el paisatge despertà un gran interès en el món de l'art. Amb el pas del temps, l'objecte d'estudi s'ha anat estenent i, avui dia, s'analitza des de camps de coneixement molt variats i multidisciplinaris. Així, a més de l'art, el paisatge s'ha integrat en les preocupacions intel·lectuals de la lingüística, la geografia, les historiografies, la sociologia, l'arquitectura o la literatura, convertint-lo en un concepte cada vegada més polièdric i complex. Per això, el terme «paisatge» ja no només es considera com a gènere pictòric o com quelcom relacionat amb el disseny de jardins, sinó també com un constructor cultural, com una idea sobre la qual recolza la cultura (Maderuelo, 2013).

Des de la revolució industrial, l'ésser humà ha utilitzat el territori i els recursos com si fossin il·limitats, exposant-los a transformacions irreflexives, amb l'objectiu principal de satisfer un creixement econòmic en alça.

Els profunds processos de transformació han donat com a resultat modificacions intenses sobre el que entenem per «paisatge». Partint de la idea que el paisatge és una realitat que evoluciona i canvia, principalment per l'acció de l'activitat humana, convé reflexionar sobre la qualitat d'aquests canvis.

Actualment, als fòrums relacionats amb la gestió dels recursos, l'urbanisme, la geografia o la sostenibilitat, és habitual sentir que el futur del planeta està en el futur de les ciutats i dels territoris. Les dinàmiques econòmiques i urbanes arriben cada cop més aviat a tots els punts del territori i, per assegurar el futur de la Terra, hem de respectar-la més del que ho hem fet fins ara.

Els valors ecològics i culturals dels nostres paisatges poden perdre's o reduir-se i repercutir negativament en la qualitat de la vida quotidiana o en diferents processos i activitats econòmiques (Zoido, 2015).

Conscients d'aquesta problemàtica, les polítiques públiques han incrementat els esforços per tractar de posar en valor el paisatge i aconseguir-ne una gestió més responsable.

En aquest marc, apareixen els primers documents que tracten el paisatge des d'aquest punt de vista. El Conveni Europeu del Paisatge (signat per l'Estat espanyol el 20 d'octubre de 2000 a la ciutat de Florència i també conegut com «Conveni de Florència»), representa un primer pas a l'enteniment polític del paisatge: el converteix en un bé públic generalitzat a tot el territori, objecte de dret de les poblacions que el perceben i per al gaudi de les quals cal generar actituds no només de protecció, sinó també de gestió i d'ordenació. Aquesta forma de comprendre el paisatge no és present a la legislació bàsica espanyola, encara que recentment s'ha incorporat a la normativa autonòmica de dues comunitats: València (2004) i Catalunya (2005) (Zoido, 2015).

Podem afirmar que, avui dia, la major part del territori europeu està antropitzat i que, amb molta probabilitat, el segle XX serà recordat com el període amb major creixement demogràfic i expansió de les ciutats de la història de la humanitat. En poques dècades, s'ha passat de ciutats acotades i de límits clars, a altres que s'estenen pel territori de manera dispersa, recolzades sobre les grans infraestructures de transport i energia. Ja no podem parlar de la ciutat actual sense lligar-la al territori que ha colonitzat.

EL CONVENI EUROPEU DEL PAISATGE A MALLORCA

Entre els objectius de la política de paisatge del Consell de Mallorca, basats en el Conveni Europeu del Paisatge, es troba el «Foment del coneixement, la sensibilització i la participació pública en matèria de paisatge» (objectiu 2), com s'estableix en les Bases per a una estratègia de paisatge de Mallorca. A continuació, es reproduïx part del contingut d'aquest objectiu:

“Coneixement i participació constitueixen, al mateix temps, dos pilars de la tasca de divulgació paisatgística, en el sentit de difondre i de posar a l'abast del públic el patrimoni paisatgístic de Mallorca, els seus valors i els seus problemes, objectiu central de la política de paisatge que assumeix el Consell de Mallorca.

“Un Observatori del Paisatge, d'acord amb l'experiència d'altres territoris, constitueix una estructura adequada per integrar coneixement i seguiment del paisatge, a fi d'assessorar el Consell de Mallorca en la política paisatgística, per fomentar la investigació, l'ensenyament i la divulgació en matèria de paisatge, i per generar un espai visible i institucional de representació ciutadana que promogui la participació pública.”

A més de l'indicat, altres grans objectius de les polítiques del paisatge que tenen una relació directa amb el coneixement del mateix són: la protecció dels paisatges valuosos, des d'un punt de vista ambiental, patrimonial, visual o social; i la seva millora, ja siguin zones naturals o rurals, urbanes o periurbanes.

Article 3

Objectius

L'objectiu d'aquest Conveni és promoure la protecció, la gestió i l'ordenació dels paisatges i organitzar la cooperació europea en aquest àmbit.

Article 6

Mesures concretes

A. Sensibilització.

Cada part es compromet a fer créixer entre la societat civil, les organitzacions privades i les autoritats públiques la sensibilització sobre el valor dels paisatges, el seu paper i la transformació que pateixen.

Un conreu d'ametllers

“Mai un paisatge pot ser idèntic a través de diversos temperaments de músics, de pintors, de poetes. Cada paisatge es compon d'una multitud d'elements essencials, sense comptar amb els detalls més insignificants, que, de vegades, són els més significatius.”

Juan Ramón Jiménez

B. Formació i educació

Cada part es compromet a promoure:

La formació d'especialistes que coneguin els paisatges i que hi puguin intervenir; programes pluridisciplinaris de formació sobre política, protecció, gestió i ordenació del paisatge adreçats als professionals del sector privat i del públic i a les associacions vinculades.

La formació específica a les escoles i a les universitats que tracti, per mitjà de les disciplines vinculades, els valors associats al paisatge i les qüestions relatives a protegir-lo, gestionar-lo i planificar-lo.

La identificació i qualificació del paisatge

1. Amb la mobilització activa dels actors vinculats i amb vista a millorar el coneixement del paisatge, cada part es compromet a: i) identificar els propis paisatges en el conjunt del seu territori; ii) analitzar-ne les característiques i també les dinàmiques i les pressions que els modifiquen; iii) fer-ne un seguiment de les transformacions; iv) classificar els paisatges identificats, tenint en compte els valors particulars que els atribueixen els actors i les poblacions afectades.

2. Els treballs d'identificació i classificació es guiaran a partir de l'intercanvi d'experiències i metodologies que organitzaran les parts a escala europea.

Objectius de qualitat paisatgística

Totes les parts es comprometen a formular objectius de qualitat paisatgística per als paisatges identificats i classificats, després d'una consulta pública.

Aplicació

Per posar en pràctica les polítiques de paisatge, totes les parts es comprometen a aplicar uns mitjans d'intervenció destinats a protegir, gestionar i/o planificar els paisatges.»

Vista de Valldemossa

4. OBJECTIUS DEL PROGRAMA ESCOLA I PAISATGE A MALLORCA

El programa «Escola i paisatge a Mallorca» apunta cap a les següents finalitats:

FOMENT DEL CONEIXEMENT I LA SENSIBILITZACIÓ

- Aprendre i entendre l'estructura del paisatge, tipus, origen, canvis i valors i les estratègies actuals per potenciar, protegir i qualificar els paisatges de Mallorca.
- Prendre consciència de com les transformacions al paisatge influeixen en els aspectes ambientals i de com aquests afecten la vida de les persones.
- Reconèixer els equilibris que hi ha als diferents tipus de paisatge i comprendre les dinàmiques que els afecten.
- Prendre contacte amb els aspectes que influeixen sobre l'organització dels diferents tipus de paisatges actuals en relació amb els models tradicionals.
- Reflexionar sobre el passat i present dels diferents tipus de paisatges que hi ha a Mallorca i adquirir competències per decidir sobre el seu futur.
- Prendre consciència dels hàbits dels ciutadans pel que fa a la utilització dels recursos i de la repercussió que aquests hàbits tenen sobre l'entorn.
- Fomentar el coneixement del paisatge com a eina transversal en les competències educatives.
- Valorar la idiosincràsia dels paisatges de Mallorca.

PARTICIPACIÓ PÚBLICA

- Fomentar les inquietuds de l'alumnat envers els temes relacionats amb el paisatge, per animar-los a participar en la seva gestió.
- Implicar els alumnes en les activitats proposades.
- Treure l'escola al carrer, per involucrar activament la comunitat educativa en el desenvolupament del paisatge.

El programa educatiu «Escola i paisatge a Mallorca» comparteix els objectius de les Bases per a una estratègia de paisatge del Consell de Mallorca, especialment l'objectiu núm. 2 «Foment del coneixement, la sensibilització i la participació pública en matèria de paisatge» (Consell de Mallorca. Departament de Territori i Infraestructures, 2009).

5. DESTINATARIS I METODOLOGIA

Els continguts del programa estan dissenyats per ser adaptats als diferents nivells educatius. Els materials exposen els conceptes bàsics i desenvolupen de manera senzilla els aspectes clau de cada temàtica. A partir d'aquests, el docent pot ampliar-los o resumir-los, segons convingui, així com relacionar-los amb altres matèries o unitats didàctiques que consideri adients (vegeu apartat 6).

Els efectes de la balearització a Calvià

DESTINATARIS

Professorat i alumnat dels darrers cursos d'educació primària (5è i 6è) i els d'educació secundària.

METODOLOGIA

Per desplegar els continguts, s'aplica una metodologia basada en vuit eixos:

1. Coneixement heurístic. A l'inici del projecte, se cerquen les idees prèvies que l'alumnat té sobre als temes que es tracten, amb preguntes i respostes.
2. Situació de l'alumnat davant de problemes reals. El projecte se centra en les estratègies necessàries per respondre a les situacions plantejades. A partir dels problemes propers es dirigeix cap a problemàtiques a gran escala, amb l'objectiu de conèixer el punt de vista complex i global que correspon als conceptes tractats.
3. El paisatge no té assignatura. De fet, es tracta d'una realitat molt complexa, que abasta múltiples aspectes (econòmics, socials, polítics, ambientals, culturals...). Per això, s'aprèn des d'un punt de vista interdisciplinari, considerant les àrees o matèries en funció del que aporten per solucionar la situació en qüestió.
4. Avaluació contínua. Al llarg del projecte, es mesura i valora constantment el nivell d'assoliment dels objectius previstos.
5. Participació activa. Durant el desenvolupament del projecte, es reclama l'activitat de l'alumnat, a nivell físic, procedimental i, sobretot, mental.
6. Treball col·laboratiu. Per cooperació s'entén un treball desenvolupat en equip, en el qual cada membre té una tasca concreta i desenvolupa una sèrie d'habilitats o capacitats. Aquest procés és diferent en cada alumne, però resulta al mateix temps complementari i necessari, de la mateixa manera que els processos de cada un dels altres membres de l'equip, per aconseguir el resultat final.
7. Apropament al medi lúdic i vivencial. Es consideren les sortides i el treball de camp com a recursos metodològics imprescindibles.
8. Implicació de l'alumnat.

6. EL PAISATGE COM A MATÈRIA TRANSVERSAL. INTEGRACIÓ EN EL CURRÍCULUM

Per la seva complexitat i amplitud, el territori i el paisatge s'interconnecten i es relacionen amb una gran quantitat de temàtiques lligades a diferents matèries. Tot i que aquest material didàctic s'emmarca, especialment, en les assignatures de ciències socials, en el cas d'educació primària, i de geografia física, geografia humana i història, en el cas d'educació secundària, el caràcter transversal que té ofereix la possibilitat d'integrar-lo en altres matèries, que s'especifiquen en els quadres següents.

Per altra banda, el caràcter multidisciplinari del material fa que funcioni com a punt de partida per dissenyar projectes educatius, adaptats a la metodologia de l'ensenyament per projectes. Així, el material es concep, no com un conjunt d'activitats tancades, sinó com el full de ruta per desenvolupar projectes integrals i innovadors.

Paisatge rural a Sant Joan

L'estudi del paisatge resulta una eina molt útil a l'hora d'enllaçar continguts de diferents matèries educatives. Gràcies al caràcter transversal que hem comentat es pot utilitzar com a fil conductor de diversos temes, i permet l'explicació de continguts a través d'un entorn proper i conegut, amb el qual els alumnes poden familiaritzar-se i interactuar de manera senzilla.

Localització de continguts sobre paisatge en el currículum d'educació primària:

MATÈRIA	BLOC	CONTINGUTS
Ciències naturals	1. Iniciació a l'activitat científica	<ul style="list-style-type: none"> Utilització de les TIC per cercar i seleccionar informació, simular processos i presentar conclusions. Planificació de projectes i presentació d'informes. Elaboració de projectes.
	2. L'ésser humà i la salut	<ul style="list-style-type: none"> Hàbits saludables per prevenir malalties. Hàbits saludables per prevenir malalties. La relació amb els altres. La presa de decisions.
	3. Els éssers vius	<ul style="list-style-type: none"> Els éssers vius: característiques, classificació i tipus. Plantes autòctones de les Illes. Ecosistemes propers i els éssers vius. Parcs naturals de les Illes. Animals autòctons. Espècies protegides d'animals. Hàbits de respecte i cura cap als éssers vius
	4. Matèria i energia	<ul style="list-style-type: none"> Concepte d'energia. Diferents formes d'energia. Fonts d'energia i matèries primeres: origen. Energies renovables i no renovables. Utilitat d'alguns avenços, productes i materials per a la societat. El desenvolupament energètic, sostenible i equitatiu.
Ciències socials	1. Continguts comuns	Tot el bloc.
	2. El món que ens envolta	<ul style="list-style-type: none"> Cartografia: plànols i mapes, escales. Els tipus de clima de les Illes Balears i les seves zones d'influència. Paisatges naturals de les Illes Balears. La serra de Tramuntana com a Patrimoni de la Humanitat. Els parcs naturals i nacionals de les Illes Balears. La diversitat geogràfica dels paisatges de les Illes Balears. La intervenció humana en el medi. El desenvolupament sostenible. Els problemes de la contaminació. Consum responsable.
	3. Viure en societat	<ul style="list-style-type: none"> La població. Factors que modifiquen la població d'un territori. Distribució espacial, creixement natural i creixement real de la població. Població de les Illes Balears. Les activitats productives: recursos naturals, matèries primeres. El sector de serveis i la seva importància a les Illes Balears. Les activitats econòmiques i els sectors productius de les Illes Balears.
	4. Les empremtes del temps	<ul style="list-style-type: none"> La història: el temps històric i la seva mesura. El nostre patrimoni històric i cultural.
Educació plàstica	1. Educació audiovisual	<ul style="list-style-type: none"> Exploració i investigació dels canvis que ha experimentat la fotografia des dels inicis analògics fins a l'era digital. Reconeixement de les diferents modalitats de fotografia. Curiositat per descobrir les possibilitats artístiques de les formes naturals i artificials que ofereix l'entorn de les Illes Balears. Reconeixement de diferents indrets de les Illes a partir de fotografies antigues.
	2. Expressió artística	<ul style="list-style-type: none"> Experimentació sobre les possibilitats plàstiques i expressives d'elements naturals i artificials. Gaudi d'algunes de les obres més representatives dels artistes més destacats de les Illes Balears.
Llengua catalana i literatura	1. Comunicació oral	Tot el bloc.
	2. Comunicació escrita: Llegir	Tot el bloc.
	3. Comunicació escrita: Escriure	Tot el bloc.
	4. Coneixement de la llengua	Tot el bloc.
	5. Educació literària	<ul style="list-style-type: none"> El text literari com a font de comunicació i aprenentatge, de plaer, de joc, d'entreteniment, de coneixement d'altres mons, temps i cultures, i com a mitjà d'organització i de resolució de problemes de la vida quotidiana. Ús dels recursos de la biblioteca de l'aula i del centre, incloent-hi documents audiovisuals, com a mitjà d'aproximació a la literatura pròpia i general, com a font d'informació i plaer. Textos propis de la tradició literària popular.
Valors socials i cívics	1. La identitat i la dignitat de la persona	<ul style="list-style-type: none"> El concepte de bé comú. La presa de decisions responsables.
	3. La convivència i els valors socials	<ul style="list-style-type: none"> Els comportaments responsables en l'ús dels béns de la natura. Conseqüències dels usos irresponsables. El medi ambient. La intervenció humana en el medi. La nostra contribució a la conservació del medi ambient. Les fonts d'energia del planeta. L'ús responsable de les fonts d'energia. La capacitat crítica per argumentar el rebuig a les activitats humanes contaminants.

Localització de continguts sobre paisatge en el currículum d'educació secundària:

MATÈRIA	BLOC	CONTINGUTS
Biologia i geologia	2. La terra a l'Univers	<ul style="list-style-type: none"> L'atmosfera. Contaminació atmosfèrica.
	3. La biodiversitat al planeta terra	<ul style="list-style-type: none"> Fauna i flora característica de les Illes Balears. Endemismes més destacables.
	5. El relleu terrestre i la seva evolució	<ul style="list-style-type: none"> Principals agents modeladors del relleu a les Illes Balears: la mar, els torrents i les aigües subterrànies
	4. Matèria i energia	<ul style="list-style-type: none"> Concepte d'energia. Diferents formes d'energia. Fonts d'energia i matèries primeres: origen. Energies renovables i no renovables. Utilitat d'alguns avenços, productes i materials per a la societat. El desenvolupament energètic, sostenible i equitatiu.
Ciències aplicades a l'activitat professional	2. Aplicacions de la ciència en la conservació del medi ambient	<ul style="list-style-type: none"> Contaminació: concepte i tipus. Contaminació del sòl. Contaminació de l'aigua. Contaminació de l'aire. Tractament de residus. Desenvolupament sostenible.
Cultura científica	1. Procediments de feina	<ul style="list-style-type: none"> Implicacions de la recerca científica i tecnològica en el benestar de les persones i el desenvolupament de la societat.
	3. Avenços tecnològics i impacte ambiental	<ul style="list-style-type: none"> Problemàtica mediambiental: causes, conseqüències i possibles solucions. Problemàtica ambiental a les Illes Balears: sobreexplotació de recursos hídrics, consum de territori i pèrdua de biodiversitat; problemàtica dels residus i de les fonts d'energia.
	4. Salut i qualitat de vida	<ul style="list-style-type: none"> Concepte actual de salut. Factors que condicionen la salut. Influència de l'estil de vida en l'aparició de determinades malalties.
	5. Nous materials	<ul style="list-style-type: none"> Problemàtica ambiental associada a l'extracció i l'ús dels materials. Reciclatge dels materials.
Economia	1. Idees econòmiques bàsiques	<ul style="list-style-type: none"> L'economia i l'impacte que té en la vida dels ciutadans. L'escassetat, l'elecció i l'assignació de recursos. El cost d'oportunitat
	6. Economia internacional	<ul style="list-style-type: none"> La consideració econòmica del medi ambient: la sostenibilitat.
Educació plàstica	1. Expressió plàstica	<ul style="list-style-type: none"> Experimentació i exploració dels elements que estructuraven formes i imatges (punt, línia, color, textures, formes, dimensió, clarobscur, etc.). Creació de composicions gràficoplàstiques. Apreciació i valoració del patrimoni artístic i cultural de les Illes Balears. Interès per conèixer diferents estils artístics i valoració i respecte pel patrimoni artístic i cultural.
	2. Comunicació audiovisual	<ul style="list-style-type: none"> Anàlisi d'imatges valorant-ne els elements significatius i fent-ne una lectura objectiva (descriptiva) i subjectiva (interpretació del significat). Introducció a la composició fotogràfica i aplicació dels seus fonaments en la realització d'obres pròpies.
Geografia i història	1. El medi físic	<ul style="list-style-type: none"> Medi físic de les Illes Balears.
	2. L'espai humà	<ul style="list-style-type: none"> Les Illes Balears: l'organització territorial; la ciutat i el procés d'urbanització. Aprofitament i futur dels recursos naturals. Desenvolupament sostenible. Impacte mediambiental i aprofitament de recursos.
	10. La relació entre el passat, el present i el futur a través de la història i la geografia	<ul style="list-style-type: none"> La relació entre el passat, el present i el futur a través de la història i la geografia.
Llengua catalana i literatura	1. Comunicació oral	Tot el bloc.
	2. Comunicació escrita: Llegir i escriure	Tot el bloc.
Valors ètics	4. La justícia política	<ul style="list-style-type: none"> La participació ciutadana en la vida política

7. TEMPORALITZACIÓ, ESPAIS I RECURSOS

TEMPORALITZACIÓ

Els continguts del programa es poden desenvolupar al llarg del curs, relacionant-los amb els continguts treballats a les diferents àrees i matèries.

ESPAIS I RECURSOS

Per al desenvolupament correcte del programa, calen els recursos següents:

- Tecnologies de la informació i la comunicació (ordinadors, pissarres digitals, etc.).
- Llibres de consulta, revistes especialitzades.
- Diccionaris.
- Material fungible.
- Aula.
- Aula TIC.
- Material fotogràfic.
- Material didàctic associat al programa.

“Quan haureu talat el darrer arbre, quan haureu matat el darrer animal, quan haureu contaminat el darrer riu, us adonareu que els doblers no es mengem”.

Proverbi dels indis de Canadà

Una vista de la Serra de Tramuntana

8. AVALUACIÓ

CRITERIS D'AVALUACIÓ

Per avaluar l'aprenentatge de l'alumnat a partir dels continguts del programa, es poden valorar els criteris següents:

- Identifica i localitza els diferents tipus de paisatges estudiats.
- Coneix les característiques principals dels paisatges de Mallorca.
- És conscient de la importància de preservar els valors dels paisatges tradicionals i característics.
- Entén el significat del Conveni Europeu del Paisatge i allò que suposa.
- Relaciona els vincles que hi ha entre l'ésser humà, les seves activitats i el paisatge.
- Analitza i comprèn la influència de les activitats humanes sobre els hàbitats de l'illa.
- Valora i aplica la gestió sostenible dels recursos que hi ha.
- Es basa en el treball de recerca, la selecció i l'organització de la informació.
- Fa feina en equip i mostra actituds de cooperació i participació responsable.
- Describeix i interpreta correctament la informació visual.

AUTO-AVALUACIÓ DELS CONEIXIMENTS PREVIS

Per conèixer els coneixements previs de l'alumnat pel que fa al paisatge, es proposa el qüestionari següent, que l'alumnat ha de respondre SI/NO.

- Ja sabia que el paisatge és un concepte subjectiu.
- Ja sabia que hi ha diferents tipus de paisatge.
- Conec el Conveni Europeu del Paisatge.
- Conec, almenys, un tipus de paisatge característic de Mallorca.
- Sé com ha influït l'ésser humà en els paisatges de l'illa.
- M'interessa molt el tema.
- Crec que és necessari conèixer en profunditat els paisatges de Mallorca.

Barraca de roter a Lluçmajor

An aerial photograph of a rural landscape, primarily consisting of agricultural fields. The fields are divided into various plots, some showing distinct patterns of planting or tilling. A semi-transparent green overlay covers the entire image. In the center-left area, there is a cluster of buildings, possibly a farm or small village. A road or path runs through the fields. The overall scene is a typical agricultural landscape.

BLOC 2. CONTINGUTS

9. CONTINGUT DE LES FITXES

A continuació, es detallen els continguts de les fitxes didàctiques incloses en el programa. Així mateix, us suggerim consultar la FITXA DE CONTINGUTS per entendre més bé l'estructura del material.

FITXA CARACTERÍSTIQUES GENERALS (G)

Mapa de situació

Mapa topogràfic de Mallorca amb indicació de les principals poblacions i vies de comunicació, en el qual s'ubiquen les diferents tipologies del paisatge analitzat.

Característiques generals

Definició, activitats, usos i característiques generals del paisatge analitzat.

Termòmetres

Quantificació per colors del grau d'intervenció humana sobre el paisatge definit:

- Grau 1 (verd fosc): paisatge natural inalterat (bosc, platges,...).
- Grau 2 (verd mig): paisatge rural tradicional. Lleugerament transformat per activitats econòmiques tradicionals lligades a l'autoconsum (camps de conreu, terrasses,...).
- Grau 3 (groc): paisatge rural productiu. Lligat a la producció agrícola i ramadera de caràcter intensiu (monocultius, granges, hivernacles,...).
- Grau 4 (taronja): paisatge altament alterat. Combinació de sòl rústic productiu, activitats urbanes, serveis i infraestructures d'alta capacitat.
- Grau 5 (vermell): paisatge urbà consolidat.

Imatges

Fotografies de les diferents tipologies del paisatge analitzat, amb referència al mapa de situació i anàlisi dels elements característics.

Pictogrames

Reconeixement de les principals característiques relacionades amb la situació, geomorfologia, usos, biodiversitat, infraestructures i arquitectura del paisatge analitzat.

FITXA CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS (P)

Anàlisi de les característiques particulars de cadascun dels paisatges, estructurat en cinc blocs de continguts: geomorfologia, usos, biodiversitat, infraestructures i arquitectura.

FITXA ACTIVITATS PRÀCTIQUES (A)

Proposta d'exercicis pràctics relacionats amb el paisatge analitzat, amb l'objectiu de prendre consciència de l'estructura que té i de l'impacte que hi ha causat l'ésser humà al llarg del temps.

FITXA PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA (R)

Mapa de situació

Enquadrament de la situació de la ruta sobre el municipi concret.

Característiques

Breu definició del lloc, longitud de la ruta, dificultat, desnivell i recomanacions generals.

Mapa de la ruta

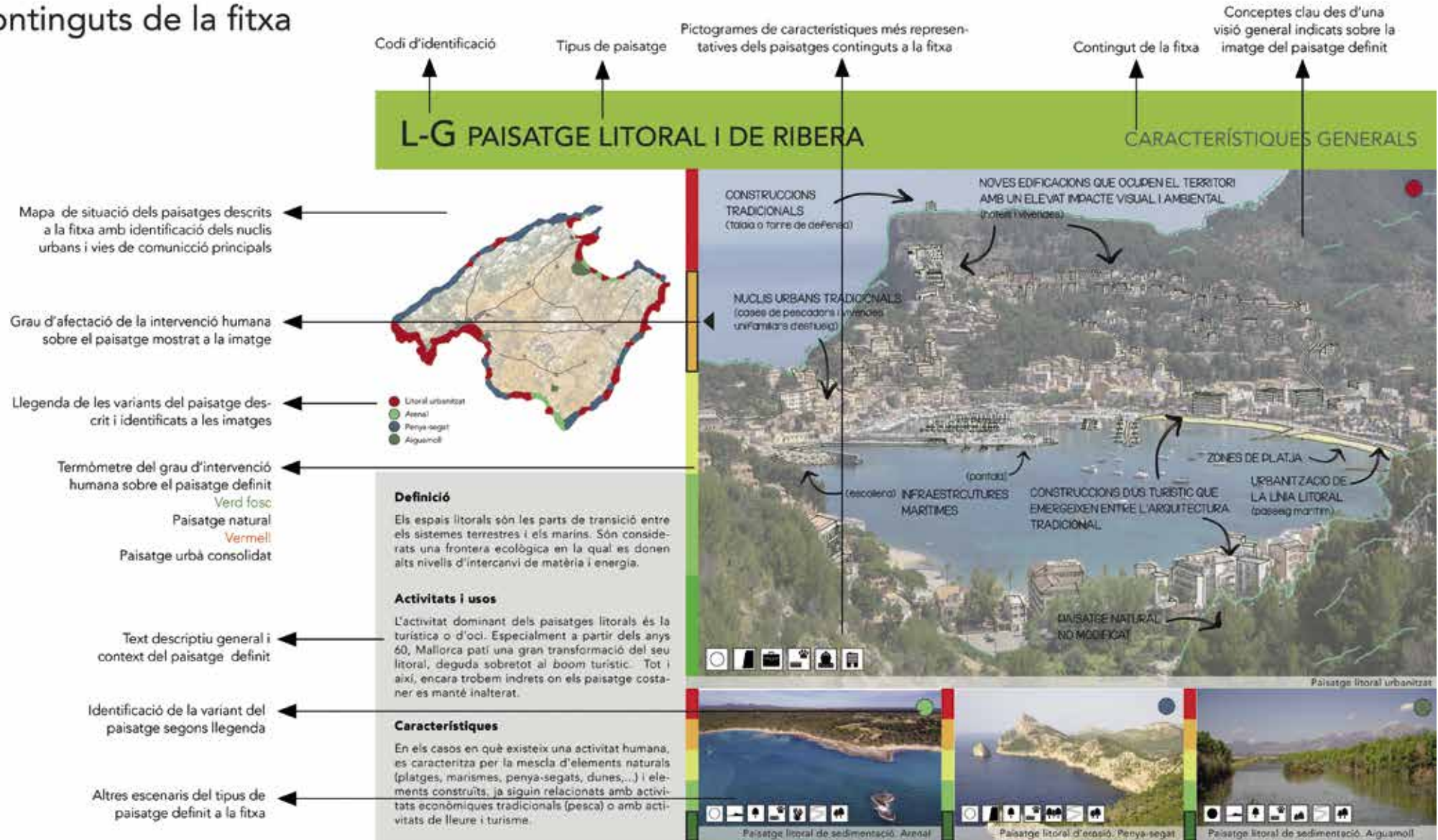
Mapa topogràfic amb indicació de la ruta i punts rellevants.

Seguiment

Imatges i explicacions breus sobre els punts característics de l'itinerari.

Continguts de la fitxa

SITUACIÓ:	GEOMORFOLOGIA:	USOS:	BIODIVERSITAT:	INFRAESTRUCTURES:	ARQUITECTURA:
● Interior	▲ Muntanya	🏠 Tradicionals	🌿 Plantes marines	🛣 Camins	🏢 Sense edificar
○ Litoral	▭ Planura	🏪 Comercial	🌱 Vegetació baixa	🛣 Carreteres	🏠 Construcció tradicional
▭ Litoral d'erosió	▭ Litoral de sediment	🏭 Industrial	🌳 Bosc	🛣 Autopistes	🏢 Edificació en bloc
		🏠 Residencial	🐾 Animals marins	🌊 Marítimes	🏢 Edificació industrial
		👤 Serveis	🐾 Animals de matollar	🌊 Xarxes de subministrament	🏠 Edificació contemporània aïllada
		🛒 Conreu de secà	🐾 Animals arbòrics	🌊 Recursos naturals	
		🌳 Lleure			
		🏢 Turístic			
		🌳 Conreu de regadiu			
		🐾 Animals domèstics			

10. EL PAISATGE RURAL

El paisatge rural és aquell en el qual predominen els elements naturals, però que han estat manipulats per l'ésser humà (camps de conreu, sembrats, etc.).

Aquests paisatges es destinen a complir amb les activitats primàries, com ara agricultura, ramaderia o reforestació, entre d'altres. En el cas de l'agricultura, el tipus de conreu depèn de la zona de l'illa on s'ubica.

Es caracteritzen també per tenir poca concentració de població i la construcció que hi ha es limita a petites edificacions destinades a magatzems o al suport de l'activitat econòmica (estables, graners, cases d'eines, etc.), fetes dels materials propis del lloc, generalment pedra.

Camps de conreu al Pla de Mallorca

FITXA R-G. PAISATGE RURAL. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

En els paisatges rurals, es defineixen les categories següents:

- Àrees d'interès agrari (AIA) - extensiva oliverar: conreus i zones potencials de creixement d'oliveres que mereixen un tractament diferenciat, ja sigui pel valor natural, agrícola, paisatgístic, grau de vulnerabilitat o per ser més sensibles a l'actuació humana.
- Àrees d'interès agrari (AIA) - intensiva: zones potencials de regadiu i conreus intensius.
- Agricultura extensiva: zones amb sistemes de conreu que es caracteritzen per no maximitzar la productivitat agrícola a curt termini, associades a grans extensions de terreny, fent ús dels recursos naturals presents al lloc.
- Paisatges rurals degradats: àrees que, per la intervenció humana, han perdut les seves característiques inicials o han minvat, esdevenint paisatges desordenats i mancats d'identitat. Generalment, les zones rurals degradades es troben en l'àmbit periurbà.

FITXA R-P. PAISATGE RURAL. CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

Geomorfologia

El paisatge rural de l'illa està condicionat pel lloc on s'ubica. Així, el Pla i Llevant de Mallorca se situa a zones amb relleu pla, caracteritzades per la fertilitat, i queda representat per estructures parcel·làries clares, que dibuixen el denominat «mosaic d'unitats agrícoles». Aquesta orografia facilita les tècniques de conreu i recollida. És per això que les persones dedicades a l'agricultura i a la ramaderia tenen preferència per aquestes zones a l'hora d'establir-s'hi. En aquest cas, el paisatge rural s'associa a l'agricultura extensiva, amb conreus de secà, com ara el cereal, la vinya o l'ametller.

Els paisatges rurals de la Serra de Tramuntana s'ubiquen a les vessants de les muntanyes, sempre orientats cap al sud, aprofitant el pendent i la màxima insolació i evitant els vents freds del nord, la qual cosa permet que els conreus es desenvolupin adequadament. Un dels elements característics de les zones rurals de muntanya són les marjades, murs de contenció de pedra en sec que salven el desnivell i eviten l'erosió del terreny, alhora que faciliten l'acumulació d'aigua. Els conreus associats a aquest tipus de relleu són, sobretot, les oliveres.

Usos i biodiversitat

Els dos usos predominants a les zones rurals són la ramaderia i l'agricultura. La primera es defineix com l'activitat econòmica que consisteix en la cria i l'explotació d'animals domesticables per aprofitar-los. A Mallorca, els ramats més nombrosos són el boví (vaques), l'oví (ovelles), el caprí (cabres) i el porcí (porcs). A més, també hi ha explotacions equines (cavalls i ases), apícoles (abelles), cunícoles (conills) i avícoles (gallines, indiots i ànecs).

L'agricultura és el conjunt d'activitats i coneixements desenvolupats per l'ésser humà relacionats amb el conreu de la terra per obtenir productes vegetals per a l'alimentació de les persones i del bestiar. A l'illa, tant els tipus de conreu com els sistemes d'explotació i recollida, estan molt condicionats per les condicions climàtiques i físiques de l'entorn. Abunden, per tant, els conreus de secà, caracteritzats per vinyes i garrovers a la Serra de Tramuntana; les vinyes i els ametllers al Raiguer; els cereals i les figueres al Pla i els cítrics, de regadiu, sobretot a la zona de Sóller. Altres conreus característics són els de patata i fraula, a Sa Pobla, o el del meló, a Vilafranca.

Entre la fauna salvatge associada al paisatge rural, destaquen aus com ara les garses, el sebellí, la cadenera o el milà reial, que cerquen aliment a les zones agrícoles.

Infraestructures

Les infraestructures característiques del paisatge rural són les que donen servei a les activitats econòmiques principals. D'una banda, els camins, generalment de terra o de pedra en sec (en el cas de la Serra de Tramuntana), que connecten les diferents finques entre sí i amb les carreteres principals i que serveixen per transportar els productes i el bestiar. I, de l'altra, les infraestructures construïdes per aprofitar els recursos naturals, com els aljubs, els safareigs i les síquies en el cas de l'aigua, o els molins, en el del vent.

Uns elements que serveixen directament a aquestes àrees són les grans infraestructures energètiques que abasteixen les poblacions més grans i empren les zones rurals com a «recolzament» dels seus components. Són exemples les torres elèctriques d'alta tensió o els camps de panells solars, instal·lats a les grans superfícies lliures que sovint ofereixen aquestes àrees.

Arquitectura

La majoria d'edificacions situades en els paisatges rurals són de caràcter tradicional i serveixen a l'activitat agrícola i ramadera. Són d'arquitectura senzilla, sense ornamentació, però amb una gran lògica constructiva i ambiental i d'alta eficiència per aprofitar els recursos naturals, la ubicació i l'orientació. Per construir-les

Un exemplar de porc negre

Torres elèctriques a un paisatge rural

s'empren materials locals, com ara la pedra o la teula, i aconseguen integrar-se en el paisatge i generar un impacte molt baix.

De vegades, però, el paisatge rural resulta modificat per edificacions que, per les seves condicions estètiques o contaminants, se separen dels nuclis urbans, generen un impacte visual i ambiental que fragmenta l'estructura del paisatge, el degrada i li treu identitat. Aquesta situació es dona, sobretot, a les zones periurbanes.

Paisatge rural degradat del Pla de Sant Jordi

FITXA R-A. PAISATGE RURAL. ACTIVITATS PRÀCTIQUES

Es proposen dues activitats pràctiques relacionades amb el paisatge rural:

1. LES DIFERENTS ZONES DEL PAISATGE RURAL

A la fotografia d'un paisatge rural característic, en aquest cas, la serra de Randa, es distingeixen diferents franges: a) el culminal de muntanya amb matollar mediterrani; b) la mitjana amb bosc de pinar; c) la zona de fruiters i conreu de secà; i d) els assentaments amb urbanització dispersa.

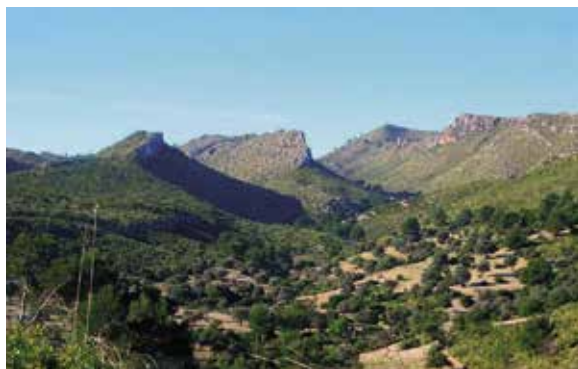
Proposta de solució

Les diferències més notables entre els quatre àmbits són:

El grau d'intervenció humana i l'impacte que causa al paisatge, nul en els casos del cim i la mitjana, moderat a la zona de conreus i mitjà a les àrees construïdes. Si bé les edificacions de nova planta s'apropen a l'estètica de la construcció tradicional i la densitat d'aquestes construccions és baixa, suposen un increment del volum edificat respecte a l'estat original del paisatge.

La vegetació, natural a les zones a i b (formada per matollar mediterrani –garriga d'ullastre, romaní,...– i pins, respectivament) i «artificial» a les zones c i d (formada per conreus i espècies ornamentals).

Aquestes diferències es deuen essencialment a l'ús que es fa de cada àrea: recreatiu o forestal en els casos a i b, agrícola en el c i residencial en el d. Cada ús du associat un nivell diferent d'intervenció.

Conreus a la Serra de Tramuntana

2. LA INTEGRACIÓ DELS ELEMENTS EN EL PAISATGE RURAL

La fotografia de l'activitat mostra una àrea del Pla de Sant Jordi, en el qual diverses edificacions «marginals», d'usos poc o gens afins a les activitats tradicionals, han degradat el paisatge. A més, la construcció de vies de comunicació d'alta càrrega fragmenta l'estructura original de les parcel·les, desfent el mosaic agrícola.

Proposta de solució

Per renaturalitzar un paisatge degradat, conscients de la necessitat de determinats serveis que impliquen la construcció de grans estructures, podria proposar-se la col·locació de pantalles naturals que minvassin l'impacte visual des de les diferents perspectives, com per exemple arbrat o talussos vegetals.

Es podria també plantejar la rehabilitació dels elements tradicionals, com els molins o els habitatges, i la renaturalització de les àrees més degradades.

Per altra banda, es podrien substituir les edificacions de nova planta per altres més integrades en l'entorn, tenint en compte els materials, la volumetria i la ubicació, i ordenant el usos que tenen.

FITXA R-R. PAISATGE RURAL. PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA

Es proposa la ruta del puig de Sant Nofre, que parteix del la carretera Ma-3300 i arriba a l'ermita dedicada al sant. Durant el recorregut, es contempla un paisatge típicament rural, definit per camps de conreu i petites edificacions tradicionals. Entremig, guaiten les infraestructures que connecten els nuclis urbans i els donen servei, configurant un entorn que classificam com poc alterat.

Vista des del Puig de Sant Nofre

"L'arquitectura ha de pertànyer a l'entorn on va a situar-se i adornar el paisatge en còptes de desgraciar-lo"

Frank Lloyd Wright

11 . EL PAISATGE PERIURBÀ

El paisatge periurbà és la franja en la que es mesclen els espais oberts del camp amb fragments de construccions. És el més afectat pels processos de transformació.

Sol estructurar-se en àrees monofuncionals, és a dir, d'un ús concret, que es lliguen a altres àrees a través de grans infraestructuras viàries. S'hi ubiquen edificis i instal·lacions lligats a l'economia i l'oci, com centres comercials, camps de golf, polígons industrials i zones residencials, generalment amb construcció dispersa.

El paisatge periurbà es caracteritza per ser un territori desordenat, poc integrat a l'entorn i generalment sense referències. Tan les infraestructures com les edificacions, de poc interès arquitectònic, transformen irreversiblement els paisatges adjacents.

Polígon industrial al periurbà de Muro

FITXA Pu-G. PAISATGE PERIURBÀ. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

El paisatge periurbà queda representat per tres tipus d'estructures:

- Els assentaments lligats a la nova economia i a l'oci, com centres comercials, parcs temàtics, zones esportives, parcs empresarials, etc.
- Les àrees de nou creixement residencial, associades freqüentment als assentaments anteriors, de models urbans dispersos de baixa densitat, amb escassos serveis i caracteritzats per sistemes de mobilitat que depenen del vehicle privat.
- Les zones urbanes marginals, que engloben tant les infraestructures que, com que es consideren «molestes» s'allunyen de les ciutats, és l'exemple de les edificacions residencials d'escassa qualitat arquitectònica, ubicades als marges de les àrees urbanes. En aquest grup, també situem els assentaments il·legals, com el poblat de Son Banya o la urbanització de Ca na Verda, així com els accessos urbans, amb acumulació d'elements que degraden el paisatge: tanques publicitàries, instal·lacions, etc.

Aquestes estructures, especialment les dues primeres, estan íntimament relacionades amb les vies de comunicació d'alta capacitat (autopistes, autovies, cinturons, etc.) que fragmenten el paisatge i fomenten models basats en la velocitat i en el consum, ben allunyats del model tradicional de ciutat, compacte i multifuncional.

FITXA Pu-P. PAISATGE PERIURBÀ. CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

Geomorfologia

Segons el Pla Territorial de Mallorca, aprovat l'any 2004, a les unitats paisatgístiques 1, 2 i 5, i a les zones ANEI, ARIP, APR, APT, SRG-F i AIA (1) no es poden fer noves edificacions en zones amb un pendent major al 20 %.

Per altra banda, les Directrius d'Ordenació del Territori, de 1999, no permeten cap tipus d'edificació en pendents iguals o superiors al 100 %.

Aquestes regulacions tenen com a objectiu preservar determinades zones del paisatge. Tot i així, sovint trobem exemples d'intervencions que, per ser anteriors a la normativa o per no complir-la estrictament, generen un gran impacte en el paisatge de l'illa.

Pel que fa als nous creixements, solen situar-se a zones de planura, propers a les grans vies de comunicació que, per raons constructives, s'instal·len en superfícies amb poc relleu.

Usos

Com ja hem comentat abans, els usos que predominen a les àrees periurbanes són el residencial, els lligats a la nova economia, els considerats com a marginals i determinats serveis de gran abast.

L'ús residencial es dona, en general, en forma de polígons monofuncionals deslligats dels nuclis urbans tradicionals, la qual cosa propicia l'ocupació del territori i els sistemes de mobilitat amb transport privat.

Les infraestructures lligades al lleure i a la nova economia, sovint mancades d'interès arquitectònic, provoquen la pèrdua de referències i minven la qualitat ambiental de la zona on s'ubiquen, esdevenint estructures descontextualitzades que fragmenten el territori i li resten identitat.

Els usos marginals són els que, per motius de contaminació (acústica o atmosfèrica), de seguretat o de normativa, s'assenten als marges o lluny dels nuclis urbans, modificant el paisatge a nivell estètic i ambiental. A més dels ja esmentats, s'hi inclouen els industrials (fàbriques i naus, plantes de reciclatge, abocadors, etc.) i determinats serveis (desballestament de vehicles, distribució de combustibles, estacions de servei, etc.).

Les grans infraestructures de serveis també se situen a les zones periurbanes, per una qüestió d'accessibilitat en vehicle privat i per la superfície no urbanitzada disponible. De la mateixa manera que les construccions dedicades a l'oci, se sol tractar d'edificacions amb poc atractiu arquitectònic, que desdibuixen la trama original del lloc on es construeixen. Hospitals com son Espases o son Llätzer en són un exemple.

Infraestructures

A les zones periurbanes tenen una gran presència les infraestructures d'alta capacitat, tan en matèria de transport (autopistes, vies ferroviàries, etc.) com d'energia (torres d'alta tensió, camps solars etc.), que transformen substancialment el paisatge. Sovint, la construcció de carreteres i autopistes i la instal·lació de camps de plaques solars, per exemple, provoquen un consum important de sòl i un impacte paisatgístic considerable a zones d'interès natural i agrícola.

(1)

UP 1 : Serra Nord i La Victòria

UP 2: Xorrigo, massís de Randa, part sud de les serres de Llevant i puig de Bonany

UP 5: Península d'Artà

ANEI: Àrea Natural d'Especial Interès

ARIP: Àrea Rural d'Interès Paisatgístic

APR: Àrea de Prevenció de Riscos

SRG-F: Sòl Rústic Forestal

AIA: Àrea d'Interès Agrari

Accés a Palma des de la via de cintura

Partint de la idea que aquestes infraestructures són necessàries, convindria tenir en compte la possible «dignificació», integrant-les en l'entorn i evitant els elements que causen un impacte major. Una altra solució pal·liativa passa per col·locar pantalles visuals d'elements naturals, com arbrat o matollar, que eviten que les infraestructures es vegin des de diferents punts.

Arquitectura

En general, l'arquitectura de les zones periurbanes és de baixa qualitat, pel que fa a la manera de construir-les i per l'estètica. Amb molta freqüència, les construccions són alienes al paisatge que les envolta, el transformen substancialment i provoquen un alt impacte visual i ambiental. Exemples d'això són els blocs d'habitatges de poc interès arquitectònic, les naus industrials o els grans centres comercials.

Un altre problema dels paisatges periurbans són les activitats que s'instal·len «en terra de ningú», com ara els abocadors il·legals o els poblats autoconstruïts, i que donen lloc a situacions urbanes i socials molt negatives.

FITXA Pu-A. PAISATGE PERIURBÀ. ACTIVITATS PRÀCTIQUES

Es proposa una única activitat pràctica relacionada amb el paisatge periurbà:

1. EL JOC DE LES DIFERÈNCIES. LES MODIFICACIONS DEL PERIURBÀ

Les imatges de la fitxa mostren la transformació de dues àrees periurbanes, son Xigala i la urbanització d'es Caülls, a través de fotografies dels anys 1956 i 2015. Observant-les i partint d'unes línies de coincidència, s'ha de proposar una reflexió sobre diferents aspectes relacionats.

Proposta de solució

SON XIGALA

a. Transformació dels usos: mentre que al 1956 l'únic ús de la zona era l'agrícola (i potser en menor mesura el ramader), al 2015 l'ús predominant és el residencial, acompanyat per l'ús de lleure del camp de golf.

b. Edificació: a la imatge del 1956 s'observen algunes edificacions tradicionals aïllades, lligades a l'activitat econòmica (cases d'eines). Al 2015, s'hi ha construït un nucli de blocs plurifamiliars i, lligada al camp de golf, una urbanització de cases unifamiliars disperses pel territori.

c. Infraestructures: la primera fotografia mostra una sèrie de camins rurals, de connexió entre parcel·les.

L'arquitectura descontextualitzada dels centres comercials i l'ocupació de territori que comporten

La segona, mostra una carretera d'alta capacitat i diverses vies de comunicació que donen servei a les noves cases i al camp de golf.

d. Ocupació del sòl: mentre que al 1956 l'ocupació era pràcticament nul·la, la urbanització dispersa de 2015 ha ocupat una gran part del territori, seguint un model gens sostenible.

e. Zones naturals: entre ambdós anys, la superfície de zones naturals s'ha reduït considerablement, amb la consegüent impermeabilització del sòl i els problemes que aquesta comporta (manca de drenatge de l'aigua de pluja, inundacions localitzades, trencament dels cicles naturals de l'aigua, necessitat de majors xarxes de clavegueram, desaparició d'espècies, modificació de les característiques del sòl, etc.). Observem que les parcel·les agràries pràcticament han desaparegut.

f. Activitat econòmica: passa de basar-se en l'agricultura a estar lligada a activitats urbanes que es donen lluny de les zones residencials, a més de la que genera la zona d'oci confrontant.

c. Perfil de la població: al 1956, imaginem una població de mitjana edat, que treballa al camp i viu prop dels conreus. Serien gent de poder adquisitiu mitjà o baix, que dedicarien els ingressos a la manutenció de la família. Al 2015, el perfil de població que viu a les urbanitzacions deu ser bastant homogeni, majoritàriament famílies de mitjana edat i poder adquisitiu mitjà o alt, que tenen el lloc de feina a nuclis urbans llunyans (o que treballen des de casa).

d. Sistema de mobilitat: l'any 56, la majoria de desplaçaments es devien fer en carro o en tractor, recurrent distàncies curtes. Al 2015, quasi totes les activitats d'aquests tipus de nuclis queden lligades al cotxe, necessiten fer desplaçament llargs per accedir als serveis, al lloc de feina, a l'escola, etc. El transport públic és escàs o inexistent.

ES CAÜLLS

El cas d'es Caülls resulta molt similar a l'anterior, tot i que aquí, el paisatge ha quedat fragmentat per una autopista i l'activitat associada a les urbanitzacions és un gran centre comercial, amb una superfície d'aparcament que ocupa una àrea similar a la de l'edificació. Cal observar que a la urbanització de davant només s'hi pot accedir per un punt, sempre en cotxe. Fins i tot per anar al centre comercial, pràcticament enganxat a les cases, necessitaríem usar el vehicle privat.

FITXA Pu-R. PAISATGE PERIURBÀ. PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA

Es proposa una ruta per la zona posterior a Cala Millor, caracteritzada per la descontextualització i la presència d'edificacions, infraestructures i serveis que fragmenten el territori i li resten identitat. Passejarem per un paisatge purament periurbà, considerat el més fràgil pel que fa a conservació i en el qual cal una bona gestió i recuperació per evitar la degradació progressiva.

"La natura es fa paisatge quan les persones l'emmarquen."

Le Corbusier

Vista aèria del periurbà de Cala Millor

12. EL PAISATGE LITORAL I DE RIBERA

Els espais litorals són les parts de transició entre els sistemes terrestres i els marins.

Es consideren una frontera ecològica on es donen nivells alts d'intercanvi de matèria i energia.

L'activitat dominant dels paisatges litorals és la turística o d'oci. Especialment a partir dels anys 60, el litoral mallorquí patí una gran transformació, a causa, sobretot, del bum turístic. Tot i així, encara trobem indrets on els paisatge costaner es manté inalterat.

Els casos en què hi ha una activitat humana es caracteritzen per la mescla d'elements naturals (platges, maresmes, penya-segats, dunes,...) i elements construïts, ja siguin relacionats amb activitats econòmiques tradicionals (pesca) o amb activitats de lleure i turisme.

El port de Sóller

FITXA L-G. PAISATGE LITORAL I DE RIBERA. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

En el paisatge litoral distingim quatre subtipus:

- El litoral urbanitzat: és el més modificat per l'ésser humà. Fenòmens com la *balerització* (terme encunyat a finals dels anys 50 en un article del setmanari Paris Match per descriure la transformació que patia el litoral de Mallorca com a conseqüència de la manca de planificació urbanística) han provocat grans modificacions en el paisatge, i han donat lloc a intervencions d'elevat impacte visual i ambiental.
- Els arenals o platges: zones amb un grau d'intervenció nul o baix que conserven les seves característiques naturals i paisatgístiques inalterades.
- Els penya-segats: zones escarpades comuns a la Serra de Tramuntana i a determinats indrets del Migjorn i Ponent de Mallorca.
- Aiguamolls: tot i que no s'ubiquen estrictament a la línia costanera, els aiguamolls s'engloben dins el paisatge litoral, ja que compten amb importants aportacions d'aigua marina i ofereixen un panorama ben característic de les zones humides.

FITXA I-P. PAISATGE LITORAL I DE RIBERA. CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

Geomorfologia

Els paisatges litorals poden ser de tipus erosiu o sedimentari. Els primers se situen sobretot a la costa llevantina de Mallorca, en forma de penya-segats, l'evolució dels quals queda determinada per l'onatge i per la disposició dels materials davant la línia de costa. Els penya-segats, amb el seu paper com a miradors, són un dels punts de major atractiu visual i paisatgístic del litoral. En els paisatges litorals de sedimentació distingim les platges, arenals i sistemes dunars, per una banda, i els aiguamolls costaners, per l'altra. Al primer grup corresponen els dipòsits d'arena, modelats per les mareas, els corrents i l'onatge. Generalment, les platges estan recolzades per arenals i cordons dunars, amb una funció de protecció i conservació dels fronts costaners important.

Els aiguamolls costaners són ecosistemes en els quals entren en contacte, en major o menor mesura, l'aigua d'origen continental i l'aigua marina. Són zones de gran valor ambiental i d'extremada fragilitat.

Els aiguamolls de Mallorca són s'Albufera, a la badia d'Alcúdia, s'Albufereta, a la badia de Pollença, es Salobrar de Campos i ses Fontanelles, a Palma, amenaçat per la futura construcció d'un gran centre comercial.

Usos

Gràcies a diferents figures de protecció, part del litoral de Mallorca es manté inalterat i conserva zones molt preuades per a les activitats d'esplai.

A partir dels anys 60, per l'esclat del turisme i la manca de planificació urbanística, gran part de la costa es veié afectada per l'anomenada *balearització*, que provocà la destrucció del paisatge amb la construcció massiva d'edificis turístics. Sovint, l'ús turístic implica l'aparició de determinades estructures i instal·lacions que generen un impacte negatiu sobre el paisatge litoral, com ara els parcs temàtics i els serveis lligats a l'hostaleria.

Entre les activitats tradicionals del litoral destaquen la pesca i la recollida de sal natural, a sa Salinera de Campos.

Biodiversitat

Pel que fa a la vegetació, als penya-segats es desenvolupen espècies característiques dels sòls salins, com el pi i el ginebró. En el cas de les platges, trobem espècies adaptades a les condicions ambientals de la costa, com ara el fonoll marí, la savina i el tamarell. Als aiguamolls creixen el canyís i el jonc, que es poden trobar des del sistema dunar fins als salobrars i albuferes. Entre les plantes marines, la més coneguda i abundant és la *Posidònia oceànica*. Les praderes de posidònia serveixen com a refugi per a moltes espècies i el seu cicle va lligat a la protecció i formació de platges.

Pel que fa a la fauna, al medi marí conviuen peixos, crustacis, cetacis i invertebrats. Cal destacar aus marines com la gavina, el corb marí i la baldriga. Als penya-segats trobem aus com ara el voltor o el virot petit, que només nia a les Balears i està en perill crític d'extinció. A les zones humides crien moltes aus en migració, a més d'altres espècies de granots, serps i insectes.

Cala Rajada, un exemple de litoral urbanitzat

Paisatge litoral natural de la Tramuntana

Platja de Cala Major, 1956 (IDEIB)

Platja de Cala Major, 2001 (IDEIB)

Platja de Cala Major, 2015 (IDEIB)

Infraestructures

Als paisatges litorals trobem sobretot infraestructures marítimes, com ports, dics i passeigs marítims, lligades a les activitats de lleure o turístiques. S'ha de tenir en compte que, sovint, algunes d'aquestes instal·lacions modifiquen les condicions del litoral, especialment pel que fa als corrents marins i a la formació de platges.

Altres infraestructures del paisatge litoral, d'impacte molt inferior, són les lligades a les activitats econòmiques tradicionals, com ara les xarxes de pesca o els embarcadors.

Arquitectura

Al litoral hi ha, d'una banda, les construccions relacionades amb el turisme, en general d'alt impacte paisatgístic. A determinades zones de Mallorca, aquesta tipologia es combina amb construccions més antigues i pròpies de l'illa, relacionades amb activitats econòmiques tradicionals, com els escars i els fars, o amb tasques de defensa ancestrals, com les talaies.

FITXA L-A. PAISATGE LITORAL I DE RIBERA. ACTIVITATS PRÀCTIQUES

Es proposen dues activitats pràctiques relacionades amb el paisatge litoral:

1 . EL JOC DE LES DIFERÈNCIES. EL PAISATGE LITORAL AHIR I AVUI

Les imatges de la fitxa mostren una zona de cala Major, des del mateix punt de vista, però amb quasi 80 anys de diferència. A partir de l'observació de les dues fotografies, es demana que responguin unes qüestions relacionades amb les modificacions que ha patit el paisatge.

Proposta de solució

a. Des dels anys 40, s'ha modificat la línia de costa, ampliant la superfície de platja. Si observem l'evolució de les fotografies aèries des de 1956 a 2015 (les enregistrades a la Infraestructura de Dades Espacials del Consell de Mallorca - IDEIB), ens adonem que, tot i que l'arenal és més extens, no s'ha construït cap estructura que contribueixi a la seva formació (una escollera, un dic,...). Per tant, és de suposar que ha existit una aportació artificial d'arena que haurà d'anar reposant-se, ja que els corrents naturals de la mar tendiran a restituir l'estat original de la platja. En altres casos en què sí es duu a terme la construcció de dics o esculleres, la transformació de la línia de costa es produeix de manera «natural», quan la modificació dels corrents a causa d'aquestes estructures fa que s'acumuli arena a les cales. Al mateix temps, es produeix una alteració del fons marí, amb els canvis conseqüents en la biodiversitat marina.

b. A la fotografia dels anys 40, observem diverses edificacions de petit port: un xibiu a la platja, un conjunt d'escars o magatzems de pescadors, una casa d'estiueig de major mida i, al fons, un grup reduït de cases aïllades. La imatge actual, en canvi, mostra noves edificacions en bloc de gran alçada, molt properes a la línia de costa, que han substituït l'edificació tradicional. Això ha suposat la minva de superfície natural i un increment de l'impacte visual de l'àrea, agreujada per la construcció d'una nova carretera que dona servei a les edificacions. El fet que ha motivat aquesta transformació és, bàsicament, la transformació del model econòmic, que ara es basa en el turisme.

2. LA INTEGRACIÓ DELS ELEMENTS EN EL PAISATGE LITORAL

La fotografia de l'activitat mostra l'estat actual de cala Santanyí. Es proposa analitzar els elements de la imatge i reflexionar sobre l'impacte que han causat.

Proposta de solució

Els elements característics del paisatge litoral són l'arenal i el bosc mediterrani de pinar, amb la morfologia pròpia de les costes d'erosió.

Tot i que les edificacions actuals són, aproximadament, de la mateixa època (anys 60-90), les que apareixen en primer pla respecten l'estètica tradicional, pel que fa als materials, als volums i l'escala de la construcció. Els hotels i les cases de la dreta, en canvi, no dialoguen amb la identitat del lloc i, per tant, causen un impacte més gran sobre el paisatge.

A l'hora de redissenyar un paisatge d'aquestes característiques, es podria proposar un tipus d'edificació més acord amb l'entorn, recorrent a escales més petites i materials locals que els integressin en el paisatge que els envolta. No es pretén aquí fomentar la «còpia» de les tipologies tradicionals, sinó que els nous edificis s'integrin més bé en el paisatge. Per altra banda, l'alliberació d'una superfície de la línia de costa més gran, allunyant les construccions de la mar, milloraria l'impacte visual i preservaria els ecosistemes marins, de gran riquesa i valor. Com a referència tenim el Pla Territorial especial d'Ordenació del Litoral d'Astúries (POLA), que amb la regulació específica de les zones costaneres ha aconseguit resoldre la dialèctica utilització-preservació del litoral.

FITXA L-R. PAISATGE LITORAL I DE RIBERA. PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA

Es proposa la ruta des Salobrar de Campos, que parteix de la carretera Ma-6014 i arriba a l'edifici de sa Salinera, al llarg de la ruta trobarem un paisatge de ribera, en què l'aigua dolça i salada s'ajunten per donar lloc a un entorn de gran valor ambiental, natural i paisatgístic.

Trobareu més informació sobre la zona a l'enllaç següent:

<http://xarxanatura.es/es/ficha/es0000037-es-trenc-salobrar-de-camposlic-zepa/>

Imatge del litoral asturià, afectat pel POLA

13. EL PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

La Serra de Tramuntana transcorre per la franja nord-oest de Mallorca i rep el seu nom del vent que bufa en aquesta direcció. Els 90 km de muntanya, estesos sobre 20 municipis, són un reflex de la perfecta fusió entre la natura i l'ésser humà, que, durant segles, ha aconseguit adaptar-la a les seves necessitats sense gairebé impacte.

Les activitats econòmiques que es donen a la Serra són l'agricultura, la ramaderia i, amb menys intensitat, la pesca, totes elles molt condicionades pel medi físic. El turisme també és una important font d'ingressos per a la zona.

L'any 2011, gràcies als seus valors naturals i culturals, la Serra va ser declarada Patrimoni Mundial de la UNESCO, amb la consideració de Paisatge Cultural.

Paral·lelament, existeixen altres figures principals de protecció de la comarca, com la declaració com a "Paisatge Pintoresc", la delimitació de les Àrees Naturals d'Especial Interès de la Serra de Tramuntana, el Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals o la inclusió a la xarxa Natura 2000. D'aquesta manera es garanteix la protecció de tota la zona sota alguna de les figures legals existents.

FITXA L-G. PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

A la Serra de Tramuntana trobem representats part dels paisatges analitzats anteriorment, per als quals es proposa la classificació següent:

- Les zones litorals, distingides pels penya-segats.
- Les zones rurals, molt condicionades per l'orografia del terreny, que motiva la construcció d'estructures molt característiques de la Serra.
- Les zones naturals, de gran valor natural i ecològic, hàbitat d'espècies endèmiques.
- Els paisatges pintorescs, classificació atorgada l'any 1972 a través del Decret 984/1 972, que disposa de diverses figures de protecció que reconeixen l'excepcionalitat territorial i natural de la Serra.

FITXA I-P. PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA. CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

Geomorfologia

Una serra es defineix com a un conjunt de muntanyes. Per tant, el paisatge de la Serra de Tramuntana es caracteritza per la seva condició escarpada. Això ha provocat que els habitants hagin hagut d'adaptar-se al relleu, tant als nuclis urbans com per a produir i aprofitar els recursos. El cim més alt de la Serra és el puig Major, amb 1.443 m d'alçada.

La zona costanera de la Serra es caracteritza pels penya-segats, modelats per l'acció marina, i per les cales rocoses de les cotes més baixes.

Per la localització privilegiada, els penya-segats han servit com a punts d'observació, d'una banda, amb caràcter defensiu (amb la construcció de talaies) i, de l'altra, de contemplació del paisatge (amb la construcció de miradors).

Usos

L'agricultura és l'activitat econòmica més estesa a la tramuntana, amb les dificultats que comporta aquest ús en un relleu com el de la Serra. Gràcies a una extensa tradició cultural, els habitants han aconseguit optimit-

zar la producció dels conreus i aprofitar els recursos naturals per explotar-los. Els conreus principals són de secà: l'olivera i la vinya, molts qualificats com àrees d'interès agrari (AIA). Cal esmentar, també, unes altres dues produccions de la Serra de Tramuntana: la tomàtiga, especialment a Valldemossa, i els cítrics, a la vall de Sóller, on es compleixen els requisits ideals per produir fruiters com el taronger i el llimoner.

La Serra de Tramuntana té unes condicions climàtiques favorables per al cultiu d'altres arbres de secà, gràcies a l'elevada humitat del terreny i de l'ambient, que permeten que determinades espècies s'adaptin fàcilment. Tot i així, els arbres de secà –bàsicament ametllers, garrovers i figueres– no suposen actualment produccions rendibles i, per aquest motiu, la seva comercialització es troba en decadència. No obstant això, els ametllers continuen tenint un alt valor paisatgístic a causa de la seva etapa de floració.

Pel que fa a la ramaderia, font de riquesa complementària de l'agricultura, és important destacar la presència de races autòctones que, per les característiques genètiques que tenen i l'adaptació a l'orografia i la vegetació del terreny, no només són un valor per si mateixes –carn i pell–, sinó també un recurs molt útil a l'hora de protegir el medi ambient. Les espècies autòctones que hi ha a la Serra són les cabres, les ovelles, els ases i les vaques.

La integració entre ramaderia autòctona i agricultura en aquest indret permet que es conservi millor l'ecosistema propi, amb una utilització menor de productes fitosanitaris i adobs, amb la qual cosa s'evita la contaminació del sòl i de les aigües subterrànies.

L'explotació forestal, bàsicament de pi i alzina, va ser important fins a mitjans dels anys 70, però, des d'aquesta data, s'ha produït un retrocés que ha fet augmentar, –juntament amb l'abandó dels camps de conreu– la superfície forestal. A causa d'aquestes explotacions, s'han obert pistes i camins a la Serra que, en moltes ocasions, arriben a forns de pedra en sec on es produïa carbó amb la fusta de l'alzina.

La indústria és, a dia d'avui, un sector escàs a la Serra, exceptuant les empreses dedicades a elaborar artesanies i a transformar els productes agrícoles, centrades especialment en el turisme.

Des del s. XIX, el turisme ha estat una font d'ingressos important per a la Serra. Personatges il·lustres, com l'arxiduc Lluís Salvador o el compositor Chopin, triaren la zona com a destí dels seus viatges. Avui, però, el turisme a la comarca és diferent al de la resta de Mallorca, ja que el lloc, per les seves proteccions ambientals, urbanístiques i patrimonials –i perquè hi predomina un litoral rocós–, han afavorit que la Serra de Tramuntana s'hagi mantingut al marge de la pressió hotelera de la resta de l'illa.

Pel que fa al lleure, el territori de la Serra ofereix una gran varietat de paratges i rutes amb interès cultural, etnogràfic i natural, que la converteixen en un atractiu per a excursionistes i caminants.

La Serra de Tramuntana

Camp d'oliveres a la Serra

Marjades de pedra en sec

La carretera de sa Calobra

Biodiversitat

La Serra es distingeix per una flora endèmica important i per plantes singulars, d'entre les quals destaquen les comunitats d'alzinar baleàric, les de garriga d'ullastre, les de matollar (sobretot romaní i bruc) i les de pinar baleàric.

La fauna silvestre és rica en endemismes. Com que es tracta d'una de les zones menys afectades per l'activitat humana recent, hi sobreviuen espècies molt amenaçades en altres llocs de Mallorca. Dins el grup dels vertebrats, destaquen aus com l'àguila pescadora o el voltor negre, i amfibis com el ferreret, tots en perill d'extinció i catalogats com espècies protegides.

Infraestructures

Els camins de la Serra es caracteritzen per estar empedrats, cosa que facilita el pas de les persones i dels animals domèstics. A més, el relleu fa que, sovint, els camins i carreteres siguin vies sinuoses i zigzaguejats.

Altres infraestructures molt significatives de la Serra són les relacionades amb l'aigua, serveixen per abastir la població (en el cas dels pous o les fonts), el bestiar (en el cas dels abeuradors) o per regar els conreus (safareigs, síquies, sínies i aljubs).

Però, sens dubte, la tècnica més destacable és la de la pedra en sec, que ha permès ampliar zones de conreu, millorar les collites, construir camins i carreteres, evitar danys i aprofitar l'aigua de pluja. L'exemple més representatiu el tenim a les marjades, unes estructures que permeten conrear les superfícies amb pendent pronunciada.

Arquitectura

Des de fa segles, els habitants de la Serra han aixecat petites construccions per aprofitar els recursos. Les cases de neu, els forns de cal o les sitges per al carboneig en són bons exemples. Al costat de les sitges es construïen les barraques, on s'allotjava el carboner.

Altres edificacions habituals que hi trobam són les cases de possessió, que en el seu origen pertanyien a nobles i terratinents i funcionaven com a centres de producció.

El patrimoni religiós queda definit per les ermites, construïdes per les persones que cercaven la soledat i l'espiritualitat entre les muntanyes de la Serra.

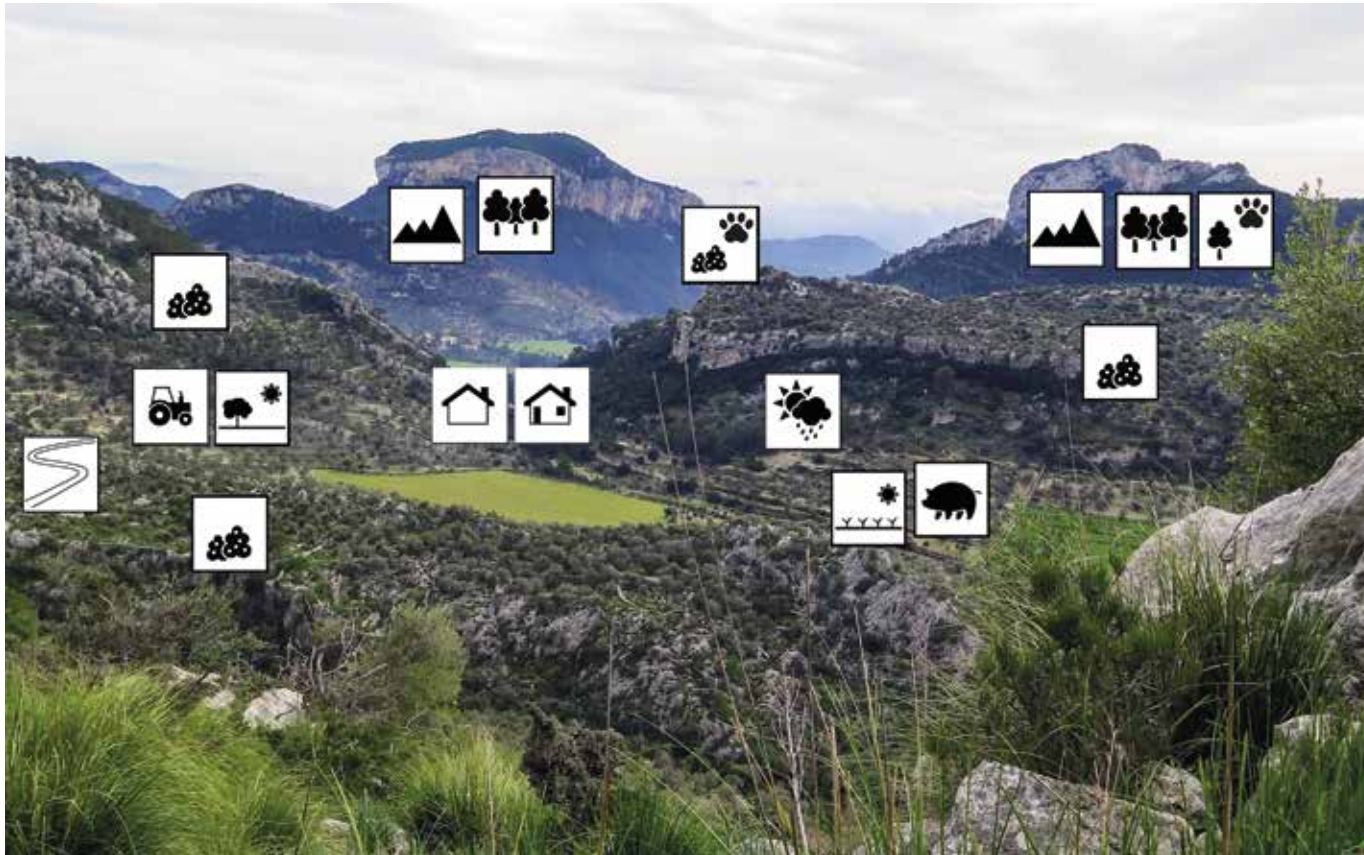
FITXA L-A. PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA. ACTIVITATS PRÀCTIQUES

Es proposen dues activitats pràctiques relacionades amb el paisatge de la Serra de Tramuntana:

1 . ELS ELEMENTS DEL PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

La imatge de la fitxa és del municipi d'Alaró. Hi apareixen diferents elements característics de la Serra de Tramuntana. Es demana relacionar els pictogrames amb l'element corresponent, descartant els que no surten a la fotografia.

Proposta de solució

2. CONTA'M UN CONTE. DE LA MATÈRIA PRIMERA AL PRODUCTE

L'activitat proposa dibuixar, a manera de còmic, les passes intermèdies entre el paisatge natural (un indret de la Serra de Tramuntana) i el producte final (l'oli d'oliva).

Proposta de solució

1. Triar la millor ubicació per sembrar-hi les oliveres.
2. Construir les marjades per evitar l'erosió i salvar el desnivell.
3. Anivellar la terra.
4. Eliminar arrels i altres plantes.
5. Cavar les síquies.
6. Plantar les oliveres.
7. Regar i abonar.
8. Recollir l'oliva, amb mitjans manuals o mecànics.
9. Transportar-la en tractors fins a la tafona.
10. Rentar les olives per eliminar-ne les impureses.
11. Moldre-les amb molins de pedres de granit per convertir-les en pasta.
12. Premsar la pasta amb una premsa hidràulica.
13. Extreure el primer suc d'oliva (oli d'oliva verge extra).

Un tram del camí des Correu

Aljubs a l'arribada a Banyalbufar

FITXA L-R. PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA. PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA

Es proposa la ruta del camí des Correu, des d'Esporles fins a Banyalbufar, que conté els elements més característics de la Serra de Tramuntana, tan pel que fa a l'arquitectura i les infraestructures, com per la vegetació i la fauna. La pedra en sec i la tradició ens acompanyaran durant tota la passejada.

14. ACTIVITATS COMPLEMENTÀRIES. ELS REPTES

Es proposen, a continuació, una sèrie d'activitats per aprofundir en els aspectes tractats en aquest programa. Els reptes cerquen animar el professorat i l'alumnat a trobar maneres d'investigar i reflexionar sobre el concepte de paisatge.

1 . TEMPS ERA TEMPS

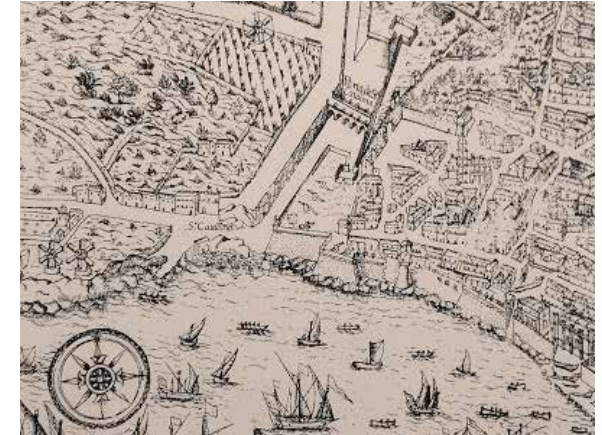
Aquest repte consisteix en explorar la història dels llocs que siguin interessants o atractius a l'alumnat o que es relacionin amb altres continguts del currículum, per treballar de manera transversal amb altres matèries educatives. Es planteja la recerca d'imatges històriques, cartografia antiga, textos literaris (contes, llegendes, fragments de llibres,...) o manifestacions artístiques (dibuixos, quadres, gravats d'altres èpoques,...), que descriguin com era en el passat el paisatge que s'estudia. Altres documents d'interès poden ser postals, fulletons comercials o informatius o qualsevol altra documentació on aparegui reflectit el paisatge que s'investiga.

2. UN DIA ÉS UN DIA (I UN ALTRE, UN ALTRE)

Una de les millors maneres de conèixer el paisatge és recórrer-lo. Amb aquest objectiu, el repte suggereix prendre dades a través de diferents eines que ens ajudin a comprendre l'entorn i a fixar-nos en els detalls que el fan característic. Les tècniques que cal emprar són variades: anotacions, fotografies, dibuixos, vídeos...

Qualsevol forma d'enregistrament és útil per ampliar la visió del paisatge i per descobrir tot allò que el fa peculiar. Com a variant de l'activitat, es proposa fotografiar, dibuixar o enregistrar un vídeo del mateix lloc i des del mateix punt de vista en dies diferents, comparant-ne després els resultats.

Un conegut exemple sobre aquesta manera de captar el paisatge són els 31 llenços de la façana de la catedral de Rouen, pintats per Claude Monet entre 1892 i 1894.

Els gravats aporten molta informació sobre com era el paisatge temps enrere. La imatge mostra un detall del que podria considerar-se el periurbà de Palma l'any 1644, en un dibuix d'Antoni Garau

Fotograma de la pel·lícula Smoke (Paul Auster, 1995). Una bona referència sobre maneres de captar el paisatge

3. LA VEU DE L'EXPERIÈNCIA

El repte planteja la possibilitat de conèixer el paisatge a través de la mirada dels altres. Es proposa entrevistar persones que visquin i hagin viscut en un determinat lloc en diferents moments de la història: gent gran, comerciants, infants, turistes, etc. Així, s'obtindran «fotografies» variades d'un mateix paisatge des de diversos punts de vista, a partir de la percepció personal de cadascú i de les històries i vivències de la gent que habita un indret determinat.

A partir d'aquesta documentació, es pot elaborar una publicació en forma de revista, diari, blog, documental o programa de ràdio que difongui la informació i ajudi a altra gent a conèixer millor el paisatge que ens envolta.

4. EMMARCANT EL PAISATGE

L'activitat ofereix una eina per conèixer el paisatge de manera «focalitzada», és a dir, que ens dugui a reconèixer les particularitats del paisatge i a adonar-nos de singularitats que potser no reparem en una visió més global. Això contribuirà a la reflexió del concepte de paisatge com «tot allò que ens envolta», des dels elements llunyans fins als detalls més propers. Per fer-la, necessitarem bastides de diferents mides (poden ser bastides de fusta o retallades sobre cartolina) i càmeres fotogràfiques.

En grups o parelles, sortirem al carrer per «emmarcar» tot el que ens resulti atractiu, tant des de punts de vista llunyans com propers. Un cop emmarcat, farem una foto que enquadri la bastida i el paisatge o element que hem triat.

Acabada la ruta, es projectaran a classe les imatges que han fet tots els alumnes, per generar un debat entorn de les sensacions o reflexions que hagi generat l'activitat.

Exemples de paisatges emmarcats, activitat proposada pel repte núm. 4

An aerial photograph of a rural landscape, showing a large, rectangular field with distinct rows of crops. The field is surrounded by other smaller plots and some buildings. The entire image has a uniform green tint. The text 'BLOC 3. REFERÈNCIES' is overlaid in the center of the image.

BLOC 3. REFERÈNCIES

15. GLOSSARI

A

ABEURADOR: Lloc per a abeurar-hi el bestiar. Els abeuradors de les zones rurals de Mallorca solen ser construïts de pedra.

ACCESSIBILITAT: Opció o oportunitat d'accedir o arribar a un objecte o element. L'accessibilitat d'una ciutat, per exemple, es mesura per la capacitat de les carreteres, per la freqüència dels trens o vols que la connecten amb altres ciutats o territoris. Aquest concepte també s'utilitza per analitzar les facilitats que hi ha en edificis perquè hi puguin accedir les persones discapacitades (cadires de rodes, invidents,...). L'accessibilitat depèn d'una sèrie de factors com són la situació física dels individus, el temps de recorregut d'un itinerari, la distància que cal salvar, l'estructura viària, les condicions del tràfic rodat, l'assignació adequada de flota de vehicles col·lectius, les característiques climàtiques i els obstacles en el relleu.

ACCESSOS URBANS: Punts de connexió entre el viari urbà i les xarxes viàries intraurbanes.

ACTIVITATS MOLESTES, INSALUBRES, NOCIVES I PERILLOSES: Actuacions, establiments o instal·lacions que, pels efectes especialment negatius, requereixen de la intervenció i control específic de l'Administració pública. Activitats molestes són les que incomoden pels sorolls o vibracions que produeixen, o pels fums, gasos, olors, boires, pólvores en suspensió, o substàncies que eliminen. Les insalubres són les que donen lloc a despreniment o evacuació de productes que puguin resultar, directament o indirectament, perjudicials per a la salut humana. Finalment, es defineixen com a perilloses les activitats que consisteixen en fabricar, manipular, expendre o emmagatzemar productes susceptibles d'originar riscos greus per explosions, combustibles, radiacions o uns altres d'anàloga importància per a les persones o béns.

ACTIVITATS RECREATIVES: Totes les activitats que els éssers humans fan en temps d'oci. Generalment, porta implícit un viatge o desplaçament lluny del lloc habitual de residència. En qualsevol cas, l'esport pot considerar-se com una activitat recreativa i no compleix amb precisió aquests paràmetres.

AGENT DE PAISATGE: Individu o entitat pública o privada interessats en el paisatge, que en fan ús o que tenen competències per gestionar-lo.

AGLOMERACIÓ: Habitualment es refereix a la concentració d'habitants en un espai urbà (aglomeració urbana). En general, significa alguna cosa més que ciutat, fent referència a la juxtaposició o fusió de diversos nuclis urbans.

AGRICULTURA: Conjunt d'activitats i coneixements que desenvolupa l'home, destinats a conrear la terra amb la finalitat d'obtenir productes vegetals (com verdures, fruits, grans i pastures) per alimentar-se i per alimentar el bestiar.

AGRICULTURA DE SECÀ: Aquella que únicament es rega amb l'aigua de pluja, és a dir, que no té aportacions hídriques addicionals.

AGRICULTURA EXTENSIVA: Sistema de conreu que es caracteritza per una aportació petita de feina i que, generalment, està associat a grans extensions de terreny.

AGRICULTURA INTENSIVA: Sistema de cultiu caracteritzat per tenir elevades aportacions de mà d'obra, elevades inversions i per fer una agricultura altament tecnificada (aplicació de fertilitzants, pesticides, adobs, regadiu mecanitzat,...). Se n'espera rendiments elevats per unitat de superfície, de manera que és habitual concentrar la producció en parcel·les no excessivament àmplies.

AIGUAMOLL: Terreny impermeable i planer amb herbes, joncs, canyes i altres plantes herbàcies (a vegades, amb la presència també de plantes llenyoses d'alçada reduïda, com els tamarells) en un medi d'aigües someres.

AIGÜES TERRITORIALS: Espais marins que, arran de la nova territorialització del mar pel desenvolupament recent del dret marítim internacional, passen al control directe i exclusiu de l'Estat riberenc i passen a ser part integrant del seu territori.

ALJUB: Dipòsit ample i de poca profunditat tallat a la roca o fet d'obra, revestit per dins de pedres i cobert de volta, que serveix per arreplegar l'aigua de la pluja.

AL·LÒCTON: Que es troba en un indret diferent del de procedència.

ANTRÒPIC, ANTROPITZAR: La paraula antropos en grec significa home. Un paisatge antròpic, per tant, és un paisatge creat o transformat per l'ésser humà. L'ésser humà pot antropitzar qualsevol territori, és a dir, donar-li unes característiques pròpies.

ARQUITECTURA DEL PAISATGE: Transformació planificada del paisatge (de l'entorn natural i / o antròpic) per part de l'ésser humà. L'objectiu és intervenir minimitzant els impactes, tant ambientals com paisatgístics. El terme també s'ha aplicat a la construcció de bancals o terrasses per introduir cultius en vessants de muntanya amb pendents pronunciats.

ASSENTAMENT: Sol utilitzar-se com a sinònim de lloc habitat o ciutat (assentament humà i / o urbà).

AUTÒCTON: Que viu espontàniament en un país, una zona, etc. Una espècie autòctona és la que és originària del lloc on habita.

AVALUACIÓ DE L'IMPACTE AMBIENTAL (AIA): Estudi tècnic, acompanyat d'un informe final, mitjançant el qual s'analitzen els impactes ambientals i / o paisatgístics que una obra –generalment obres públiques– genera en l'entorn immediat. L'informe ha de preveure no només les alteracions

que l'obra provocarà, sinó també les mesures correctores que permeten minimitzar-ne l'impacte.

AVALUACIÓ DEL PAISATGE: Procés dirigit a conèixer l'estat, la dinàmica i les tendències del paisatge, a l'anàlisi dels resultats obtinguts i l'emissió dels judicis pertinents.

B

BALEARITZACIÓ: Terme encunyat a finals dels anys 50 en un article del setmanari Paris Match per descriure la transformació que patia el litoral de Mallorca com a conseqüència de la mala planificació urbanística que provocà l'auge turístic a l'arxipèlag Balear. Aquest auge tingué com a conseqüència la urbanització massiva i desordenada del litoral de les Balears. Posteriorment, el procés de balearització s'ha estès de manera global.

BANALITZACIÓ DEL PAISATGE: Procés a través del qual el paisatge perd l'originalitat o interès natural, cultural o simbòlic.

BANCAL: Replà de terra que es fa en un terreny amb pendent i que s'aprofita per al cultiu. Tros de terra rectangular, disposat per plantar llegums, vinyes, oliveres o altres arbres fruiters.

BARDISSA: Formació vegetal, sovint espessa i impenetrable, constituïda especialment per lianes i per arbusts que sol situar-se a les voreres dels camins o de les parcel·les, amb l'objectiu de delimitar-los.

BARRI: Divisió en una ciutat d'una àrea residencial que té característiques afins o simplement ha estat delimitada per criteris administratius.

BÉ D'INTERÈS CULTURAL: També conegut per les sigles BIC, és una figura jurídica de protecció del patrimoni històric espanyol, tant moble com immoble. Segons preveu la pròpia Llei de patrimoni històric, un BIC és qualsevol immoble i objecte moble d'interès artístic, històric,

paleontològic, arqueològic, etnogràfic, científic o tècnic, que ha estat declarat com a tal per l'Administració competent. També pot ser declarat BIC el patrimoni documental i bibliogràfic, els jaciments i zones arqueològiques, així com els llocs naturals, jardins i parcs, que tinguin valor artístic, històric o antropològic.

BIOSFERA: Conjunt d'ecosistemes de la Terra. Entre els quals cal destacar la hidrosfera (conjunt de l'aigua), l'atmosfera (aire i clima) i la litosfera (suport de les plantes o terra).

BIÒTOP: Medi ambient o lloc on es desenvolupa una població o una biocenosi.

BUM TURÍSTIC: Nom que es donà a la situació del turisme entre els anys 1950 i 1973, quan moviment de persones per gaudir del lleure a nivell mundial creix més ràpidament del que ho havia fet en tota la història. Durant aquests anys, el turisme esdevé un fenomen de masses i, per tant, una de les indústries més potents.

C

CADASTRE: Registre administratiu mitjançant el qual es controla la propietat del sòl, sobretot a efectes fiscals. Pot ser de rústica, en el medi rural, o d'urbana, a les ciutats. Generalment, conté informació sobre el propietari de cada parcel·la, els límits i els veïns de la parcel·la, l'extensió que té i l'ús del sòl.

CAMÍ: Via que facilita la comunicació directa amb pobles limítrofs, amb petits nuclis urbans o amb finques, i que sol servir a les activitats agrícoles i ramaderes.

CARÀCTER DEL PAISATGE: Conjunt d'elements clarament recognoscibles que contribueixen a fer un paisatge diferent d'un altre, que no vol dir ni més bo ni més dolent.

CARTA DEL PAISATGE: Instrument de concertació d'estratègies entre els agents públics i privats, aplicables a escala local, supramunicipal o comarcal, per dur a terme actuacions de protecció, gestió i ordenació del paisatge, que tenen per objectiu mantenir-ne els valors.

CARTOGRAFIA: Sistema formal per comunicar informació espacial. La cartografia és la ciència responsable d'elaborar mapes de les diferents realitats territorials, per facilitar-ne l'estudi i poder-nos guiar en aquest territori.

CASA D'EINES: Espai que es construeix perquè les persones puguin guardar els instruments o accessoris que utilitzen per a l'agricultura. Generalment, les cases d'eines que trobem a Mallorca són de murs de pedra i coberta inclinada de teula.

CASA DE NEU: Important patrimoni cultural i etnològic de Mallorca emprat durant el segle XVI per a la recollida i comerç de neu, per elaborar gel destinat a usos medicinals i gastronòmics. La denominació genèrica inclou la casa de pedra en la qual es refugiaven els nevaters que, en alguns casos es conserven, i el dipòsit on s'emmagatzemava la neu, a més d'elements complementaris característics com bancals, geleres (pous excavats a la terra amb murs de contenció), parets seques i fonts. Les cases de neu estaven orientades al nord.

CATÀLEG DE PAISATGE: Documents de caràcter descriptiu i prospectiu, aplicables als àmbits territorials, que determinen la tipologia dels paisatges, n'identifiquen els valors i l'estat de conservació i proposen els objectius de qualitat que han de complir.

CENS: A més de ser el document imprès, generalment en forma de llibre, que recull totes les dades estadístiques sobre una realitat determinada (població d'un territori), amb aquest terme es fa referència a tot el procés de recollir, recopilar i publicar aquesta informació estadística de totes les persones que es troben en un territori determinat en un moment determinat (el moment censal). Els censos són fonamentals per saber la realitat socioeconòmica d'un país i tenen diferent naturalesa: cens de població, cens agrari, cens d'habitatges, cens industrial, etc.

CENTRALITAT: Grau d'influència que un nucli de població exerceix sobre la seva àrea d'atracció. Sol calcular-se establint la proporció entre tots els béns i serveis que ofereix un nucli i els que tan sols són necessaris per als seus propis residents.

CENTRE COMERCIAL: Edificació comercial de nova planta on, al voltant de galeries comercials, es disposa un cert nombre de locals de serveis (bars, restaurants, sucursals bancàries) i algunes sales d'espectacles. Els grans centres comercials se situen a les zones periurbanes, en forma d'edificacions aïllades.

CENTRALITZACIÓ / CONCENTRACIÓ: En general, són conceptes sinònims i similars a polarització. Es tracta de la tendència a localitzar activitats econòmiques en àrees concretes d'un territori que, habitualment, coincideixen amb les ciutats o les àrees d'influència.

CIMENTERA: Fàbrica de ciment.

CIUTAT: És un concepte amb una definició poc precisa. Les definicions numèriques són variades, ja que cada país considera ciutat els nuclis de població que superen un determinat nombre d'habitants, 10.000 en el cas d'Espanya. En general, una ciutat és un assentament urbà (edificació contínua) on es desenvolupen unes determinades activitats econòmiques (majoritàriament no agràries) i funcions (Administració pública, oci, negocis, etc.). Com a referència, prenem la definició de ciutat que fa l'urbanista Oriol Bohigas: «La ciutat sol ser el lloc físic i social en el qual es produeixen les màximes –o potser les millors– possibilitats d'informació. És a dir, a més d'altres condicions essencials per a la vida col·lectiva, la ciutat és el lloc on coincideixen físicament més coses, on les coses es troben més a mà i on la proximitat organitzada estructura el programa d'una vida política. No em costaria molt afegir que aquestes són precisament algunes de les condicions indispensables per viure democràticament, sempre que entenguem per democràcia un sistema polític de llibertat i, sobretot, d'igualtat en els drets, les obligacions i les oportunitats, alguna cosa encara molt distant del que avui es diu democràcia.» (Bohigas, 2004).

CIUTAT COMPACTA: La ciutat compacta és aquella que presenta una estructura i trama urbana de certa compacitat, està cohesionada socialment, genera espais de sociabilitat, genera un territori amb proximitat als serveis, propicia la trobada d'activitats i permet desenvolupar la vida en comunitat. El concepte de ciutat compacta no només es refereix a la forma física, a la manera en què està edificada, sinó que implica una compacitat de funcions, una barreja i interrelació d'activitats, afavorides per la densitat, que comparteixen un mateix teixit urbà, no segregades per una zonificació unifuncional. La barreja, la hibridació, la proximitat de l'habitatge, el comerç, el teatre, el parc, el col·legi, etc. són components inseparables de la ciutat compacta i una de les seves qualitats més positives i la garantia d'una austeritat a l'hora d'usar les energies necessàries perquè funcioni+.

CIUTAT DISPERSA: És un concepte que fa referència a la progressiva redistribució i expansió pel camp o mitjà rural de la població urbana o, si no, de les formes de vida urbanes. El terme es refereix a la urbanització del medi rural. Són àrees, generalment en les perifèries de les grans ciutats, que van sent colonitzades per aquestes ciutats segons models urbanístics en els quals sol predominar la baixa densitat d'habitatges (xalets o adossats).

CIUTAT DORMITORI / SATÈL·LIT: Nucli amb característiques urbanes i funcionament independent en què bona part de la població treballa en una altra ciutat més o menys propera, de manera que "únicament" va a dormir a la seva ciutat. Solen acollir població procedent de nuclis congestionats on la qualitat de vida és menor.

CIUTAT JARDÍ: Model de ciutat que segueix una estructura establerta pel britànic Ebenezer Howard, que propugnava un tipus d'urbanisme de baixa densitat (viles, xalets o adossats), sense grans blocs d'habitatges en vertical i amb la suficient qualitat ambiental (zones verdes). Generalment, el disseny que té provoca barris de viles enjardinades. A Espanya, aquest model urbà va tenir força acceptació en els anys 70 i pràcticament totes les ciutats tenen la seva petita mostra de ciutat jardí, encara que, en general, l'extensió d'aquestes barriades és considerablement reduïda.

CLASSIFICACIÓ DEL SÒL: És la divisió **que efectua** el planejament general de tots els terrenys existents d'un terme municipal, d'acord amb la tipologia de classes prevista en el dret autonòmic (les més comunes són: urbà, urbanitzable i no urbanitzable), en funció de la situació urbanística i la possibilitat de transformació urbanística, en el marc de les classificacions bàsiques de sòl estatals.

COHESIÓ TERRITORIAL: Unió entre les parts diferenciades que formen un territori, els objectius de la qual són evitar la disgregació entre els components d'un territori determinat i evitar-ne les causes, que són, principalment: desequilibris territorials, desigualtats entre àmbits d'un mateix territori, escassa articulació física o econòmica entre ells, rivalitats i excessos relatius a identitats parcials en detriment de la unitat de conjunt.

COMARCA: Porció de territori amb característiques comunes de tipus natural (clima, vegetació, sòls, rius, etc.) i humà (història comuna, cultura, etc.), amb una extensió relativament inferior a la regió i la zona. Generalment, una comarca és l'agrupació de municipis, mentre que l'agrupació de municipis forma la regió. Cal destacar que a les Illes balears hi ha altres delimitacions administratives diferents a les comarques. En el cas de Mallorca els municipis es poden agrupar formant mancomunitats per gestionar serveis en comú o executar obres.

COMERÇ: És el flux de productes o serveis originat entre productor i consumidor. Habitualment, el comerç es fa en un lloc físic (el mercat central, un supermercat, una botiga, una tintoreria, un banc, una sala de cinema,...), tot i que des de finals del segle xx és freqüent recórrer a un mercat virtual que és el comerç electrònic i les vendes de productes i serveis a través d'Internet.

COMUNICACIÓ EN EL PAISATGE: Transmissió de significats culturals en relació amb un o més paisatges a través dels mitjans i les tecnologies de la informació.

COMUNITAT AUTÒNOMA: Unitat política i administrativa establerta per la Constitució espanyola de 1978 que se suma a les que hi havia anteriorment (província i municipi) per articular el territori de l'Estat

en un règim d'autonomies. Té un profund significat polític, ja que té capacitat d'autogovern, és a dir, de legislar i definir les pròpies polítiques. L'Administració estatal (el Govern) facilita la decisió política o la decisió política facilita l'administració de l'Estat.

CONCENTRACIÓ / CENTRALITZACIÓ: En general, són conceptes sinònims i similars a polarització. Es tracta de la tendència a localitzar activitats econòmiques en àrees concretes d'un territori que, habitualment, coincideixen amb les ciutats o les àrees d'influència.

CONCENTRACIÓ PARCEL·LÀRIA: Operació encaminada a combatre el minifundisme. Es tracta de reunir els propietaris agrícoles d'un municipi o comarca per pactar la redistribució de les parcel·les i perquè puguin disposar, en el futur, de parcel·les més grans. Aquest tipus d'operacions comporta la modificació de l'entramat parcel·lari tradicional.

CONGESTIÓ: Resultat d'utilitzar un servei en excés, desbordant-ne la capacitat. És un fenomen habitual a les grans ciutats, on la capacitat d'acollida dels carrers i carreteres, per exemple, sol desbordar i apareixen molestos embussos de trànsit.

CONNECTIVITAT: Capacitat per enllaçar diferents punts del territori. Palma, per exemple, té una elevada connectivitat a escala internacional gràcies a l'aeroport de Son Sant Joan. També és la qualitat d'un lloc o un territori per ser accessible i relacionar-se amb uns altres a través dels diferents mitjans de transport. Pot quantificar-se a partir del coneixement de les estructures de comunicació que hi ha i de l'organització del transport públic.

CONSERVACIÓ: En termes d'ecologia, significa utilitzar els recursos naturals de manera racional per evitar que s'esgotin i garantir-ne la utilització posterior.

CONSERVACIÓ DEL PAISATGE: Ús i gestió del paisatge compatible amb el manteniment dels valors ambientals, culturals, visuals i perceptius, en benefici de la societat i de les generacions futures.

CONTEXTUALITZACIÓ: Estratègia d'integració paisatgística basada en l'establiment d'una continuïtat entre els elements preexistents i els nous mitjançant la referència a pautes tipològiques, volumètriques, escalars, cromàtiques, etc.

CONTAMINACIÓ URBANA: Alteració de les condicions normals d'un assentament per l'emissió de productes que hi provoquen molèsties o danys. Afecta l'aigua, l'aire, els aliments i els sòls, i pot ser biològica, química, acústica, sonora, visual o paisatgística.

CONVENI EUROPEU DEL PAISATGE (CEP): És un acord entre els estats membres del Consell d'Europa l'objectiu principal del qual és promoure la protecció, gestió i ordenació dels paisatges, abastant les àrees naturals, rurals, urbanes i periurbanes, així com les zones terrestre, marítima i les aigües interiors. Es refereix tant als paisatges que puguin considerar-se excepcionals, com als paisatges quotidians o degradats.

CONURBACIÓ: És el resultat de la fusió de diferents ciutats, en les quals el creixement acaba provocant la unió física de les perifèries respectives. Sol ser el pas previ a la configuració d'una àrea metropolitana. En el cas de Mallorca, es pot afirmar que alguns municipis estan conurbats perquè les seves àrees urbanes han entrat en contacte en els darrers anys (Llucmajor-Palma-Calvià-Andratx).

COOPERACIÓ TERRITORIAL: Activitats de realització conjunta i voluntària entre ens territorials, siguin del mateix nivell polític i administratiu o diferents.

CORPORACIÓ LOCAL: Conjunt de persones l'objectiu de les quals és aconseguir i defensar uns interessos comuns i participar en l'administració. Els seus representants els tria la ciutadania.

COSTA: Franja de terra que voreja el mar o àrea de contacte entre el medi marí i el terrestre.

CRITERI PAISATGÍSTIC: Opinió a través de la qual s'emeten judicis o es prenen decisions sobre la protecció, gestió i ordenació del paisatge.

CULMINAL: Cim.

D

DELIMITACIÓ: Establir, fixar, assenyalar els límits d'un àmbit al qual se li atribueixen certes característiques o funcions.

DENSITAT DE POBLACIÓ: Variable utilitzada per mesurar el grau d'ocupació d'un territori, que resulta de dividir el nombre d'habitants per l'extensió total d'aquest territori. La unitat de mesura habitual són els habitants per quilòmetre quadrat (hab./Km²). El principal risc que suposa utilitzar aquesta variable és que pot amagar part de la informació, ja que la distribució de la població no sol ser homogènia, sinó que tendeix a la concentració espacial en punts concrets.

DESCENTRALITZACIÓ: Tendència locativa que trasllada una activitat o un grup humà des del centre (d'una ciutat, d'un territori) cap a la perifèria. És un canvi territorial provocat per forces centrífugues.

DESENVOLUPAMENT: Procés econòmic mitjançant el qual una població cobreix totes les seves necessitats bàsiques i, fins i tot, genera prou recursos per cobrir-ne altres de tipus complementari (educació, turisme, etc.). El desenvolupament econòmic és desigual per naturalesa, tant en el territori (països desenvolupats, països en vies de desenvolupament, països subdesenvolupats) com en el temps.

DESENVOLUPAMENT LOCAL: Estratègia econòmica que se segueix per aconseguir el creixement i prosperitat en el nivell bàsic de l'organització territorial, així com els seus resultats positius.

DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE: Concepte encunyat a la Conferència de Rio (1992) que proposa fer compatible el desenvolupament econòmic (qualitat de vida, progrés, bones infraestructures, serveis i dotacions, etc.) amb la conservació de la natura o el medi ambient. Apareix associat als problemes generats per la contaminació industrial (augment del forat de la capa d'ozó, per exemple), però també a pràctiques especialment nocives per al futur del planeta com la desforestació de l'Amazones.

DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL: Distribució adequada del desenvolupament, entès en el sentit més ampli, en un àmbit territorial. Aquest concepte conté tres idees principals: l'equilibri territorial, el desenvolupament endogen i el desenvolupament sostenible.

DESENVOLUPAMENT URBÀ: Relació existent entre el progrés de les ciutats i la urbanització com a efecte lògic del desenvolupament econòmic o del desenvolupament en termes generals.

DESINDUSTRIALITZACIÓ: Declivi o pèrdua d'importància de l'activitat industrial que sol portar associada el tancament de fàbriques i la reconversió de velles instal·lacions industrials en zones de nous usos. A escala mundial, molts països desenvolupats aposten per polítiques de desindustrialització i exporten la indústria a països menys desenvolupats. En canvi, en altres àrees s'apliquen polítiques per atraure noves indústries, com va passar a Espanya amb les anomenades ZUR (zones d'urgent reindustrialització).

DESLOCALITZACIÓ: Procés mitjançant el qual una activitat canvia la ubicació actual per una altra. En general, la indústria d'un país "fuig" cap a altres on les condicions productives (salaris, matèria primera, etc.) són més favorables. Aquest procés econòmic és freqüent en els països desenvolupats: la indústria tendeix a buscar nous emplaçaments en països en vies de desenvolupament o subdesenvolupats, on la mà d'obra és abundant, barata i poc conflictiva.

DESMUNT: Rebaix fet en un terreny a fi de donar-li la cota desitjada.

DESPOBLACIÓ: Pèrdua constant d'habitants en un territori.

DESURBANITZACIÓ: Procés mitjançant el qual les grans ciutats –sobretot àrees metropolitanes– canvien la tendència habitual d'augmentar en nombre d'habitants per perdre població. Aquest fenomen, que es va detectar per primera vegada a finals dels anys setanta als Estats Units, comença a ser freqüent en els països europeus. Alguns habitants prefereixen deixar la gran urbs per evitar problemes de congestió de trànsit, contaminació, alt preu de l'habitatge, etc. per fixar la residència en llocs més tranquils, amb menor densitat de població i major qualitat de vida.

DIC: Mur construït en el mar per contenir les onades i abrigar un port.

DINÀMIQUES DE PAISATGE: Activitats i processos naturals i humans que incideixen en la configuració del paisatge actual.

DIRECTRIUS DE PAISATGE: Determinacions que, basant-se en els catàlegs de paisatge, precisen i incorporen normativament les propostes d'objectius de qualitat paisatgística en els plans territorials parcials o en els plans directors territorials.

DIRECTRIUS TERRITORIALS: Normes de caràcter general d'ordenació territorial supramunicipal. L'any 1999 s'aprovaren les directrius d'ordenació del territori (DOT) de les Illes Balears, amb l'objectiu de definir un model territorial i promoure un desenvolupament equilibrat, la utilització sostenible en termes ambientals del sòl i dels recursos naturals i una distribució millor en l'espai dels usos i activitats productives i una protecció de la qualitat ambiental, el paisatge, la biodiversitat i el patrimoni històric.

DISTRIBUCIÓ: És un conjunt d'elements repartits en una àrea geogràfica determinada.

DISTÀNCIA: Interval que hi ha entre dos punts, llocs o objectes. Per calcular-la s'utilitzen unitats convencionals de longitud o en funció del temps emprat a desplaçar-se d'un punt a l'altre.

DIVERSITAT PAISATGÍSTICA: Riquesa en configuracions i caràcters paisatgístics, ja sigui a través d'elements o de paisatges en el seu conjunt.

DOMINI PÚBLIC MARÍTIMOTERRESTRE: Conjunt de béns de l'Estat, segons el que disposa la Constitució espanyola de 1978, que la Llei de costes de 22 de juliol de 1998 desenvolupa i regula. Segons la llei esmentada, pertanyen a aquest conjunt els espais següents: la ribera del mar i de les rieres, que inclou la zona marítimoterrestre i les platges; el mar territorial i les aigües interiors, amb el seu jaç i subsòl, els recursos naturals de la zona econòmica exclusiva i la plataforma continental; els penya-segats, els terrenys envaïts per la mar, les illes que hi ha o es formen a la mar territorial, les aigües interiors i els rius fins on es fan sensibles les marees.

DOMINI PÚBLIC: Béns disposats per les administracions per satisfer les finalitats que tenen assignades. El territori de domini públic no es pot embargar i no es pot vendre i formen part d'aquest concepte els rius i llacs, la zona marítimoterrestre i el propi espai marítim, les muntanyes públiques i qualsevol altre espai d'interès públic que es consideri necessari per mantenir les condicions naturals, així com el conjunt de vies públiques, els ports i aeroports per les funcions bàsiques al servei públic.

E

ECOLOGIA HUMANA: Aplicació de les nocions de l'ecologia a l'estudi de les relacions entre éssers humans i el seu territori.

ECOLOGIA URBANA: Aplicació de les nocions de l'ecologia a l'estudi de les relacions entre éssers humans i la ciutat on resideixen. Es tracta d'analitzar com els habitants de la ciutat s'adapten a les condicions de vida urbana en funció de les relacions socials, l'economia, les característiques del medi físic i la tecnologia de què disposen.

ECOSISTEMA: És la suma d'un conjunt d'éssers vius i el territori en què es desenvolupen. Es tracta d'una unitat d'organismes relacionats entre si i amb el seu ambient.

EDUCACIÓ EN PAISATGE: Iniciatives de formació i ensenyament amb l'objecte de fomentar el coneixement del paisatge i la sensibilitat sobre la importància dels valors i la qualitat que té.

EFFECTE MULTIPLICADOR: Conseqüències que genera una acció, generalment econòmica. Solen ser els efectes que genera l'activitat econòmica sobre el seu entorn, que sovint tendeixen a multiplicar-se. Per exemple, l'obertura d'un gran centre comercial sol provocar al seu voltant que proliferin altres comerços, parades de taxi, parades d'autobús, etc. O, en l'entorn d'una gran via de comunicació, proliferen naus industrials i activitats de serveis.

EIX TERRITORIAL: Traça sobre el terreny que permet comprendre una característica rellevant de la conformació d'un àmbit territorial.

ELEMENT DEL PAISATGE: Component individual que conforma el paisatge.

EMBASSAMENT: Dipòsit artificial que s'utilitza per emmagatzemar l'aigua de vessament, situat en llocs de topografia i litografia favorables.

EMOCIÓ: Reacció afectiva, en general intensa, provocada per un factor extern o pel pensament que es manifesta per una commoció orgànica més o menys visible.

EMPLAÇAMENT: Terme específic que fa referència al lloc físic que ocupa una ciutat, nucli habitat o una edificació. No s'ha de confondre amb el concepte de situació.

ENDÈMIC: Espècie que viu exclusivament en una regió determinada.

(adj.) En ecol., que viu exclusivament en una regió determinada. DIEC

ENTITAT LOCAL: Unitat política i administrativa que constitueix la baula bàsica de l'organització territorial de l'Estat espanyol. No tenen potestat legislativa encara que poden gaudir d'autonomia administrativa, amb normes i òrgans de govern propis.

ENTRAMAT PARCEL·LARI: Forma en què estan distribuïdes les parcel·les d'una explotació agrària. Es tracta d'analitzar el dibuix que presenten aquestes parcel·les, que pot ser irregular o regular, amb parcel·les majors o menors, etc. Al mateix temps, es pot analitzar com són els límits de cada parcel·la, és a dir, com s'hi configuren les divisions.

EQUILIBRI TERRITORIAL: Condició d'homogeneïtat o semblança entre àmbits diferents quan es refereix a nivells de desenvolupament econòmic i al benestar de les poblacions respectives.

ESCALA: Mesura cartogràfica mitjançant la qual tants centímetres en un mapa o plànol corresponen a tants metres o quilòmetres en la realitat. És, per tant, la relació utilitzada per confeccionar mapes i plànols. A major escala (1 : 25.000, 1 : 50.000, 1 : 200.000) menys informació es pot incloure en el mapa, però, en canvi, major territori s'hi pot representar. A menor escala (1:5.000, 1:2.000) més informació i detall tindrà el plànol, però, com a contrapartida, la representació es podrà abastar un territori menor.

ESCAR: Petita construcció tradicional que serveix als pescadors per guardar l'embarcació, situada a la vora de la mar o d'un riu, que disposa d'un pla inclinat per poder-la treure de l'aigua i ser avarada.

ESCOLLERA: Conjunt de blocs de ciment que es dipositen al fons de la mar per protegir un dic o espigó de l'acció de l'onatge o com a fonament per construir-hi un moll.

ESPAI GEOGRÀFIC / TERRITORI: En el camp de la geografia, se sol parlar d'espai geogràfic més que d'espai, ja que aquest terme en solitari és molt lax o vague. És sinònim de territori, és a dir, el suport físic de totes les activitats humanes. És el lloc on es desenvolupa la vida.

ESPECIALITZACIÓ FUNCIONAL: Expressió que destaca el protagonisme que adquireix una activitat –o conjunt reduït d'activitats interrelacionades entre si– en un espai geogràfic o nucli urbà, i que en justifiquen el naixement, la consolidació o el dinamisme en determinades èpoques històriques.

ESPÈCIE PROTEGIDA: Espècie animal o vegetal protegida per legalment. Se'n prohibeix la caça, la tinença, la captura, la venda o l'extermini, amb l'objectiu principal d'evitar la pèrdua de biodiversitat.

ESTABLE: Lloc cobert totalment, o parcialment, on s'allotja el bestiar per alimentar-lo i perquè hi reposi.

ESTACIÓ TRANSFORMADORA: Instal·lació que es compon dels elements adequats per al comandament, tall, mesura, regulació, transformació i protecció de l'electricitat, la missió de la qual és la de reduir els valors de tensió elèctrica massa elevada a valors aptes per a la distribució elèctrica.

ESTAT DEL PAISATGE: Conjunt de característiques naturals, culturals i simbòliques en què es troba o mostra un paisatge determinat.

ESTRATÈGIA TERRITORIAL: Conjunt de previsions que es fan per aprofitar més bé un territori o per aconseguir que contribueixi econòmicament a altres finalitats més genèriques, com el benestar social o la convivència pacífica.

ESTRUCTURA TERRITORIAL: Expressió utilitzada en un espai geogràfic considerat unitàriament, al qual es confereix un significat articulador o integrador del seu funcionament.

ESTRUCTURA URBANA: Conjunt d'elements, formals i funcionals, entesos sincrònicament i que es consideren primordials a l'hora de conformar una ciutat i la perifèria immediata, partint del principi que aquest conjunt d'elements es troben interrelacionats i formen part d'un tot.

ESTUDI D'IMPACTE I INTEGRACIÓ PAISATGÍSTICA: Document tècnic que estudia les conseqüències que té sobre el paisatge l'execució d'actuacions, projectes d'obres o activitats, i que exposa els criteris que s'adopten per integrar-los.

EVOLUCIÓ DEL PAISATGE: Procés gradual de canvi d'un paisatge d'un estat a un altre.

ÈXODE RURAL: Procés mitjançant el qual la població d'àrees rurals tendeix a emigrar (migració interna) cap a nuclis urbans propers i del propi país. Les ciutats subministren noves feines i habitatges i estan ben dotades quant a serveis i infraestructures, de manera que actuen com autèntics atractius de la població d'àrees veïnes, sobretot les àrees rurals de muntanya on les activitats primàries continuen sent el principal motor

econòmic. Aquest fenomen, característic de la segona meitat del segle xx a Europa, ha deixat pràcticament deshabitats territoris sencers i provoca la desaparició de nombrosos pobles.

EXPLOTACIÓ AGRÀRIA: (agrícola, forestal, ramadera,...) unitat tecnicoeconòmica de la qual s'obtenen productes agraris (tomàtiques, blat, carn, llet, peix, etc.) sota la gestió d'un titular. Hi ha explotacions amb terres –les típiques extensions agrícoles, amb parcel·les, horts, etc.– i explotacions sense terres –una granja avícola, per exemple.

F

FIGURA DE PLANEJAMENT: Expressió que s'utilitza en urbanisme per referir-se genèricament als diferents instruments de planejament, tant general com de desenvolupament.

FLUX: En geografia, aquest concepte és sinònim de relació o intercanvi entre diferents llocs o elements en un territori. Es parla de flux de transport, flux de persones, fluxos comercials, etc.

FONS PER A LA PROTECCIÓ, GESTIÓ I ORDENACIÓ DEL PAISATGE: Instrument financer amb la finalitat de destinar un fons a actuacions de millora i conservació del paisatge, fons adreçats a ens públics, entitats privades i persones físiques i jurídiques que actuen amb els objectius de protegir, gestionar i ordenar el paisatge.

FORN DE CALÇ: Construcció tradicional de pedra en sec i planta circular emprada antigament per elaborar la calç a partir de la cocció de pedra calcària. El material resultant s'utilitzava en construcció, per emblanquinar les cases, i en medicina popular.

FOTOGRAFIA AÈRIA URBANA: Imatge fotogràfica de la superfície terrestre en àrees urbanitzades obtinguda des de l'aire.

FRAGILITAT D'UN PAISATGE: Susceptibilitat d'un paisatge al deteriorament dels seus valors naturals, culturals, visuals i perceptius.

FRAGMENTACIÓ PAISATGÍSTICA: Resultat d'un procés de trencament i divisió de la continuïtat d'un paisatge i de la seva coherència.

FRONTERA: Línia virtual que marca els límits d'un Estat. Habitualment, sol coincidir amb el vèrtex de les muntanyes, la llera d'un riu, etc., encara que en ocasions no té referències tan precises.

G

GESTIÓ DELS PAISATGES: Actuacions dirigides a guiar i harmonitzar les transformacions del paisatge induïdes pels processos socials, econòmics i ambientals.

GLOBALITZACIÓ: Concepte fonamentalment econòmic encunyat a la fi del segle xx que fa referència a la caiguda progressiva de fronteres entre països i, en definitiva, a la contracció del territori. Significa mantenir relacions –comercials, econòmiques, monetàries, etc.– a escala global / mundial.

GRANER: Local o construcció per emmagatzemar el gra.

GUETO: Districte o barri habitat majoritàriament per persones d'un grup ètnic determinat. Sol associar-se a la immigració, encara que no necessàriament. En general, és un concepte lligat a fenòmens de racisme i exclusió social. (en anglès ghetto)

H

HABITATGE UNIFAMILIAR: Edificació destinada a la residència d'una única família. Pot ser de diferents tipus: unifamiliar aïllada, aparellada o adossada.

I

IMPACTE PAISATGÍSTIC: Pertorbació en el paisatge provocada per un fenomen natural o per l'activitat humana. **INCIDÈNCIA TERRITORIAL:** Expressió que al·ludeix a les repercussions o canvis que introdueix una actuació, un projecte o un pla en l'ordenació del territori.

INDICADOR DE PAISATGE: Element quantitatiu o qualitatiu que permet observar, i fer-ne un seguiment periòdic, l'evolució i l'estat dels paisatges, la satisfacció de la població amb el seu paisatge, o l'efectivitat de les iniciatives públiques i privades a l'hora de millorar-lo.

INDUSTRIALITZACIÓ: Procés pel qual la indústria cobra un protagonisme major en l'economia d'un país, i adquireix una participació major en la generació del PIB (producte interior brut) i de llocs de treball. Aquest procés començà amb la revolució industrial, que marcà el pas des de l'artesà al fabricant, del taller a la indústria.

INFORMACIÓ PÚBLICA: Acte mitjançant el qual, en un període de temps especificat, l'Administració exposa al públic un projecte o un pla i recull informació i suggeriments sobre com s'hauria de desenvolupar.

INFORME D'IMPACTE I INTEGRACIÓ PAISATGÍSTICA: Exposició escrita que té per objecte avaluar la idoneïtat i suficiència dels criteris o les mesures adoptades en els estudis d'impacte i d'integració paisatgística per unir les actuacions, usos, obres o activitats que es volen fer en el paisatge.

INFORMACIÓ URBANÍSTICA: Documentació arreplegada, elaborada i sistematitzada durant la fase d'avanç d'un pla urbanístic. Sol incloure estudis geològics, geomorfològics, del clima, els recursos hídrics, vegetació i fauna, la capacitat agrològica dels sòls, de l'erosió, l'hàbitat rural, els elements d'interès històric i artístic, jaciments arqueològics, béns d'interès etnogràfic, unitats de paisatges, gènesis i creixement urbà, anàlisi i prospectiva de la població, avaluació dels equipaments, espais lliures, infraestructures bàsiques, i tot allò que afecta al territori objecte de planejament, entre d'altres.

INFRAESTRUCTURA: Conjunt de mitjans tècnics, serveis i instal·lacions que la societat requereix per desenvolupar les seves activitats econòmiques, ja sigui en els sòls urbans o en els rurals. Hi ha infraestructures de diferents classes. Generalment, les grans infraestructures requereixen d'obres de gran envergadura que generen impactes socials i ambientals d'importància. Les infraestructures poden disposar-se o davall la superfície del sòl o damunt. En el segon cas, l'impacte i el contrast visual amb el paisatge sol més gran i més visible.

INFRAESTRUCTURES DE TRANSPORT O VIÀRIES: Aquests tipus d'infraestructures es divideixen en: terrestre (carrers, carreteres en els diferents tipus, línies de ferrocarril i ponts), marítim (ports i canals) i aeri (aeroports).

INFRAESTRUCTURES ENERGÈTIQUES: Són les xarxes d'electricitat (alta tensió, mitjana tensió, baixa tensió, transformació, distribució i enllumenat públic), xarxes de distribució de calor (calefacció urbana), xarxes de combustibles (oleoductes, gasoductes, concentradores, distribució) i altres fonts d'energia (preses, eòliques, tèrmiques, nuclears, etc.).

INFRAESTRUCTURES HIDRÀULIQUES: Són les xarxes d'aigua potable (embassaments, dipòsits, tractament i distribució), xarxes de desguàs (clavegueram o sanejament i estacions depuradores) i xarxes de reciclatge (recollida de residus, abocadors, incineradores, etc.).

INFRAESTRUCTURES DE TELECOMUNICACIONS: Són les xarxes de telefonia, televisió de senyal, centraletes, fibra òptica, instal·lacions per a telefonia mòbil, etc.

INFRAESTRUCTURES D'EDIFICACIÓ: Són el conjunt ampli d'instal·lacions superficials, subterranis o aèries destinades als habitatges, comerços, indústria, salut (hospitals, centres de salut, etc.), educació (escoles, instituts i universitats), recreació (parcs i jardins), etc.

INFRAESTRUCTURES VERDES: Són aquells tipus d'infraestructures que utilitzen la vegetació i aprofiten els processos naturals per gestionar més bé l'aigua de pluja i de manera i més sostenible. També creen ambients més saludables i respectuosos amb els cicles naturals. Aquest tipus d'infraestructures es plantegen com a resposta a la fragmentació dels hàbitats, la pèrdua de biodiversitat en els ecosistemes i els grans impactes negatius sobre la qualitat dels paisatges que pateixen les comunitats, regions i territoris en l'actualitat. Tenen com a objectiu principal augmentar la connexió de les zones naturals que hi ha per mantenir la riquesa natural dels diferents ecosistemes.

INTERMODALIDAT: Expressió utilitzada per al·ludir a la regulació de les relacions entre les diverses formes de transport.

J

JERARQUIA: Xarxa ordenada o enumeració per ordre d'importància de qualsevol element geogràfic. La jerarquia urbana, per exemple, consisteix en enumerar les ciutats de major a menor importància.

L

LEGISLACIÓ URBANÍSTICA: Conjunt de normes, estatals i autonòmiques, que regulen el procés d'urbanització i l'ordenació del territori.

LITORAL: Franja compresa entre plenamar i baixamar, l'extensió de la qual depèn de l'amplitud de la marea o de l'absència de la marea, i de la conformació i topografia del terreny en aquesta franja. Són els espais de transició entre els sistemes terrestres i els marins, considerats una frontera ecològica en la qual es donen alts nivells d'intercanvi de matèria i energia. Els ecosistemes d'aquest tipus de paisatges tenen un gran dinamisme i estan en un procés constant d'evolució i canvi.

LOCALITZACIÓ: Posició exacta que ocupa algun element en un territori. El terme està estretament relacionat amb els de situació i emplaçament.

LATIFUNDI/MINIFUNDI: Termes que fan referència a l'extensió de les parcel·les / explotacions agrícoles. No hi ha una xifra de referència per diferenciar un concepte de l'altre, ja que a cada territori varia la concepció de gran propietat i petita propietat. En qualsevol cas, qualsevol explotació amb parcel·les superiors a 1 hectàrea es poden considerar latifundista, si bé el límit aconsellable serien les 5 hectàrees. El minifundisme consisteix en la fragmentació parcel·lària, mentre que el latifundisme és tot el contrari, una agricultura basada en les grans superfícies.

M

MANERA DE PRODUCCIÓ: Forma en què la societat organitza les seves activitats econòmiques i productives. Es reconeixen quatre models de producció: comunisme, esclavitud, feudalisme i capitalisme. En l'actualitat caldria sumar un cinquè model, derivat del capitalista, que seria la globalització.

MAPA: Document cartogràfic mitjançant el qual s'aconsegueix una representació a escala de la realitat.

MARJADA: Una marjada o bancal és una terrassa creada en el vessant d'una muntanya o un altre terreny rost amb la construcció d'un mur, es construeix el mur que dona lloc a la marjada fet amb la tècnica de pedra en sec. La finalitat de la marjada és conservar la terra i poder-hi sembrar els conreus.

MATOLLAR: Formació vegetal constituïda per mates i arbusts més aviat baixos.

MEDI AMBIENT URBÀ: Conjunt de factors, elements i connexions de tipus natural i social que interactuen a l'espai urbà.

MEDI RURAL: Àrees amb espais oberts, baixa densitat de població i edificació, usos extensius de la terra, especial predilecció pel sector primari en l'aspecte econòmic i predomini de la natura (boscós, prats, matoll,...). Des del punt de vista estadístic, cada país estableix una frontera per definir què és el medi rural. A Espanya un municipi es considera rural quan no arriba als 2.000 habitants.

MEGALÒPOLIS: Mégas, del grec, vol dir gran, i polis, també del grec, és ciutat. Es tracta d'un concepte encunyat per referir-se a fenòmens de convergència urbana de gran extensió, resultat del creixement de múltiples nodes i aglomeracions urbanes. Les característiques essencials són l'extensió i la intensitat de la urbanització, aconseguint dimensions suprarregionals amb una disposició espacial i funcional polinuclear.

MERCAT: Espai on es generen les relacions entre productors i consumidors. Pot ser un espai físic (mercat central, un hipermercat, un mercat ambulant, etc.), virtual (Internet amb el comerç electrònic) o intangible (a la borsa les transaccions són totes electròniques, per exemple).

MESURA D'INTEGRACIÓ PAISATGÍSTICA: Acció encaminada a disminuir l'impacte paisatgístic d'un projecte d'obra o d'una infraestructura.

MIGRACIÓ: Canvi de residència, permanent o semi permanent, que fa un individu o un grup de persones per diferents motius (econòmics, polítics,...), sobretot impulsats per trobar una feina més bona, aconseguir una qualitat de vida major i, en ocasions, per ajudar els familiars. Hi ha migracions internes (dins de les fronteres d'un mateix país, com l'èxode rural) i migracions externes (implica canviar de país, creuar una o diverses fronteres).

MILLORA DEL PAISATGE: Evolució del paisatge cap a un estat millor.

MIMETITZACIÓ: Estratègia d'integració paisatgística que consisteix a confondre els elements propis del projecte amb els elements preexistents.

MIRADOR: Element arquitectònic emplaçat de manera que, des d'allà, es pot mirar enfora i contemplar una vista interessant, etc.

MITJANA: La muntanya mitjana és el territori muntanyenc que va des de l'estatge basal fins a l'inici de l'alta muntanya. L'estatge basal és la zona que té com a límit inferior el nivell del mar i com a límit superior un nivell variable que oscil·la entre 500 i 1200 m d'altitud.

MODEL: Representació estructurada de la realitat (a geografia és la realitat territorial) per facilitar-ne la comprensió i l'anàlisi.

MODEL TERRITORIAL: Representació i interpretació sintètica de l'ordre territorial desitjat o proposat, generalment inclòs com a opció finalista i integradora en un pla d'ordenació a qualsevol escala i similar, per tant, a model d'ordenació.

MODEL URBÀ: Representació i interpretació sintètica de la realitat urbana en dos vessants: d'una banda, un ordre desitjat o proposat per a una ciutat com a opció de futur que pretén corregir els problemes i desajustaments generats en el present i, de l'altra, una formulació analítica simplificada de la realitat ciutadana.

MOLÍ: Construcció que utilitza la força d'algun element natural per moldre. El molí de vent fariner, per exemple, emprava la força del vent per moldre principalment gra i fer farina.

MONOCULTIU/POLICULTIU: Mono, en grec, vol dir únic. En funció del nombre d'espècies / productes conreats hi ha un monocultiu o un policultiu. El monocultiu consisteix en conrear un únic producte. El policultiu, en contrast, consisteix en agrupar en una mateixa explotació (de vegades en una mateixa parcel·la) diferents cultius.

MONOFUNCIONAL: Que té una sola funció. En el camp del territori, parlem, per exemple, de polígons residencials (només destinats a habitatge) o de polígons industrials.

MONOPOLI: Situació econòmica que permet oferir de forma exclusiva o majoritària un producte o servei, de manera que se'n pot fixar el preu de manera unilateral. És tot el contrari al sistema de lliure competència.

MOVIMENT MIGRATORI: vegeu MIGRACIÓ.

MUNICIPI: Entitat local bàsica de l'organització territorial de l'Estat. Institució política representativa dotada d'autonomia per gestionar els interessos de la col·lectivitat i, en conseqüència, dotada de personalitat jurídica i plena capacitat per acomplir les funcions que té. Les competències del municipi emanen de la legislació estatal i autonòmica.

N

NATURALITZACIÓ: Estratègia d'integració paisatgística basada en la recuperació de la imatge de naturalitat dels llocs, tot restablint l'equilibri ecològic.

NEXES: Vegeu XARXA.

NODES: Vegeu XARXA.

NOMADISME: Forma de vida itinerant, molt donada a les migracions.

O

ORDENACIÓ DEL TERRITORI: Marc jurídic general format per normes, programes, directius i plans que orienten i regulen les actuacions i processos d'assentaments, usos o activitats que s'implanten sobre el territori, integrador i coordinador de les polítiques públiques amb incidència en el desenvolupament i benestar dels habitants.

ORDENACIÓ DEL PAISATGE: Orienta i regula les accions de futur particularment fermes destinades a valorar, restaurar o crear paisatges.

ORDENACIÓ RURAL: Orienta i regula l'adequada disposició dels usos i els elements constituents dels espais de funcionalitat predominantment agrària o conformatos com a tals.

ORDENACIÓ URBANA: Orienta i regula l'adequada disposició dels diversos components físics i funcionals que formen part de l'entorn de les ciutats i assentaments humans. Es pot considerar sinònim d'urbanisme.

ORGANITZACIÓ DE L'ESPAI: Determinació de la funció o de la utilització de les diferents parts d'un territori concret, espai urbà, espai rural.

P

PAISATGE (natural, antròpic, cultural, urbà, industrial, comercial,...): El terme *paisatge* fa referència al nostre entorn. És l'aparença externa del territori. És un concepte subjectiu perquè, en realitat, el paisatge és una percepció humana: resulta imprescindible que hi hagi un observador per apreciar un paisatge, per donar-li vida.

Aspecte o forma del territori tal com és visualment percebut i valorat estèticament, en conjunt, i a una distància que permeti, simultàniament, l'apreciació panoràmica i la percepció de detalls que componen l'estructura de la imatge, la qual varia segons la seva complexitat i textura.

Segons el Conveni europeu del paisatge, s'entén *paisatge* com qualsevol part del territori tal com la percep la població, sigui el resultat de l'acció i la interacció de factors naturals i / o humans.

El paisatge és, principalment, una construcció social i cultural, sustentat en un substrat material físic. És, alhora, una realitat física i la representació que culturalment ens en fem, la fesomia externa i visible d'una determinada porció de la superfície terrestre i la percepció individual i social que genera. Un tangible geogràfic i la seva interpretació intangible. És, al

mateix temps, significant i significat, el continent i el contingut, la realitat i la ficció (NOGUÉ, J. 2008).

A més, el paisatge és un fet viu, que canvia al llarg del temps. Gairebé tots els paisatges han travessat per estats molt diferents a l'estat que veim en el nostre present. Les nostres accions són part d'aquests processos de transformació i, per tant, els poden seguir canviant en el futur.

PAISATGE CULTURAL: Aquest terme té dues accepcions. La primera significa tot aquell paisatge destinat a promoure la cultura, per exemple, el que genera una ciutat universitària. La segona fa referència a paisatges que han estat modelats per l'ésser humà i que, després de ser abandonats, tornen a la dinàmica natural, és a dir, tornen a ser colonitzats i modelats per la natura. En són exemples les deveses i bovalars o els abancalaments.

PAISATGE NATURAL: Els boscos tropicals, les zones elevades de muntanya, els pols, algunes zones de costa, alguns espais marins i subaquàtics i certs espais desèrtics es consideren *paisatges naturals* gairebé purs, a causa de la riquesa i integritat de l'estat natural inalterat i a l'escassa intervenció humana, perquè es troben en llocs de difícil accés o allà seria impossible viure-hi per les escasses condicions d'habitabilitat. També es consideren espais naturals aquells en què l'home ha provocat un impacte mínim sobre l'hàbitat i els ecosistemes naturals que el conformen.

PAISATGE PERIURBÀ: Espai geogràfic que ocupa l'àrea intersticial que deixa lliure l'espai urbà en una aglomeració urbana. No hi ha una definició única i acceptada del que s'entén com *espai periurbà*, ni de quan deixa de ser-ho per convertir-se en un espai urbà. És un terme utilitzat des de finals dels anys 70, originàriament a França. En espanyol, comença a utilitzar-se amb la investigació dirigida pels sociòlegs Mario Gaviria i Artemio Baigorri a l'àrea metropolitana de Madrid, entre 1982 i 1984. En aquell projecte, es va proposar tot un programa d'acció pública per regenerar l'espai periurbà de Madrid, desenvolupant polítiques agràries, d'oci, d'ordenació d'usos, etc. L'espai periurbà és un espai que es defineix per la indefinició: ni és camp, ni és ciutat. Es refereix a una situació d'interfase entre dos tipus geogràfics aparentment ben diferenciats: el camp i la ciutat. Compta amb el desavantatge que és un territori en situació de transició, en

permanent transformació (o amb expectatives de ser transformat), fràgil, susceptible de noves intervencions. Es tracta d'un territori en consolidació, força inestable pel que fa a la constitució de xarxes socials i d'una gran heterogeneïtat en els usos del sòl.

PAISATGE RURAL: *Rural* és un adjectiu que fa referència al que pertany a la vida al camp, oposat a *urbà*. Al espai i paisatge rural es desenvolupen majoritàriament activitats relacionades amb la ramaderia i l'agricultura.

PAISATGE URBÀ: *Urbà* és un adjectiu relacionat amb l'entorn de la ciutat. A l'espai i paisatge urbà es desenvolupen el conjunt d'activitats generades diàriament per la població i que determinen el seu ús. Normalment les ciutats són multifuncionals, és a dir, que desenvolupen diferents activitats que es relacionen entre elles. Com més gran és una ciutat més funcions desenvolupa, entre les que es destaquen les següents: residencial, econòmica, comercial o de serveis, administrativa, industrial i cultural.

PAISATGE D'ATENCIÓ ESPECIAL: Sector de paisatge amb una determinada heterogeneïtat, complexitat o singularitat, des d'un punt de vista paisatgístic, que requereix de directrius i criteris específics per protegir-lo, gestionar-lo i ordenar-lo.

PANTALÀ: Moll de descàrrega de vaixells grans, com els petroliers, que no poden entrar en un port.

PARC TECNOLÒGIC: Recinte ocupat per indústries i societats públiques o privades dedicades a la investigació científica i tecnològica, que el públic en general pot visitar.

PARCEL·LA: És la unitat tècnica i econòmica de l'explotació agrària. En una segona accepció, es tracta de la porció de terra conreada que es troba delimitada per un límit comú.

PARTICIPACIÓ CIUTADANA: Possibilitat que té la ciutadania d'un territori (país, comarca, ciutat, etc.) de participar activament en el procés per adoptar decisions.

PARTIÓ: Operació per la qual es determinen els límits materials precisos d'un solar, una zona urbana, una finca rústica, un terme municipal o l'espai de domini públic.

PASSEIG MARÍTIM: Conjunt d'espais públics litorals, de vegades molt urbanitzats, que es construeixen en àrees urbanes i delimiten amb la mar. Són propis, especialment, de les ciutats espanyoles, portugueses i iberoamericanes, a causa del domini públic de la costa que històricament han mantingut els seus territoris. Solen dedicar-se a activitats recreatives.

PATRIMONI CULTURAL INTANGIBLE: Usos, representacions, coneixements, expressions i tècniques –juntament amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i, en determinades ocasions, els individus reconeixen com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, que es transmet de generació en generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció de l'entorn, de la interacció amb la natura i de la història. El patrimoni culturals els infon un sentiment d'identitat i continuïtat i contribueix a promoure el respecte de la diversitat cultural i de la creativitat humana.

PEDRA EN SEC: Tècnica constructiva molt emprada a Mallorca que consisteix en col·locar una pedra sobre una altra sense cap tipus de ciment o argamassa, ha servit per aixecar a l'illa un gran nombre d'estructures necessàries per a diverses activitats, com els marges o les parets per delimitar les propietats i els sembrats. La tècnica també es va utilitzar per adequar una extensa xarxa de camins.

PEDRERA: Lloc d'on s'extreuen pedres, emprades en construcció o en obres públiques, bé com a pedres, bé com a primera matèria per fabricar calç, ciment, etc.

PENYA-SEGAT: Escarpament rocallós de pendent bastant fort, tallat en la línia de contacte entre terra i mar, generalment produït per l'erosió o la força tectònica a l'interior de les terres.

PERCEPCIÓ DEL PAISATGE: Apreciació per part d'un individu o d'un col·lectiu dels valors d'un paisatge, així com de l'estat de conservació en què es troba.

PERIFÈRIA URBANA: Marges de la ciutat en els quals la densitat d'usos urbans decreix. El terme *perifèria* s'utilitza sobretot per referir-se als espais urbans semi formalitzats que es localitzen una vegada finalitzat el nucli continu i que, per tant, formen part d'una gran ciutat, una aglomeració urbana o una àrea metropolitana legalment constituïda.

PERIURBANIZACIÓ: Procés de creixement demogràfic, de zones edificades i de l'activitat econòmica que es produeix al voltant de les ciutats convencionals. Aquesta dinàmica genera la creació d'àrees periurbanes en les quals una sèrie de trets com les grans extensions d'adossats, la construcció d'alguns blocs per pisos en altura, l'ocupació dels sectors pròxims a la xarxa viària d'accés a les ciutats, la proliferació de sòl destinat a indústria i magatzems, així com la instal·lació de milers de nous residents, són elements destacats de la transformació d'un espai que, no obstant això, pot conservar certs vestigis del passat rural.

PLA D'ORDENACIÓ TERRITORIAL: Eina tècnica dels municipis per planificar i ordenar el territori. Té com a objectiu integrar la planificació física i socioeconòmica, així com respectar el medi ambient. L'any 2004 el Consell Insular aprovà el Pla Territorial de Mallorca (PTM) que es defineix com l'instrument general d'ordenació del territori de l'illa i dels illots i aigües interiors, al qual correspon ordenar tot allò que es refereix als assentaments humans, a les activitats que es duguin a terme en el territori, als usos als quals aquest es destina, a la creació de serveis comuns per als municipis i a les mesures per millorar la qualitat de vida i protegir el medi natural.

PLA DE DESENVOLUPAMENT: Instrument de previsió i impuls de l'economia a curt i mitjà termini. El concepte de desenvolupament inclou, actualment, altres significats complementaris al desenvolupament econòmic, com el desenvolupament sostenible o el benestar social.

PLA DIRECTOR: Figura de planejament poc detallada, principalment plans territorials supralocals, vinculants amb freqüència al planejament general municipal.

PLA ESPECIAL: Instrument urbanístic considerat planejament de desenvolupament, la utilització del qual s'obre a diferents finalitats per completar i complementar el planejament general, encara que sense capacitat de classificar el sòl ni d'adoptar mesures d'ordenació integral. Aquesta figura de planejament s'utilitza des de la qualificació de petites àrees urbanes, al desenvolupament de determinades infraestructures, o com a instrument d'ordenació supramunicipal. Els més difosos són: els plans especials de reforma interior (PERI), els plans especials de conjunts històrics, els plans especials de protecció i/o millora del mitjà físic i el mitjà rural i els plans especials d'infraestructures.

PLA GENERAL D'ORDENACIÓ URBANA: Figura de planejament urbanístic bàsica per a l'ordenació integral dels termes municipals d'Espanya. Ha d'establir un model d'ordenació o estructura general i orgànica del territori, que ha de consistir en fixar els diferents usos del sòl, mitjançant la zonificació, i els sistemes generals (viari, equipaments i espais públics).

PLACA SOLAR: Dispositiu destinat a emmagatzemar energia solar per produir energia tèrmica o elèctrica.

PLANEJAMENT: Instrument de planificació i ordenació dels àmbits municipals o supramunicipals de un territori.

PLANEJAMENT DE DESENVOLUPAMENT: Instrument de planificació i ordenació que utilitza el conjunt de figures d'ordenació que estableix la legislació urbanística per ampliar, detallar o ajustar les determinacions del planejament general. Es consideren com a tals el pla parcial, el programa d'actuació urbanística, l'estudi de detall i els plans especials.

PLANEJAMENT ESTRATÈGIC: Instrument de planificació i ordenació que selecciona propostes considerades desencadenants per aconseguir objectius o beneficis generals. Aquesta figura vol aconseguir objectius

com provocar un procés de valoració econòmica o social respecte a un àmbit degradat o poc atractiu, eliminar un obstacle físic, crear una tendència d'ocupació o de creixement urbà, a través d'un tipus i mètode de planificació que posa especial atenció en la participació pública per a la selecció d'actuacions.

PLANEJAMENT GENERAL: Instrument de planificació i ordenació que s'utilitza per a l'ordenació integral de l'àmbit municipal i que preveu l'avaluació, a mitjà i llarg termini, de tot el terme municipal mitjançant la planificació urbana, l'establiment dels mitjans necessaris per executar-ho, la definició del contingut de la propietat, la programació temporal de les accions i l'avaluació econòmica.

PLANEJAMENT TERRITORIAL: Instrument de planificació i ordenació referit a àmbits supramunicipals de un territori. La legislació del sòl espanyola denomina els següents: *Pla Nacional d'Ordenació* i el *Pla Director Territorial de Coordinació (PDTC)*. El planejament territorial, amb l'arribada de les competències a les diferents comunitats autònomes espanyoles, ha rebut diferents noms, entre les quals destaquen: directrius d'ordenació territorial, pla territorial general, pla territorial parcial, pla insular, pla amb incidència territorial.

PLANEJAMENT URBANÍSTIC: Instrument de planificació i ordenació del sòl a escala local que preveu i gestiona la seva transformació en relació al procés d'urbanització. Conjunt d'instruments de planificació a aquesta escala.

PLANIFICACIÓ TERRITORIAL: Mètode i acció de planificar aplicat a l'àmbit territorial que preveu, a curt, mitjà o llarg termini, l'evolució d'una variable subjecta a processos complexos o subjecta a una component complexa de la realitat natural, econòmica o social.

PLANIFICACIÓ FÍSICA: Mètode i acció de planificar conforme a plans, l'ordre físic, espacial o territorial d'un àmbit determinat. Aquest concepte, que es considera de gran valor encara que d'escassa utilització, apareix com a complementari al de *planificació econòmica*, en general més assentat i admès.

PLANIFICACIÓ SECTORIAL: Mètode i acció de planificar utilitzant un conjunt de plans dedicats a preveure i fer possible l'evolució desitjada per a una determinada activitat. En relació a la planificació pública, s'entenen així els plans dedicats a carreteres, recursos hídrics, ferrocarril, energia, sanitat, educació, etc.

PLATJA: Acumulació litoral de sediments lliures formats per arenes, graves i còdols en superfície quasi plana i amb poc declivi, com a conseqüència de l'acció de l'onatge i del flux i reflux de les marees. També s'aplica a les acumulacions sorrenques de les riberes dels rius i llacs. Els orígens normals d'aquests sediments són els corrents marins i fluvials, els penya-segats en fase de reculada, les restes d'escopinyes marines i corals, els transports eòlics i els abocaments artificials.

PLÀNOL: Document cartogràfic mitjançant el qual es representa la realitat amb una escala de detall. Els plànols són els mapes de les ciutats, és a dir, s'hi utilitza una escala menor per aconseguir més detall i poder-hi representar carrers, illetes, etc.

POBLACIÓ: S'utilitza indistintament com a sinònim de *ciutat* i per referir-se al nombre d'habitants o veïns d'un lloc.

POBLAT AUTOCONSTRUÏT: Població petita situada en un espai limitat on els habitatges han estat construïts pels propis residents. Normalment, no compta amb els serveis més bàsics i elementals i les edificacions no arriben a les condicions mínimes de seguretat, habitabilitat o higiene. Solen estar habitats per grups conflictius i, sovint, representen un problema social lligat a la droga o la delinqüència.

POBLE DORMITORI: vegeu *CIUTAT DORMITORI*.

POLARITZACIÓ: Desenvolupament o concentració d'activitats en el territori de forma concentrada, al voltant de pols de desenvolupament. Sol ser una política o un procés que incrementa les desigualtats territorials.

POLÍTICA DE SÒL: Acció pública en relació amb la propietat i la gestió del sòl a les àrees urbanes que sol anar encaminada a controlar l'ús privat dels terrenys i a adquirir sòl, ja sigui per a la conformació de la xarxa viària, dels equipaments urbans i serveis públics, o per aconseguir un patrimoni públic de sòl que permeti dur a terme una política d'habitatge públic o de desenvolupament del sòl productiu.

POLÍTICA REGIONAL: Acció pública destinada a potenciar, en tots els sentits, el primer nivell de subdivisió o organització territorial de l'estat. La *política regional* té l'origen en el principi de subsidiarietat, que predica acostar la decisió política a la ciutadania.

POLÍTICA DEL PAISATGE: Acció pública dirigida a adoptar mesures particulars per protegir, gestionar i planificar el paisatge mitjançant la formulació de principis generals i estratègies.

POLÍTICA TERRITORIAL: Acció pública en relació al territori considerat en el seu conjunt, especialment en els aspectes als quals s'atribueix una significació estructuradora o estratègica per impulsar efectes positius generals.

POLÍTICA URBANA: Acció pública destinada a regularitzar, impulsar i executar millores urbanes generalitzades. També fa referència a les actuacions que es fan a nuclis urbans des de nivells polítics i administratius supralocals.

PORT: Lloc localitzat a la costa o al marge d'un riu que serveix perquè hi atraquin els vaixells, perquè es puguin protegir davant d'inclèmencies meteorològiques i per carregar i descarregar mercaderies o per al trànsit de persones. Per extensió: localitat on se situen instal·lacions portuàries.

POSSESSIÓ (a Mallorca): Construcció tradicional mallorquina, de tipologia aïllada situada generalment a les zones rurals, que consta de zones d'habitatge i altres dependències per a l'explotació agrícola d'un extens territori circumdant. Entre les dependències més habitual hi ha les cases de possessió que era on residien els habitants, la *clastra* o pati o la *capella*.

POU: Excavació vertical i profunda, practicada en el sòl fins a trobar una capa aquífera, generalment el mantell freàtic més pròxim a la superfície.

POU NEGRE: Pou cobert de parets perforades que rep la descàrrega de les aigües residuals i els residus orgànics. Mentre que la part líquida s'infiltra en el terreny, la sòlida queda retinguda fins que es descompon.

PRESERVACIÓ DEL PAISATGE: Mecanismes adreçats a salvaguardar els valors ambientals, culturals, visuals i perceptius d'un paisatge i prevenir-ne el deteriorament o la pèrdua.

PRODUCTIVITAT: Valor afegit mitjà per ocupació que hi ha en el territori. En termes d'agricultura o ramaderia, relació entre la producció i el treball humà necessari per obtenir-la.

PROTECCIÓ DE PAISATGES: Accions destinades a conservar i mantenir els trets destacats o característics d'un paisatge, justificats pel valor patrimonial, ambiental i econòmic, que provenen de la seva configuració natural i/o de la intervenció humana.

PROVEÏMENT D'AIGUA: Suma d'activitats i infraestructures urbanes que garanteixen el subministrament d'aigua necessària a una població.

Q

QUALIFICACIÓ DEL SÒL: Determinació del planejament urbanístic consistent a detallar o establir detalladament la destinació del sòl prèviament classificat. Amb ella es determinen els usos i l'edificabilitat.

QUALITAT AMBIENTAL: Valoració que s'atribueix als diferents elements del medi a l'interior dels nuclis de població. Els diferents graus de qualitat mediambiental es determinen mitjançant paràmetres com la contaminació, la proporció de zones verdes, els equipaments, la densitat o la higiene, entre d'altres.

R

RAMBLA: Passeig principal de moltes ciutats mediterrànies en què hi ha una andana central àmplia amb arbrat a les vores i un mobiliari determinat que afavoreix l'estada i la trobada, com bancs, cadires i quioscs de venda d'articles diversos (premsa, flors...). En certes ocasions, el traçat de les rambles coincideix amb l'existència d'antics cursos esporàdics d'aigua, que tenen una denominació idèntica, però aquesta coincidència no és obligatòria.

RECURS: Element que produeix satisfacció i cobreix les necessitats de l'ésser humà. Generalment, s'associa amb la riquesa i, preferentment, amb productes naturals. Es parla així de *recursos minerals, pesquers, agrícoles, forestals*, etc. Encara que un recurs també pot suposar una obra d'art, una carretera, un aeroport, el patrimoni rural, un edifici singular, etc. En definitiva, un *recurs* tendeix a satisfer necessitats de l'ésser humà o té la capacitat de generar riquesa econòmica directament o indirecta.

RECUPERACIÓ DEL PAISATGE: Mecanismes adreçats a frenar la degradació o desaparició d'un element o conjunt d'elements d'un paisatge i restituir-lo a les condicions originals, tot assegurant-ne la pervivència en el futur.

REGIÓ: Extensió del territori que té unes característiques comunes o, si no, ha estat adscrit a una mateixa unitat administrativa i política. Presenta uns trets diferenciats, posseeix uns senyals d'identitat propis i és el resultat de processos d'individualització al llarg del temps. Àmplia àrea estesa per diversos estats o que engloba diferents països amb característiques similars i localització pròxima.

REGIÓ URBANA: Extensió del territori de grans dimensions que presenta elevades densitats de població i una concentració empresarial important i de vies de comunicació. Solen englobar un contingent demogràfic considerable, ja que integren diverses aglomeracions urbanes i ciutats principals molt interrelacionades.

RESÍDUS SÒLIDS URBANS: Elements de deixalla que queden després de tota l'activitat urbana, especialment les domèstiques, les productives i les de construcció.

RIBERA DEL MAR: Bé de titularitat estatal que forma part del domini públic marítim-terrestre. Com a espai jurídic, comprèn la franja de terreny de les costes que s'inicia on acaba la part marítima, on comença el terreny ferm i amb una extensió cap a la terra que no necessàriament ha d'estar en contacte periòdic amb l'aigua.

RISCOS: Perills o possibilitats que es produeixin danys. Es diferencien de les *incerteses* en què, per a aquestes, no es poden establir probabilitats.

ROTACIÓ DE CULTIUS: Pràctica tradicional de l'agricultura que suposa dividir una explotació en parts i anar canviant anualment els cultius en cadascuna d'elles. L'exemple més freqüent és la rotació triennial, mitjançant la qual el primer any es conrea blat-lleguminoses-guaret, el segon lleguminoses-guaret-blat i el tercer guaret-blat-lleguminoses. D'aquesta manera es permet que els sòls descansin i recuperin la fertilitat. És una pràctica antiga, poc freqüent a l'actualitat gràcies a operacions com l'abonat o el reg, molt difoses en l'agricultura dels països rics.

RURAL (MEDI RURAL): Àrees dominades pels espais oberts, baixa densitat d'edificació, usos extensius de la terra (predomini d'activitats primàries com l'agricultura o la ramaderia) i baixa densitat de població.

S

SAFAREIG: Receptacle més o menys gran, generalment paral·lelepípedic, de parets d'obra o de formigó armat, que s'omple d'aigua i serveix per regar o per rentar-hi la roba.

SANEJAMENT URBÀ: Conjunt d'activitats i infraestructures destinades a evacuar i canalitzar els residus, preferentment líquids, de la vida domèstica i les activitats econòmiques de la ciutat.

SEGONA RESIDÈNCIA: Habitatge en propietat o lloguer que utilitza una família la residència habitual de la qual es troba en un altre lloc més o menys distant. Edifici residencial que s'ocupa només de manera ocasional i intermitent, sobretot durant els períodes de vacances o caps de setmana.

SINGULARITZACIÓ: Estratègia d'integració paisatgística basada en l'establiment de noves relacions amb els elements del paisatge, a partir del protagonisme atorgat a la presència d'un nou element.

SÍNIA: Màquina d'elevat aigua consistent en una roda vertical que és accionada per un animal o bé per la força del corrent d'aigua o del vent. Normalment es feia servir en els regadius tradicionals i per abastir-se d'aigua.

SÍQUIA: Excavació llarga i estreta que té la funció de conduir l'aigua dels llocs de captació (rius, torrents, pous, basses, etc.) fins a les poblacions o camps de conreu.

SISTEMA DE CIUTATS: Model d'organització i funcionament dels assentaments urbans mitjançant el qual es selecciona la localització preferent de serveis públics o de dotacions productives que estimulen un desenvolupament econòmic territorialment equilibrat.

SISTEMA D'INFORMACIÓ GEOGRÀFICA (SIG): Programes informàtics específics que posseeixen bases de dades constituïdes per informació espacial, que emmagatzemen i gestionen prenent-ne com a referència la localització exacta mitjançant coordenades geogràfiques i que representen diverses formes amb l'elaboració automatitzada de mapes.

SISTEMA TERRITORIAL: Model d'organització i funcionament d'una o més estructures territorials, de forma integrada.

SISTEMA TERRITORIAL D'ESPais NATURALS: Model d'organització i funcionament del conjunt d'espais als quals es confereix un especial interès natural o ambiental. Aquest sistema és proposat per un nombre cada vegada major d'instruments d'ordenació o planificació física a diferents escales.

SISTEMA TERRITORIAL DE COMUNICACIONS: Model d'organització i funcionament del conjunt d'estructures físiques fixes, mitjans mòbils i aspectes organitzatius que serveixen per relacionar les diferents parts que integren un territori i per relacionar el territori en el seu conjunt amb altres àmbits. S'aplica a diferents escales i a realitats territorials complexes, com per exemple, una gran ciutat, àrees metropolitanes o àmbits regionals i superiors.

SISTEMA URBÀ: Model d'organització i funcionament del conjunt de ciutats relacionades entre sí per diferents llaços (econòmics, comercials, de transport, etc.). Encunyat per B. J. L. Berry, el sistema urbà es concep com la jerarquia de ciutats, ordenades de major a menor importància, que hi ha en un territori.

SITJA: Apilament de llenya tapada amb diferents capes de llenya verda, vegetals i terra que s'usava per obtenir carbó vegetal. Per fer-lo, s'iniciava una combustió lenta al centre de la pila, per un forat central, i es regulava la carbonització de la fusta limitant la circulació d'aire mitjançant uns forats laterals.

SITUACIÓ: Posició geogràfica que una ciutat o nucli habitat ocupa al territori. És un concepte que pot fer referència a a diferents elements geogràfics.

SOBREPOBLACIÓ: veure SUPERPOBLACIÓ.

SÒL NO URBANITZABLE: Sòl que compta amb algun tipus de protecció específica, a causa del valor paisatgístic, històric, arqueològic, agrícola, forestal, ramader, miner o cultural. També pot tractar-se d'un sòl reservat per desenvolupar-hi infraestructures o serveis públics. En algunes classes de sòl no urbanitzable és possible construir-hi legalment. Normalment, es tracta d'habitatges unifamiliars lligats a l'explotació agrícola o ramadera, a parcel·les grans per evitar una excessiva densitat edificatòria, o edificacions d'utilitat pública o interès social.

SÒL RÚSTIC / SÒL RURAL: És el constituït pels terrenys no aptes per a l'ús urbà o perquè es destina a usos agrícoles, ramaders, forestals, d'explotació de recursos naturals i activitats anàlogues.

SÒL URBÀ CONSOLIDAT: Aquesta subcategoria de classificació del sòl inclou tots els terrenys considerats com a *solar*.

SÒL URBÀ NO CONSOLIDAT: Terreny no consolidat per urbanitzar-hi, sovint també anomenat *de nucli rural*. Aquest tipus de terrenys necessiten obres d'urbanització per adquirir la condició de solar. Aquestes obres d'urbanització poden incloure la reforma interior del terreny, la renovació i millora urbana, l'obtenció de dotacions públiques o la seva reurbanització. Totes aquestes actuacions vindran definides per alguna figura de desenvolupament, com un pla especial o un estudi de detall.

SÒL URBANITZABLE: Un sòl és urbanitzable si no presenta les característiques ni d'urbà ni de no urbanitzable. Trobem diferents tipus de sòl urbanitzable: sòls que es preveu transformar immediatament, els que no estan sectoritzats i els sòls urbanitzables especials, que presenten assentaments o característiques ambientals peculiars. Generalment, per poder construir en un sòl urbanitzable cal desenvolupar prèviament un pla parcial o projecte de parcel·lació, especialment en els sòls urbanitzables especials.

SOLAR: Terreny apte per edificar-hi i urbanitzar-lo d'acord amb el planejament urbanístic, és a dir, limitrof a una via pavimentada i il·luminada, amb les alineacions i rasants assenyalades, que permeti la concessió d'una llicència immediata.

SUBDESENVOLUPAMENT: Estat econòmic en el qual no es satisfan les necessitats mínimes de la població, generalment associat a societats preindustrials on el binomi recursos-població està descompensat a favor de la segona (hi ha més habitants que aliments).

SUPERPOBLACIÓ: Excés de població en un territori determinat (amb independència de l'extensió) pel que fa als seus recursos econòmics.

SUPERURBANITZACIÓ: Terme encunyat per definir la urbanització actual (finals del segle xx i primera meitat del segle XXI) en els països del Tercer Món. En comparació amb el procés de concentració d'habitants a les ciutats ocorregut a Europa al segle XIX i bona part del segle XX, als països

pobres aquest fenomen sembla actualment desbordat i s'afirma que hi ha un excés de població a les ciutats, cosa que a la llarga generarà problemes de viabilitat econòmica en aquests nuclis urbans.

T

TALAIÀ: Torre des d'on es pot observar mirant de lluny per donar avís del que es descobreix.

TERCIARITZACIÓ: Procés mitjançant el qual l'economia d'un país passa a ser impulsada pel sector terciari o de serveis. Aquest sector acull la major part de la població activa –en general més del 50 %– i genera un percentatge notable de la riquesa nacional o PIB –també, en general, més del 50 %. És un procés que afecta els països rics o desenvolupats del planeta des de finals del segle xx.

TERRASSA: Espai de terreny pla i més o menys elevat que finalitza, en un o més dels seus costats, en un mur, un talús, o un altre desnivell.

TERRITORI: Espai geogràfic en sentit ampli (terrestre, marítim, aeri, subterrani) atribuït a un grup d'individus per dur a terme qualsevol activitat.

TERRITORIALITAT: Necessitat d'espai que tenen els individus i els grups per raons d'identitat, seguretat, protecció i estímul. Està associada a territoris específics, considerats, almenys parcialment, com a exclusius dels seus ocupants i on es produeixen relacions espacials, determinades per inclusions o rebutjos, és a dir, per relacions dissimètriques amb l'exterior.

TOPÒNIM / TOPONÍMIA: Nom que es dona a un lloc. La branca de l'onomàstica que estudia els noms de lloc és la *toponímia*.

TRAMA URBANA: Forma en planta que, a la ciutat, presenten el viari i els espais públics. Vista en negatiu es relaciona amb la distribució de l'espai urbà edificat. En la seva definició es poden incloure els patis d'illa i el traçat parcel·lari.

TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE: Canvi en les característiques naturals o culturals del paisatge tendent a modificar-ne els valors o l'aparença.

TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA: Model demogràfic per explicar l'evolució de la població i el seu creixement al llarg del temps. En general, aquest model es pot aplicar a qualsevol país del món, encara que no tots es troben en idèntica fase de l'evolució.

TRILOGIA MEDITERRÀNIA: Tradicionalment, des temps dels romans, a Espanya i tots els països riberencs de la Mediterrània s'han cultivat tres productes agrícoles bàsics: blat, vinya i olivera. Són productes estretament lligats amb la dieta mediterrània (pa, vi i oli).

TRÀNSIT: Circulació de vehicles per les vies condicionades a tal fi, trànsit de mercaderies i de persones per qualsevol mitjà de transport. Per extensió, la intensitat de la circulació i dels trànsits es poden mesurar en nombre vehicles per hora o per dia, en nombre de tones desplaçades, o de persones que utilitzen un determinat sistema per moure's ràpidament.

TURISME: Viatge, mai per motius de treball, amb una durada superior a les 24 hores i fora del lloc de residència habitual. Ha de generar pernoctació en una segona residència, hotel, càmping o similar.

U

UNESCO: Sigles de la United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura). Es tracta d'un organisme de l'ONU que es va fundar el 1945 i que té la seu a París. Es dedica a orientar els pobles en una gestió més eficaç del seu propi desenvolupament, a través dels recursos naturals i els valors culturals, amb la finalitat de modernitzar i fer progressar les nacions del món, sense que, per això, es perdin la identitat i la diversitat cultural.

UNITAT DEL PAISATGE: Porció del territori caracteritzada per una combinació específica de components paisatgístics de naturalesa ambiental, cultural, perceptiva i simbòlica, així com de dinàmiques clarament re-

cognoscibles que li confereixen una idiosincràsia diferenciada de la resta del territori. UP 1: serra Nord i la Victòria; UP 2: Xorrigo, massís de Randa, sud de les serres de Llevant i puig de Bonany; UP 3: badies del nord; UP 4: badia de Palma i pla de Sant Jordi; UP 5: península d'Artà; UP 6: Llevant; UP 7: migjorn; UP 8: raiguer; UP9: pla.

URBANISME: Reflexió, projecció i construcció de les ciutats –o parts d'elles–, generalment d'acord amb un pla redactat prèviament.

URBANITZACIÓ: Nucli de població amb característiques d'assentament urbà, diferenciat morfològicament pel viari i l'edificació, generalment separat del continu urbà i amb funcions essencialment residencials. Procés mitjançant el qual la població d'un país es concentra en ciutats. La seva unitat de mesura és el percentatge d'habitants que resideix en ciutats. A Espanya, tenint en compte que *ciutat* és tot aquell nucli amb més de 10.000 habitants, la taxa d'urbanització actual supera el 70 %. Hi pot haver altres accepcions d'urbanització, com el procés de creació de ciutat (gradual urbanització d'àrees perifèriques de la ciutat); o el sorgiment de barris residencials.

URBANITZAR: Acció de donar característiques o condicions urbanes a una part del sòl (accés rodat, electrificació, proveïment d'aigua, clavegueram,...).

USOS DEL SÒL: Conjunt d'aprofitaments i funcions que es donen al territori. Hi ha dos grans tipus d'usos: el sòl rústic, destinat a aprofitaments agrícoles, ramaders o forestals, i el sòl urbà, exclòs de les anteriors utilitzacions i ocupat per l'edificació, els solars, el viari urbà i els espais verds urbans.

V

VALOR ESPIRITUAL DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats respecte als elements del paisatge relacionats amb pràctiques i creences religioses i espirituals.

VALOR ESTÈTIC DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats del paisatge per transmetre un determinat sentiment de bellesa, en funció del significat i l'apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història, i també en funció dels colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que conformen el paisatge.

VALOR HISTÒRIC DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats en relació al vestigi –tangibles o intangibles– d'activitat humana de certa rellevància present al paisatge.

VALOR IDENTITARI DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats respecte als elements del paisatge, en el seu conjunt, amb una gran càrrega simbòlica o identitària per a la població local que potencien les relacions de pertinença o expressions d'identificació amb aquests elements.

VALOR PRODUCTIU DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats d'un paisatge per proporcionar beneficis econòmics, convertint els seus elements en recursos.

VALOR SOCIAL DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats en relació a l'ús que fa un individu, o un col·lectiu, del paisatge amb un interès per a la col·lectivitat.

VALOR DEL PAISATGE: Qualitat o conjunt de qualitats que destaquen els aspectes ambientals, culturals, visuals i perceptius del paisatge.

VIA PECUÀRIA: Medi o camí a través del qual es pot traslladar el bestiar d'un lloc a un altre, esdevenint un camí rural especialitzat.

VIA PÚBLICA: Medi o camí a través del qual es poden traslladar d'un lloc a un altre, en el sentit més genèric, tots els membres de la societat de forma lliure i gratuïta. Comprèn espais com els carrers, les places, els camins o les xarxes viàries, entre d'altres.

VIARI URBÀ: Part de la xarxa viària que hi ha en el territori, que correspon a les àrees urbanes i els seus voltants. El traçat, la disposició i l'amplària de les vies urbanes té gran importància per a l'ordenació de la ciutat, ja que en depèn la mobilitat, tant rodada com a per als vianants.

X

XARXA: Entramat d'elements, llocs, infraestructures o activitats enllaçats i connectats entre si. Parlem així de la xarxa de *carreteres* o *ferrocarril*, la xarxa d'*aeroports*, etc. Tota xarxa està articulada sobre la base de nodes o vèrtexs (grans nuclis d'atracció) o a través de nexes o eixos (línies que canalitzen els fluxos de mercaderies, persones o informació entre els nodes).

XARXA DE CARRETERES: Entramat de la infraestructura viària terrestre disposada perquè la utilitzin, preferentment, vehicles de roda no encarrilats. Constitueix, tant per l'extensió que té com per la intensitat de la utilització, el suport principal de les comunicacions terrestres.

XARXA FERROVIÀRIA: Entramat de la infraestructura per on circulen els trens i els tramvies sobre un parell de rails o un monoraíl.

XARXA URBANA: Entramat de ciutats d'un territori per articular-les i integrar-les. Així, la xarxa està composta per ciutats que exerceixen funció de nodes o nusos d'una malla i que cohesionen una superfície major.

XARXA VIÀRIA: Entramat de la infraestructura terrestre per la qual circulen, generalment, els vehicles i les persones, utilitzada per possibilitar l'accés, el recorregut o la intercomunicació entre els diferents llocs i assentaments d'un àmbit territorial.

Z

ZONIFICACIÓ: Subdivisió del territori amb alguna finalitat, generalment per assignar usos del sòl.

16. BIBLIOGRAFIA

- BERENGO, C., I DI MAIO, S. (2009). *We are the Landscape: Understanding the European Landscape Convention*. Florence: Giunti progetti educativi.
- BERQUE, A. (2009). *El pensamiento paisajero*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- BOHIGAS, O. (2004). *Contra la incontinencia urbana. Reconsideración moral de la arquitectura y la ciudad*. Barcelona: Electa.
- CLEMENT, G. (2007). *Manifiesto del tercer paisaje*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Consell de Mallorca. Departament de Territori. (2009). *Bases per a una estratègia de paisatge de Mallorca*. Palma: Gràfiques Mallorca.
- FARIÑA, J. (31/8/2008). El Convenio Europeo del Paisaje. El blog de José Fariña. Urbanismo, Territorio y Paisaje.
< <https://elblogdefarina.blogspot.com/2008/08/el-convenio-europeo-del-paisaje.html>>
- PAYS.MED.URBAN. Generalitat de Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat. (2011). *La sensibilización en paisaje: un reto para el siglo XXI*. Awarenessraising on landscape: a challenge for the 21st century. Barcelona: Base G comunicació integral.
- Junta de Andalucía. Consejería de Obras Públicas y Vivienda. (2011).
- PAYS.MED.URBAN. *Observatorio virtual del paisaje urbano mediterráneo. Virtual observatory of the mediterranean urban landscape. Osservatorio virtuale del paesaggio urbano mediterraneo*. Sevilla: J. de Haro Artes Gráficas.
- KOOLHAAS, R., BOERI, S., KWINTER, S., TAZI, N., I ULRICH, H. (2011). *Mutaciones*. Barcelona: Actar.
- LAURIE, M. (1983). *Introducción a la arquitectura del paisaje*. Barcelona: Gustavo Gili.
- MADERUELO, J. (2013). *El paisaje. Génesis de un concepto*. Madrid: Adaba.
- PAYS.MED.URBAN. Región de Lombardía, Dirección General Sistemas Verdes y Paisaje. (2011). *Ámbitos periurbanos: líneas guía paisajísticas para la gobernanza del territorio*. Periurban landscapes: landscapes planning guidelines. Milán.
- PAYS.MED.URBAN. Región de Murcia. Consejería de Obras Públicas y Ordenación del Territorio. (2011). *Buenas prácticas para el paisaje*. Buone pratiche per il paesaggio. Good Practices for the Landscape. Murcia: Pictografía
- RULLAN, O. (2002). *La construcció territorial de Mallorca*. Palma: Moll.
- SEGURA, M., I VICENS, J. (1992). *Possessions de Mallorca*. Palma: Les edicions de Bitzoc.
- ZOIDO, F. (8 /10/2015). *Bases para la aplicación del Convenio Europeo del Paisaje en España*. Universidad Pablo de Olavide.

17. BIBLIOGRAFIA WEB

VISORS DE MAPES

www.conselldemallorca.net/sit/ptm/
Pla Territorial de Mallorca. Consell de Mallorca.

<ideib.caib.es/visor/>
Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears. Govern de les Illes Balears.

www.conselldemallorca.net/sitmun/idemallorca.jsp
Infraestructura de dades espacials de Mallorca. Consell de Mallorca.

<sig.mapama.gob.es/siga/>
Sistema d'Informació Geogràfica Agrària. Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació.

www.conselldemallorca.net/sit/serratramuntana/index_es.html
Serra de Tramuntana, Paisatge Cultural. Consell de Mallorca.

AUTONÒMICS

<www.serradetramuntana.net: Serra de Tramuntana.>

www.caib.es/sites/proteccioespecies/es/portada-46282/?campa=yes
Biodiversitat de les Illes Balears

www.conselldemallorca.net/platerritorial
Pla Territorial de Mallorca

www.observatorifotograficbalears.com
Observatori fotogràfic de les Illes Balears

<www.infomallorca.net: Informació turística de les Illes Balears>

ESTATALS

<www.mapama.gob.es/es/biodiversidad/servicios/banco-datos-naturaleza/informacion-disponible/Paisajes.aspx>
Atlas dels paisatges d'Espanya

<www.catpaisatge.net/cat/index.php: Observatori del Paisatge de Catalunya.
<http://www.iaph.es/export/sites/default/galerias/de-interes/mediatecadescargas/>>

<Catalogo_bibliografico_Paisaje_y_Territorio_Bib_IAPH_junio_201_2xv_finalx20_07_201_2x.pdf>
Catàleg bibliogràfic de paisatge i ordenació del territori

<paisajeyterritorio.es>
Observatori del paisatge d'Andalusia

EUROPEUS

www.coe.int/europeanlandscapeconvention:
Conveni Europeu del Paisatge

www.eurolandscape.net
Xarxa Europea del Paisatge

www.uniscape.eu
Xarxa d'universitats per a la implementació de la Convenció Europea del Paisatge.

www.landscape-europe.net
Paisatges d'Europa

18. NORMATIVA D'APLICACIÓ SOBRE EL PAISATGE

Llei de 7 de desembre de 1916, de Parcs Nacionals d'Espanya.

Llei 16/1985, de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol.

Llei 4/1989, de 27 de març, de conservació dels espais naturals i de la flora i fauna silvestres.

Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat.

Reial decret legislatiu 7/2015, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de sòl i rehabilitació urbana.

Instrument de Ratificació del Conveni Europeu del Paisatge (número 176 del Consell d'Europa), redactat a Florència el 20 d'octubre de 2000.

Reial decret 21 59/1978, de 23 de juny, pel qual s'estableix el Reglament del planejament urbanístic.

Llei 22/1988, de 28 de juliol, de costes.

Llei 2/2013, de 29 de maig, de protecció i ús sostenible del litoral i de modificació de la Llei 22/1988, de 28 de juliol, de costes.

Reial decret 876/2014, de 10 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament general de costes.

Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental.

Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears.

Llei 21/2013, de 9 de desembre, d'avaluació ambiental (Estatal)

Llei 12/2016, de 17 d'agost, d'avaluació ambiental de les Illes Balears (Autonòmica)

Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears.

Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears.

Llei 6/1999, de 3 d'abril, de les directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears i de mesures tributàries.

Llei 6/1997, de 8 de juliol, del sòl rústic de les Illes Balears.

Llei 12/2017, de 29 de desembre, d'urbanisme de les Illes Balears.

19. CINEMA I PAISATGE

El paisatge és molt present a les obres dels cineastes, per això trobem nombroses pel·lícules que ens el mostren des de diferents punts de vista.

A continuació, n'enumerem alguns bons exemple. Cal tenir en compte que alguns dels títols proposats compten amb continguts que convindrà adaptar a l'edat dels alumnes.

The Easy Life (La escapada). 1962, Dino Risi

Relat d'un viatge des de Roma a la Toscana on el paisatge reflecteix la societat italiana dels anys 60.

City of God (Ciudad de Dios). 2002, Fernando Meirelles

La pel·lícula mostra el paisatge de les favelas brasileres, àrees urbanes degradades de Rio de Janeiro que són escenari continu de violència i conflicte social.

La Haine (El odio). 1995, Mathieu Kassovitz

Les drogues, la guerrilla urbana i les baralles amb la policia estan a l'ordre del dia en els desolats suburbis de París, en un paisatge desolat, en blanc i negre.

L'eclisse (El eclipse). 1962, Michelangelo Antonioni

Anàlisi crític d'una societat caracteritzada per les creixents necessitats materials, motivades per l'imparable creixement econòmic i, alhora, per la profunda crisi existencial dels protagonistes. Els silencis i els paisatges d'arquitectures fredes reflecteixen les dificultats per expressar sentiments i la manca de relacions socials entre els personatges.

Gomorra. 2008, Matteo Garrone

Mostra el paisatge dels suburbis de Nàpols al 2008 a través d'un nucli rural de nou creixement assetjat per la màfia italiana.

Claire's Knee (La rodilla de Clara). 1970, Eric Rohmer

En un calmat entorn de muntanya, els personatges tenen l'oportunitat d'escoltar-se a si mateixos i d'analitzar els seus sentiments. El paisatge, lluny de ser un simple escenari, contribueix a les relacions humanes i a la generació d'emocions.

The Fabulous World of Amelie (Amelie). 2001, Jean-Pierre Jeunet

Es relata la vida quotidiana d'una barriada de París, on les persones, els llocs i les situacions conformen el paisatge urbà.

Buena Vista Social Club. 1999, Wim Wenders

Mostra els paisatges de l'Havana a través de la música caribenya.

Autumn Sonata (Sonata de otoño). 1978, Ingmar Bergman

Drama familiar que transcorre entre els paisatges silenciosos i desolats dels fiords noruecs. En aquesta pel·lícula, com a moltes altres del director, els paisatges són un element essencial de la història.

Smoke. 1995, Wayne Wang

Relata el dia a dia d'una barriada de Brooklyn. Un petit racó de la gran ciutat, un estanc en cantonada, mostra la riquesa del paisatge humà quotidià.

Easy Rider (Buscando mi destino). 1969, Dennis Hopper

Narra un llarg viatge per carretera a la recerca de fortuna, a través dels imponents paisatges naturals dels Estats Units.

A Room with a View (Una habitación con vistas). 1986, James Ivory

Els ulls d'un turista anglès mostren els paisatges de Florència, convertint en art els carrers i les places de la ciutat.

Urga (Cerca del paraíso). 1991, Nikita Mikhalkov

Una pel·lícula dominada pels majestuosos paisatges de l'estepa de Mongòlia, a través de la descripció dels costums d'un petit nucli de pastors.

20. CRÈDITS

Totes les imatges emprades al programa Escola i Paisatges de Mallorca es troben sota llicència Creative Commons Attribution 2.0 Generic License.

@GMA BY-SA 3.0

@Javier Díaz Barrera

@fotosmak

@Dani Álvarez

@jbdodane

@Matthias Buehler

@Cristina Bortes

@Bern Team Trento

@Ganmed64

@Mindgrow

@Sandy Kemsley

@Carlos Espejo

@muffin

@Andreas Dolze

@Johannes Ortner

@ Francisco González

@Olivier David

@bogavanterojo

@Carlos Calamar

@J. A. Alcaide

@Henrik Bach Nielsen

@Aglomsa

@Mazmen

@Alexander Schimmeck

@Maria Rosa Ferre

@Dirk Vorderstraße

@Alexander Schimmeck

@Pilot micha

@Markus L

@^Percy Germany

@Maria Rosa Ferre

@zonagravedad

@Emma Le P

@Juanjo Suárez

@Aina Vidal

@Zdzislaw Sabat

@Rodrigo Gómez Sans

@Dani Álvarez

@Benjamí Villoslada Gil

@Alliumherbal

@Manuel m.v.

@Javi

@Ferran Pestaña

@Cycling man

@Amic Hoteles Hotel Horizonte

@Marco Verch

@Id

@Marco Verch

@Arquitectives

@Carlos ZGZ

@Jordi Martorell

@Maria Rosa Ferre

@Rafael Gancedo

@Blaue Flosse

@Michael Welsing

@dronepicr

@Jaume Mayans

www.serradetrantana.net

trailrunningmallorca.es

www.posidoniamallorca.org

ibeconomia.com

www.ikea.com

www.habitaclia.com

www.IB3.com

www.coexa.es

www.sacyr.com

mallorcagolfholidays.com

www.milanuncios.es

tecnicosconsultores.com

trescades.blogspot.com

Youtube Wikipedia

Ara Balears

Diario de Mallorca

Última Hora

ABC Mallorca

El Mundo

Consell de Mallorca

CAIB

Ajuntament d'Andratx

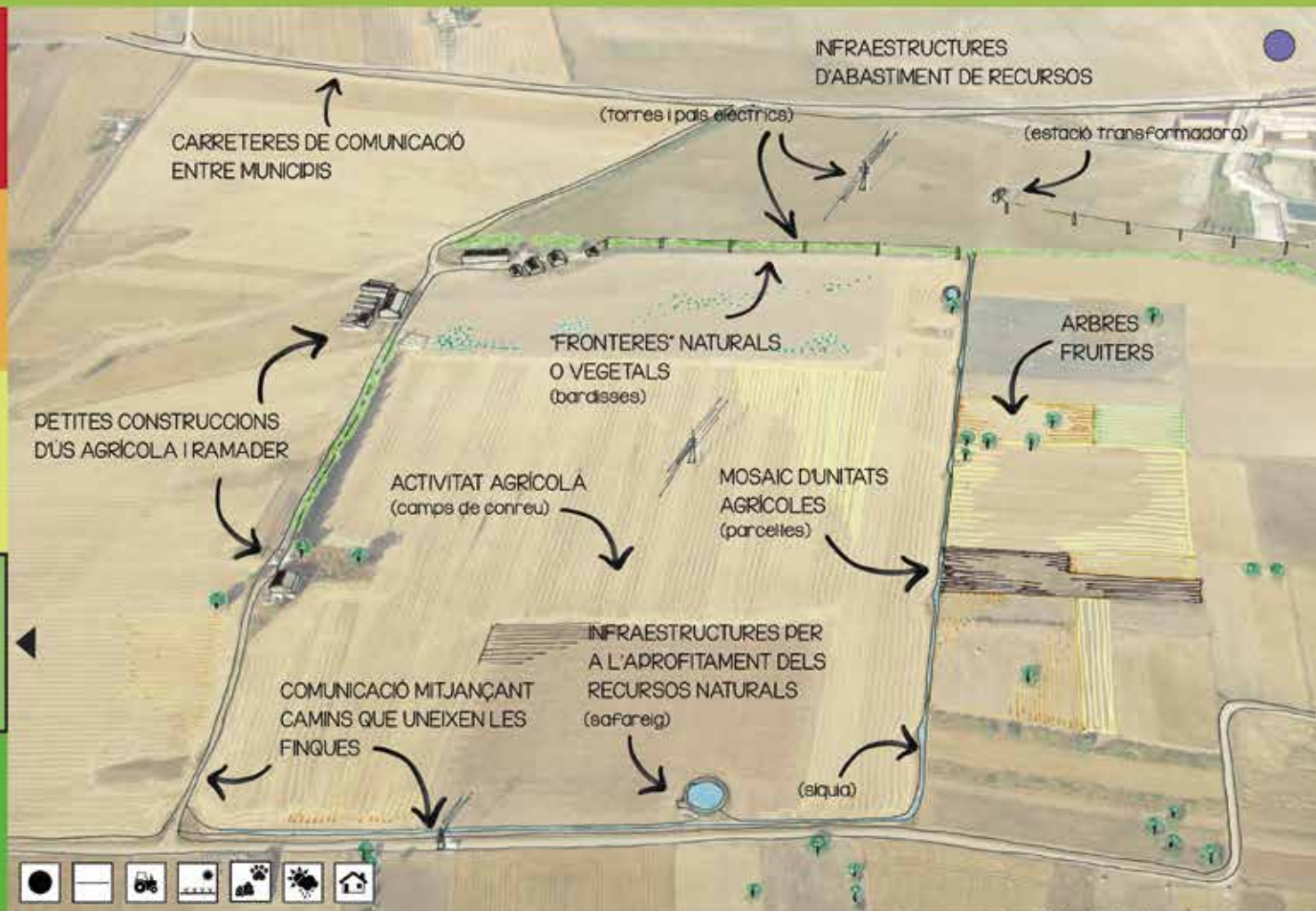

An aerial photograph of a rural landscape, showing a large, rectangular field with distinct rows of crops. The field is surrounded by other smaller plots, some with trees or structures. The entire image has a uniform green tint. The text 'ANNEX. FITXES DIDÀCTIQUES' is overlaid in the center in a bold, black, sans-serif font.

ANNEX. FITXES DIDÀCTIQUES

- AIA Extensiva Oliverar
- AIA Intensiva
- Paisatge rural degradat
- Agricultura Extensiva

Definició

El paisatge rural és aquell en el qual predominen els elements naturals, però que han estat manipulats per l'ésser humà (camps de conreu, sembrats, etc.).

Activitats i usos

Aquests paisatges es destinen a complir amb les activitats primàries, com ara agricultura, ramaderia o reforestació, entre d'altres. En el cas de l'agricultura, el tipus de conreu depèn de la zona de l'illa on s'ubica.

Característiques

Es caracteritzen també per tenir poca concentració de població i la construcció existent es limita a petites edificacions destinades a magatzem o al suport de l'activitat econòmica (estables, graners, cases d'eines, etc.), fetes dels materials propis del lloc, generalment pedra.

Paisatge rural del Pla de Mallorca (AIA Extensiva)

Paisatge rural de muntanya (AIA Extensiva d'oliverar)

Paisatge rural d'agricultura intensiva

Paisatge rural degradat de les perifèries

R-P PAISATGE RURAL

CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

GEOMORFOLOGIA

Planura

La major part dels paisatges rurals de Mallorca es situen a l'interior de l'illa, a zones amb **relleu pla** caracteritzades per la seva fertilitat.

Aquesta orografia facilita les tècniques de conreu i recollida. És per això que les persones dedicades a l'agricultura i a la ramaderia tenen preferència per aquestes zones a l'hora d'establir la seva activitat.

Paisatge rural a es Migjorn

Muntanya

Els paisatges rurals de la Serra de Tramuntana s'ubiquen a les **vessants de les muntanyes**, sempre orientats cap al sud, aprofitant el pendent i la màxima insolació i evitant els vents freds provinents del nord, cosa que permet que els conreus es desenvolupin adequadament.

Un dels elements característics de les zones rurals de muntanya són les **marjades**, murs de contenció de pedra en sec que salven el desnivell i eviten l'erosió del terreny.

Terrasses de conreu d'oliveres

USOS I BIODIVERSITAT

Ramaderia

Activitat econòmica d'origen molt antic que consisteix en el maneig i explotació d'animals domesticables per al seu aprofitament.

A Mallorca, els ramats més nombrosos són el **boví** (vaques), l'**oví** (ovelles), el **caprí** (cabres) i el **porcí** (porcs). A més, també hi ha explotacions **equines** (cavalls i ases), **apícoles** (abelles), **cunícules** (conills) i **avícoles** (gallines, indiots i ànecs).

El porc negre

L'ovella roja mallorquina

Agricultura

Conjunt d'activitats i coneixements desenvolupats per l'ésser humà destinats a conrear la terra amb la finalitat d'obtenir productes vegetals per a l'alimentació de les persones i del bestiar.

Camps de vinyes

Les **oliveres** i els **garrovers** són els conreus predominants a la Serra de Tramuntana.

Al Raiguer es conreen sobretot **vinyes** i **ametllers**.

Els **cereals** i les **figueres** se sembren a la zona del Pla. També trobem conreus de cereals al Migjorn i a Llevant.

El **taronger** és un fruiter de regadiu molt conreat a Mallorca, especialment al municipi de Sóller.

Un conreu de patates a Sa Pobla

INFRAESTRUCTURES

Un camí de terra

Als paisatges rurals, els diferents pobles o finques es comuniquen per **camins**, que serveixen alhora a l'activitat agrícola i a la ramadera. Generalment, no estan asfaltats.

Una síquia i un safareig

L'abastiment i eliminació d'aigües es sol fer mitjançant **aljubs**, **safareigs**, **síquies** i **pous negres**, amb construccions que serveixen a una o varies finques i que causen poc impacte.

El major impacte el generen les infraestructures que abasteixen les poblacions més grans i que entren les zones rurals com a "recolzament" dels seus elements.

Una camp de panells solars i torres d'alta tensió

ARQUITECTURA

Les construccions situades als paisatges rurals són de **caràcter tradicional**, generalment de pedra, i serveixen a l'activitat agrícola i ramadera.

Una casa d'eines

Un molí

També són molt característics els **murs de pedra en sec**, emprats per tancar les finques i delimitar els camins.

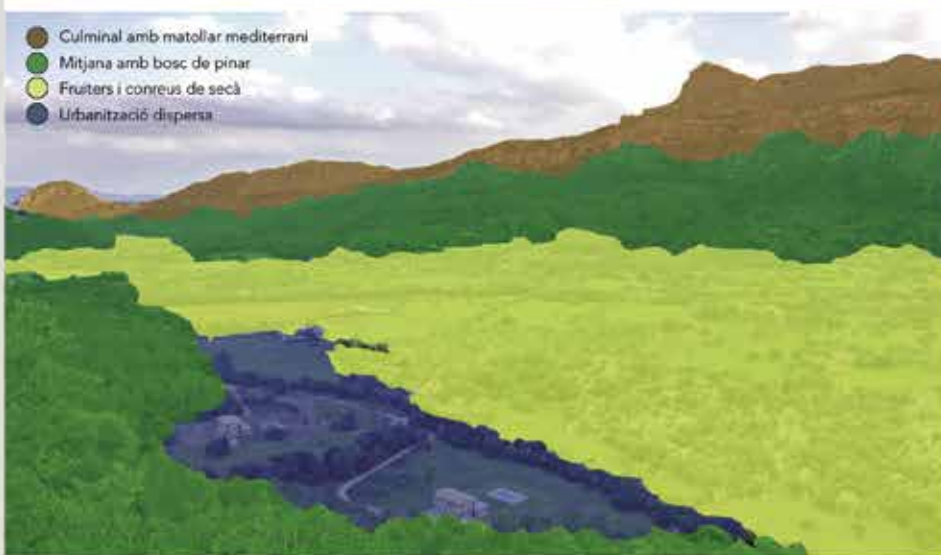
Un mur de pedra en sec

De vegades, el paisatge rural resulta modificat per edificacions que es separen dels nuclis urbans, generant un impacte visual i ambiental.

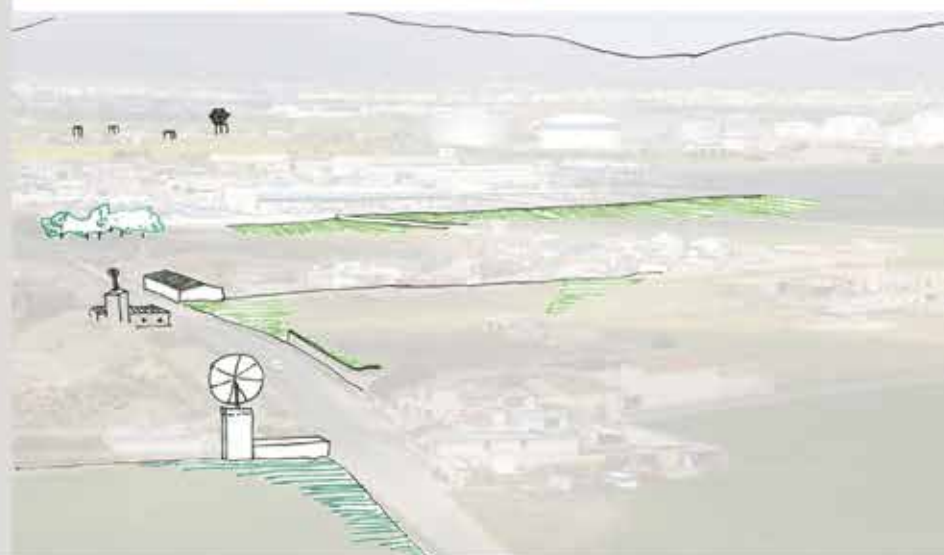

La incineradora de Son Reus

1. LES DIFERENTS ZONES DEL PAISATGE RURAL

2. LA INTEGRACIÓ DELS ELEMENTS EN EL PAISATGE RURAL

1. La imatge de l'esquerra correspon a una vista des del Puig de Randa. Ens trobem, per tant, al Pla de Mallorca, a un paisatge que combina diferents característiques. Partint de la llegenda de la imatge inferior, podries definir aquestes característiques? A què creus que es deuen les diferències entre les diverses zones?

2. La fotografia de l'esquerra és del Pla de Sant Jordi: un paisatge rural degradat per la implantació d'usos poc o gens afins a les activitats tradicionals. Si haguessis de renaturalitzar aquest paisatge, com ho faries?

1
Tot just començar la ruta, creuem el torrent de Montblanc, un "oasi" de vegetació humida enmig de conreus de secà que, més endavant, canviaran a figueres, ametllers i garrovers.

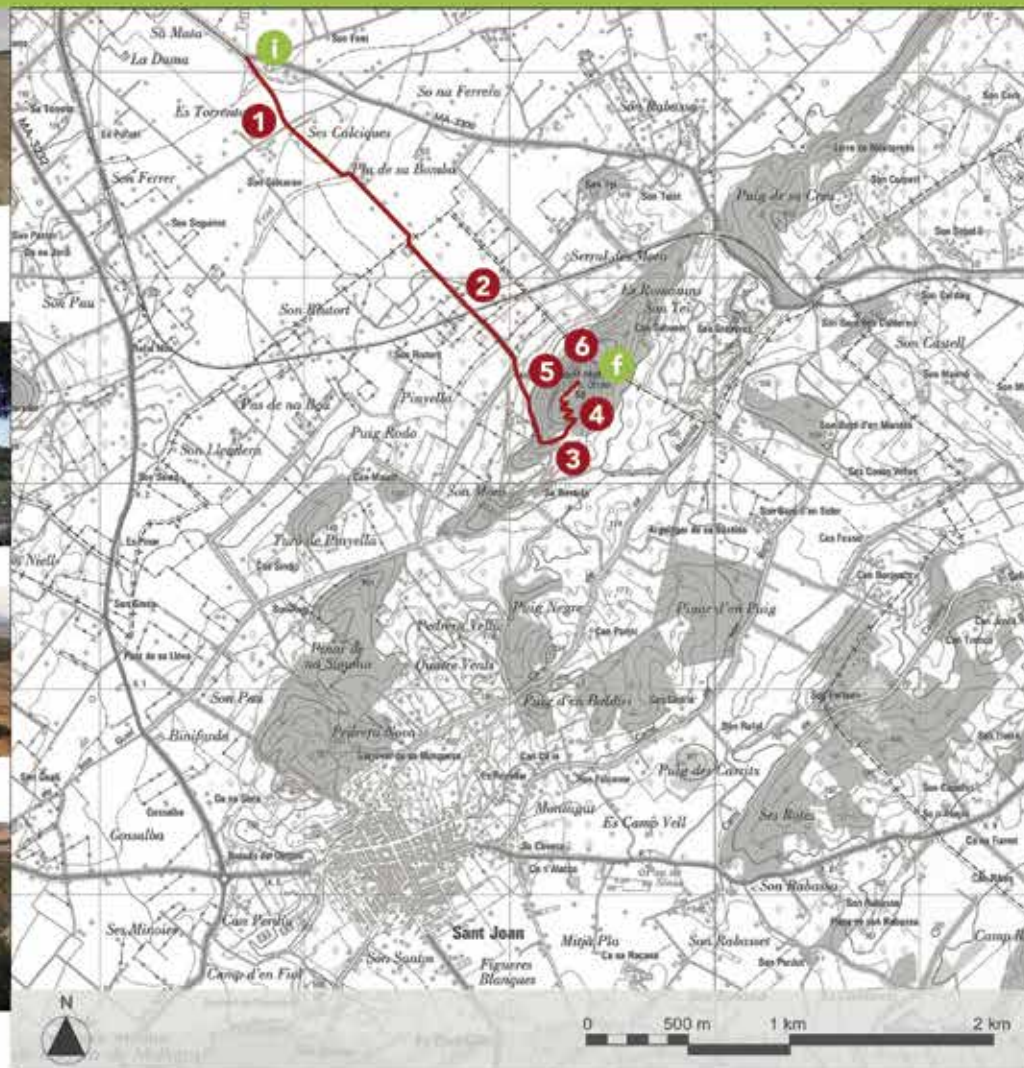
2
Al final del primer tram, es divisa el puig.

3
Durant la pujada, descobrim la possessió de la Bastida, que data de principis del s. XIV.

4
Les pedreres són un exemple d'intervenció humana d'alt impacte sobre el paisatge.

6
Des del cim, s'observa un paisatge rural característic, format per un mosaic de parcel·les amb els corresponents camins de connexió i petites construccions tradicionals lligades a l'activitat agrícola. Si ens fixem bé, també veurem les infraestructures que donen servei a les poblacions properes.

El puig està coronat per l'ermita de Sant Nofre, actualment molt malmesa.

El puig de Sant Nofre

El puig de Sant Nofre es troba al pla de Mallorca, entre els termes de Sant Joan i Sineu, i forma part de la possessió de la Bastida. Al seu cim, s'hi aixeca una ermita dedicada a sant Onofre.

El conjunt del puig està catalogat com a Àrea Natural d'Espècial Interès (ANEI).

Longitud del recorregut: 6.200 m (anada i tornada)

Durada: 2 hores i 20 minuts

Desnivell: 254 m

Dificultat: Mitja

Recomanacions:

- Porteu calçat adequat.
- Protegiu-vos del sol amb gorres i protecció solar.
- Procureu no caminar durant les hores de més sol.
- Porteu menjar lleuger i aigua abastament.
- Si fa fred, porteu roba d'abric.
- No us separeu del grup.
- I divertiu-vos i apreneu molt!

Pu-G PAISATGE PERIURBÀ

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- Grans infraestructures viàries
- Zones urbanes marginals
- Assentaments lligats a la nova economia i l'oci
- Àrees de nou creixement residencial (sprawl)

Definició

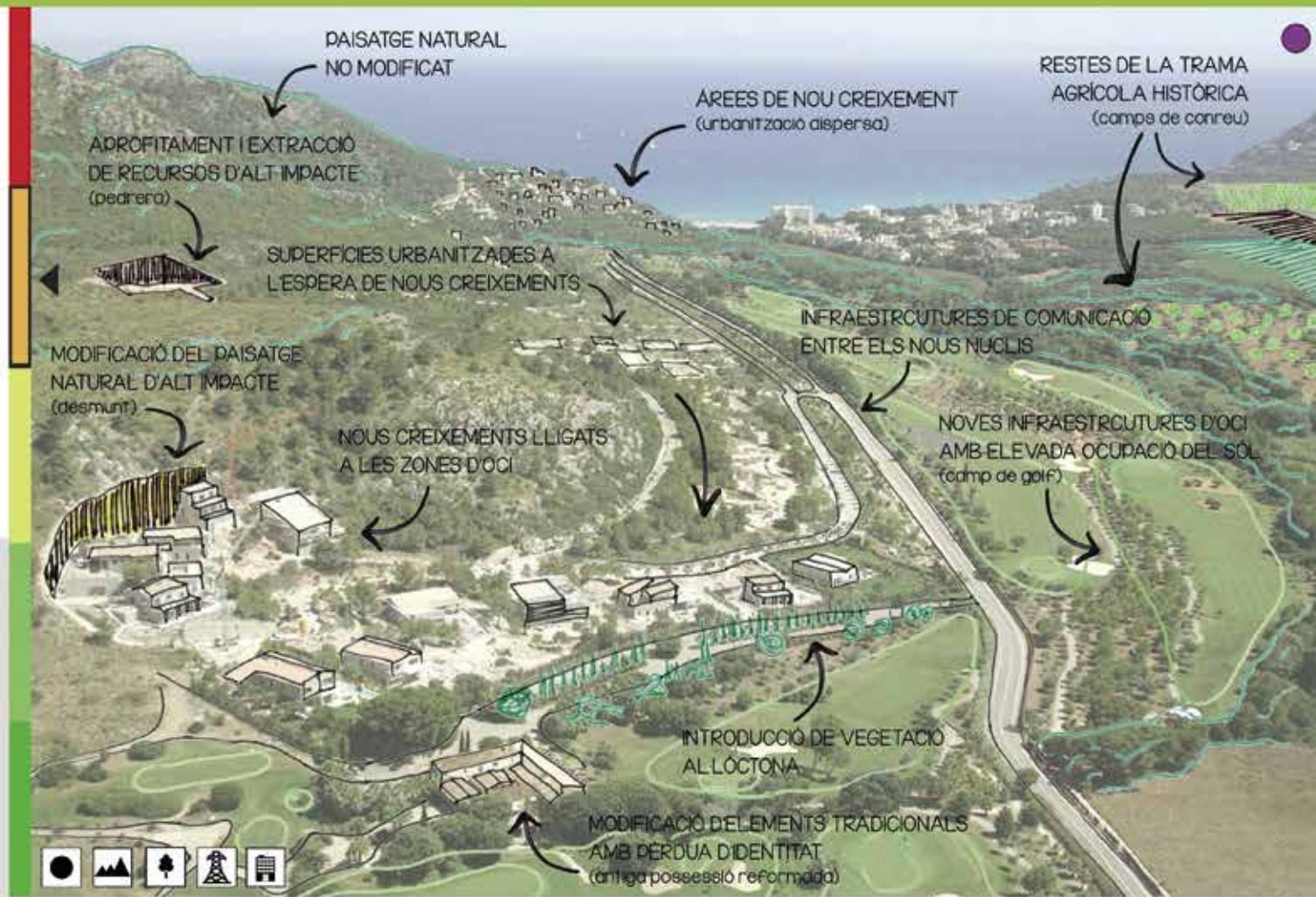
El paisatge periurbà és la franja a la que es mesclen els espais oberts del camp amb fragments de construccions. És el més afectat pels processos de transformació.

Activitats i usos

Sol estructurar-se en àrees monofuncionals, és a dir, d'un ús concret, que es lliguen a altres àrees a través de grans infraestructures viàries. S'hi ubiquen edificis i instal·lacions lligats a l'economia i l'oci, com centres comercials, camps de golf, polígons industrials i zones residencials, generalment amb construcció dispersa.

Característiques

El paisatge periurbà es caracteritza per ser un territori desordenat, poc integrat a l'entorn i generalment sense referències. Tan les infraestructures com les edificacions, de poc interès arquitectònic, transformen irreversiblement els paisatges adjacents.

Paisatge periurbà amb creixement desordenat, lligat a noves infraestructures d'oci

GEOMORFOLOGIA

La normativa territorial

Segons el **Pla Territorial de Mallorca**, aprovat l'any 2004, a les unitats paisatgístiques 1, 2 i 5, i a les zones ANEI, ARIP, APR, APT, SRG-F i AIA no es poden situar noves edificacions a zones amb un pendent major al 20%.

Per altra banda, les **Directrius d'Ordenació del Territori**, de 1999, no permeten cap tipus d'edificació en pendents iguals o superiors al 100 %.

Aquestes regulacions tenen com a objectiu preservar determinades zones del paisatge. Tot i així, sovint trobem exemples d'intervencions que, per ser anteriors a la normativa o per no complir-la estrictament, generen un gran impacte en el paisatge de l'illa.

Urbanització a una zona de pendent elevada

Els nous creixements

En general, el principal criteri dels nous assentaments és la proximitat a les grans vies de comunicació que, en el cas de Mallorca, passen per zones de planura.

Urbanització, centre comercial i autopista

Residencial

En els paisatges periurbans, l'ús residencial es dona, en general, en forma de **polígons monofuncionals** deslligats dels nuclis urbans tradicionals, cosa que propicia l'ocupació del territori i els sistemes de mobilitat que prioritzen el transport privat.

Zona residencial de nou creixement

Nova economia

En el paisatge periurbà hi trobem moltes infraestructures lligades al lleure i a la nova economia, com ara **els centres comercials, els camps de golf o els parcs tecnològics**. Sovint, però, aquestes infraestructures estan descontextualitzades i fragmenten el territori. A més, estan mancades d'interès arquitectònic, pel que provoquen la pèrdua de referències i la minva de la qualitat ambiental de la zona on s'ubiquen.

Un parc aquàtic al costat de l'Albufera

El Parc BIT entre camps de conreu

USOS

Serveis

Sovint, les grans infraestructures de serveis se situen a les zones periurbanes, tan per una qüestió d'accessibilitat en vehicle privat com per la superfície no urbanitzada disponible. De la mateixa manera que les construccions dedicades a l'oci, sol tractar-se d'edificacions amb poc atractiu arquitectònic, que desdibuixen la trama original del lloc on es construeixen.

L'hospital de Son Espases

Usos marginals o residuals

Es tracta de les infraestructures que donen servei als nuclis urbans però que, per motius d'estètica o ambientals (renous, fums, etc.) s'emplacen lluny dels mateixos. Aquests assentaments provoquen la pèrdua de valor de les zones on es situen. Hi podríem incloure les fàbriques, les benzineres, els desballejadors, etc.

Una cimetenera entre camps de conreu

INFRAESTRUCTURES

Pas de l'autopista per una zona agrícola

A les zones periurbanes tenen una gran presència les **infraestructures d'alta capacitat**, tan en matèria de transport com d'energia, que transformen substancialment el paisatge. Sovint, la construcció de **carreteres i autopistes** i la instal·lació de **camp de plaques solars**, per exemple, provoquen un consum important de sòl i un impacte paisatgístic considerable a zones d'interès natural i agrícola.

Partint de que aquestes infraestructures són necessàries, convendria tenir en compte la seva "dignificació", procurant integrar-les a l'entorn i evitant els elements que causen un major impacte.

Un hort solar en una zona periurbana

Impacte dels cartells comercials a un accés urbà

ARQUITECTURA

En general, l'arquitectura de les zones periurbanes és de baixa qualitat, bé a nivell constructiu, bé a nivell estètic. Amb molta freqüència, les construccions són alienes al paisatge que les envolta, el transformen substancialment i provoquen un alt impacte visual i/o ambiental.

Edificacions situades als accessos urbans

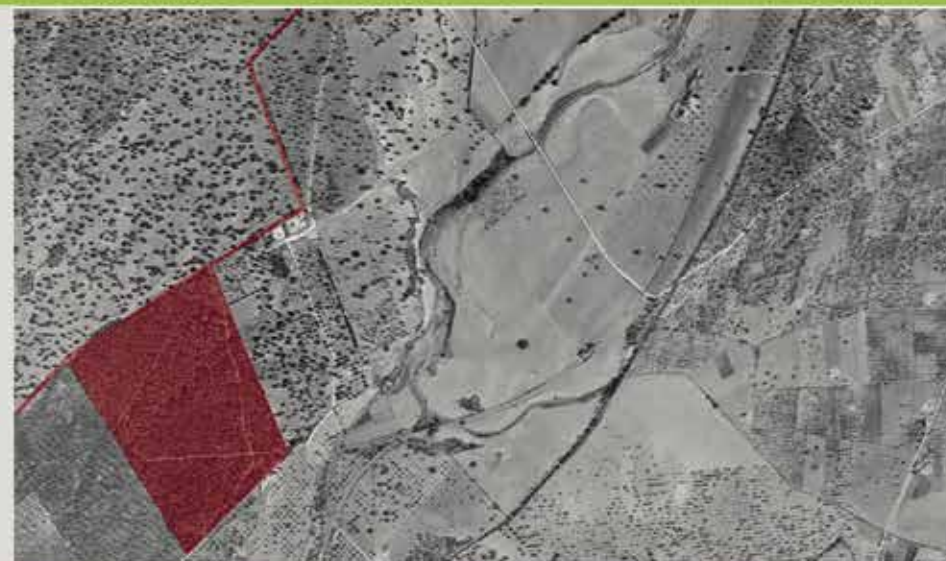
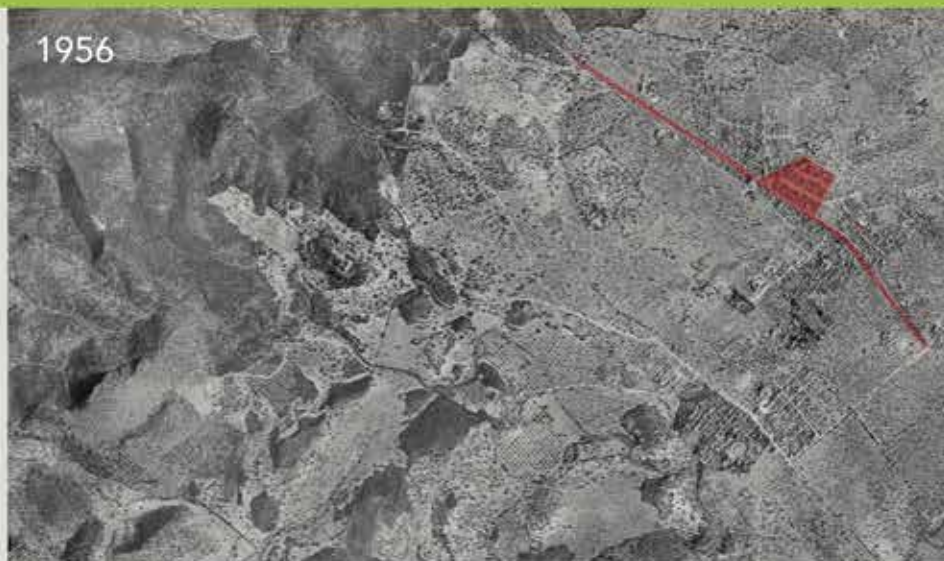

Centre comercial descontextualitzat

Un altre problema dels paisatges periurbans són les activitats que s'instal·len "en terra de ningú", com ara els abocadors il·legals o els poblets autoconstruïts, i que donen lloc a situacions urbanes i socials molt negatives.

Poblat de Son Banya

1. Les fotografies aèries de la fitxa corresponen a la zona de Son Xigala (esquerra) i a la urbanització d'Es Caülls (dreta). Ambdues imatges representen paisatges periurbans de Mallorca, tal i com eren a 1956 i 2015. Les taques vermelles són línies de coincidència entre les imatges. Comparant els dos moments de la història, quins canvis hi observes en els següents aspectes?

a. Usos	e. Zones naturals
b. Edificació	f. Activitat econòmica
c. Infraestructures	c. Perfil de la població: edat, estructura familiar, poder adquisitiu, ocupació, ubicació del lloc de feina, etc. (aquest punt l'auràs d'imaginar)
d. Ocupació del sòl	d. Sistema de mobilitat (aquest també)

Cala Millor

El nucli costaner de Cala Millor abasta els municipis de Sant Llorenç des Cardassar i Son Servera i és un dels nuclis turístics més extensos del nord-est de Mallorca.

Abans del boom turístic dels anys 60, el seu nucli estava format per unes poques casetes baixes, amb dunes d'arena i garriga baixa.

A partir de llavors, es començaren a construir els primers hotels. La zona esdevingué un gran centre turístic i anaren apareixent noves construccions, serveis i infraestructures.

Avui dia, Cala Millor presenta una estructura desordenada i fragmentada, causa de la manca de planificació de la dècada dels 60.

Longitud del recorregut: 4.700 m

Durada: 2 hores i 15 minuts

Desnivell: 110 m

Dificultat: Fàcil

Recomanacions:

- Porteu calçat adequat.
- Protegiu-vos del sol amb gorres i protecció solar.
- Procureu no caminar durant les hores de més sol.
- Porteu menjar lleuger i aigua abastament.
- Si fa fred, porteu roba d'abric.
- No us separeu del grup.
- I divertiu-vos i apreneu molt!

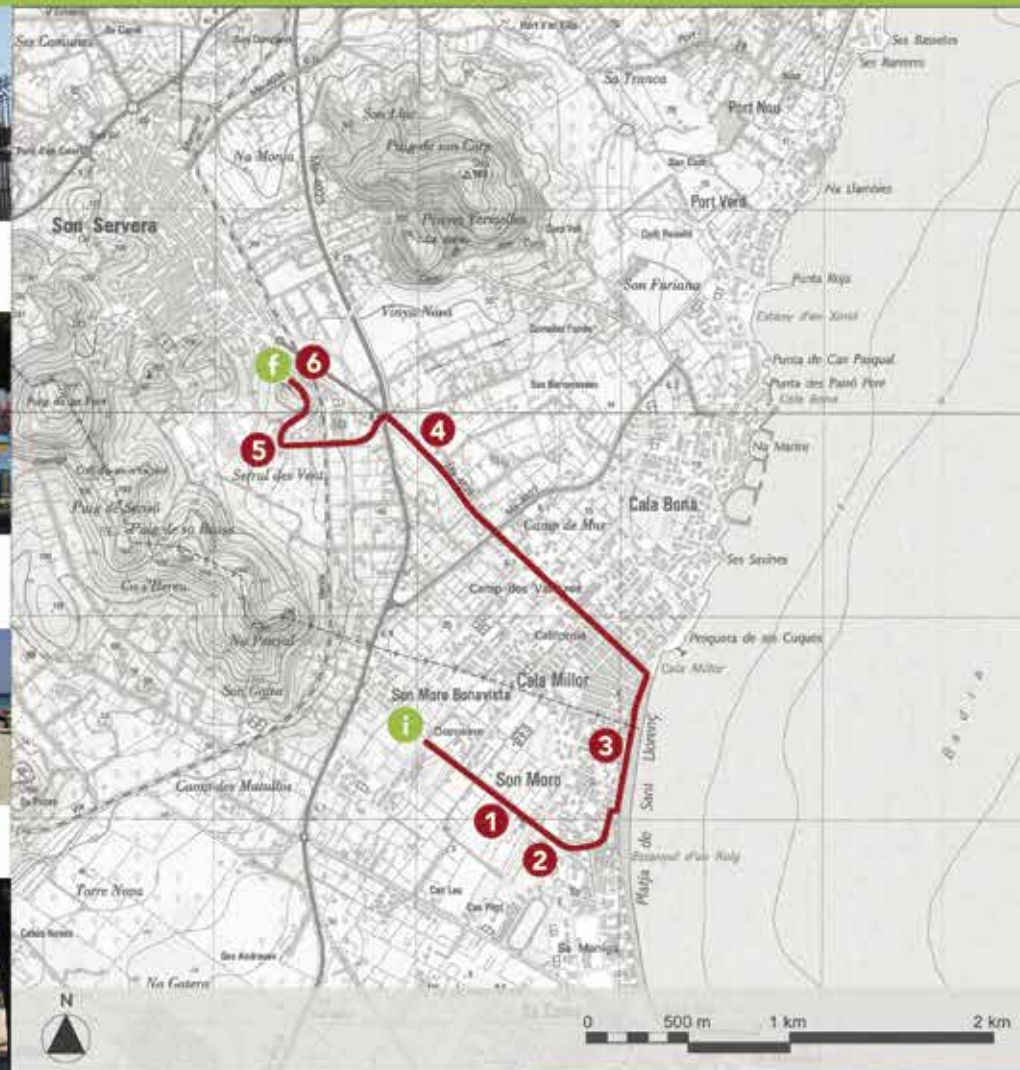
1 Comencem la ruta a un ample bulevard caracteritzat per edificis de gran alçada, descontextualitzats i aïllats entre camps de conreu.

2 Abans d'arribar a la platja, trobem altres arquitectures alienes a l'entorn, lligades a l'activitat turística.

3 La primera línia de costa l'ocupa el passeig marítim, flanquejat per hotels i comerços.

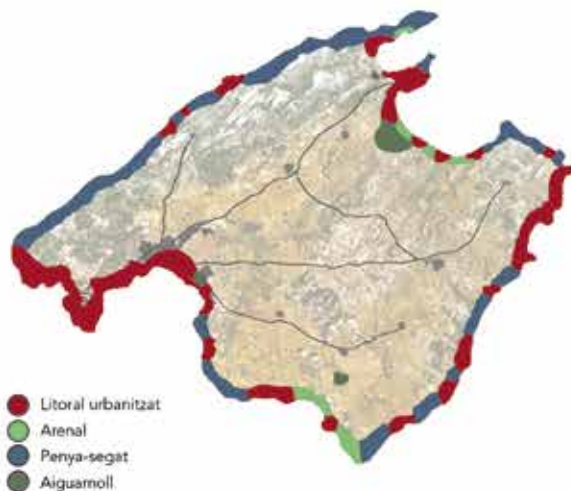

6 A mesura que caminem cap a l'interior, els carrers s'eixamplen, convertint-se en carreteres i rotondes pensades per al vehicle privat, que connecten la costa amb els nous creixements. A les urbanitzacions, encara per construir, destaquen les vivendes aïllades i descontextualitzades i els grans edificis de serveis (benzineres, poliesportius, vivers,...), que fragmenten el territori i li resten identitat. La vista final de la ruta dóna una imatge conjunta d'aquest escenari.

L-G PAISATGE LITORAL I DE RIBERA

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

- Litoral urbanitzat
- Arenal
- Penya-segat
- Aiguamoll

Definició

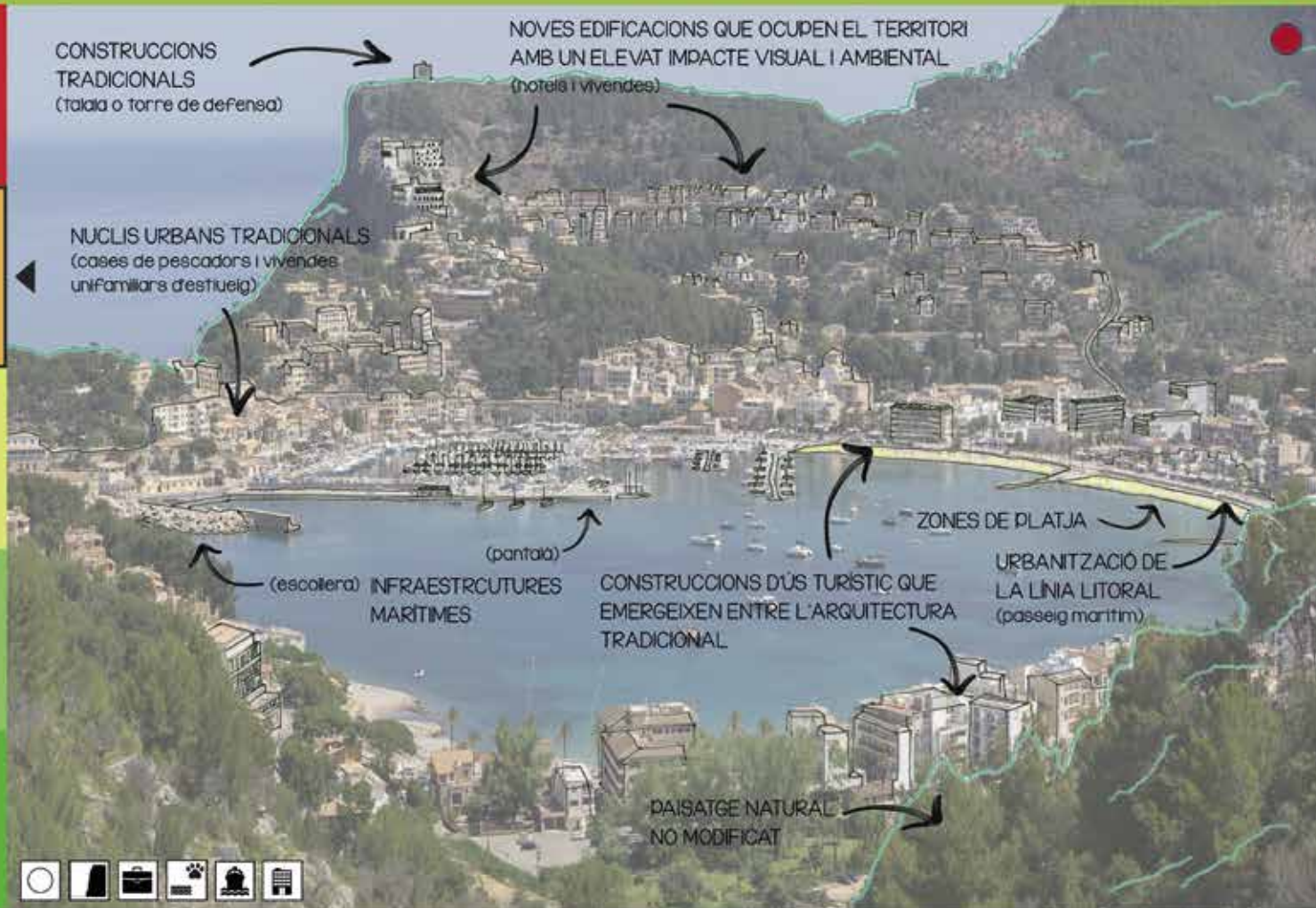
Els espais litorals són les parts de transició entre els sistemes terrestres i els marins. Són considerats una frontera ecològica en la qual es donen alts nivells d'intercanvi de matèria i energia.

Activitats i usos

L'activitat dominant dels paisatges litorals és la turística o d'oci. Especialment a partir dels anys 60, Mallorca patí una gran transformació del seu litoral, deguda sobretot al boom turístic. Tot i així, encara trobem indrets on els paisatge costaner es manté inalterat.

Característiques

En els casos en què existeix una activitat humana, es caracteritza per la mescla d'elements naturals (platges, marismes, penya-segats, dunes,...) i elements construïts, ja siguin relacionats amb activitats econòmiques tradicionals (pesca) o amb activitats de lleure i turisme.

Paisatge litoral urbanitzat

Paisatge litoral de sedimentació. Arenal

Paisatge litoral d'erosió. Penya-segat

Paisatge litoral de sedimentació. Aiguamoll

GEOMORFOLOGIA

D'erosió

Els paisatges litorals de tipus erosiu es troben a la costa llevantina de Mallorca en forma de **penya-segats**, l'evolució dels quals queda determinada per l'onatge i per la disposició dels materials davant la línia de costa.

Els penya-segats, amb el seu paper com a miradors, són un dels punts de major atracció visual i paisatgística del litoral.

Mirador d'Es Colomer

De sedimentació

Hi distingim les **platges, arenals i sistemes dunars**, per una banda, i els **aiguamolls costaners**, per l'altra.

Al primer grup corresponen els dipòsits d'arena, modelats per les marees, els corrents i l'onatge. Generalment, les platges estan recolzades per arenals i cordons dunars, amb una important funció de protecció i conservació dels fronts costaners.

Els aiguamolls costaners són ecosistemes en els quals entren en contacte, en major o menor mesura, l'aigua d'origen continental amb l'aigua marina. Són zones de gran valor ambiental i d'extremada fragilitat.

S'Albufera d'Àlcúdia i les dunes d'Es Trenc

USOS

Lleure

Gràcies a diferents figures de protecció, part del litoral de Mallorca es manté inalterat i conserva zones molt preciades per a les activitats d'esbarjo.

Turisme

A partir dels anys 60, degut a l'esclat del turisme i a la manca de planificació urbanística, gran part de la costa es veié afectada per l'anomenada **balearització**, que provocà la destrucció del paisatge amb la construcció massiva d'edificació turística.

La balearització a Camp de Mar

Sovint, l'ús turístic implica l'aparició de determinades estructures i instal·lacions que generen un impacte negatiu sobre el paisatge litoral.

Parc Rotant davant la costa

Usos tradicionals

Dins les activitats tradicionals del litoral destaquen la pesca i la recollida de sal natural, als salobrans.

Les salines d'Es Trenc

BIODIVERSITAT

Vegetació

Als penya-segats es desenvolupen espècies característiques dels sòls salins, com el **pi** i el **ginebró**.

En el cas de les platges, trobem espècies adaptades a les condicions ambientals de la costa, com ara el **fonoll marí**, la **savina** i el **tamarell**.

Als aiguamolls creixen el **canyís** i el **jonc**, que s'ubiquen des del sistema dunar fins als salobrans i albuferes.

Ginebró i fonoll marí

Dins les plantes marines, la més coneguda i abundant és la **Posidonia oceanica**. Les praderes de posidònia serveixen com a refugi per a moltes espècies i el seu cicle va lligat a la protecció i formació de platges.

Posidonia

Fauna

Al medi marí conviuen peixos, crustacis, cetacis i invertebrats. Cal destacar aus marines com la **gavina**, el **corb marí** i la **baldriga**.

Als penya-segats trobem aus com ara el **voltor** o el **virot petit**, que només nia a les Balears i està en perill crític d'extinció.

A les zones humides crien moltes aus en migració, a més d'altres espècies de **gripaus**, **serps** i **insectes**.

Un virot petit i un corb marí

INFRAESTRUCTURES

El port d'Andratx

Als paisatges litorals trobem sobretot infraestructures marítimes, com **ports, dics i passeigs marítimes**, lligades a les activitats de lleure o turístiques. S'ha de tenir en compte que, sovint, algunes d'aquestes instal·lacions modifiquen les condicions del litoral, especialment pel que fa als corrents marins i a la formació de platges.

El dic de l'Oest

Altres infraestructures del paisatge litoral, d'impacte molt inferior, són les lligades a les activitats econòmiques tradicionals, com ara les **xarxes de pesca**.

Xarxes d'encerclament

ARQUITECTURA

Al litoral hi ha, per una banda, les construccions lligades al turisme, en general d'alt impacte paisatgístic.

Un hotel a Peguera

A determinades zones de Mallorca, aquesta tipologia es combina amb construccions més antigues i pròpies de l'illa, relacionades amb les formes de vida tradicionals.

Cases de pescadors a cala s'Almunia

El far de Capdepera

La Talaia de Ses Ànimes

1. EL JOC DE LES DIFERÈNCIES. EL PAISATGE LITORAL AHIR I AVUI

2. LA INTEGRACIÓ DELS ELEMENTS EN EL PAISATGE LITORAL

1. Les dues imatges de l'esquerra corresponen a Cala Major. La d'adalt es va fer als anys 40 i la d'abaix és una fotografia actual. Fixa't bé en les imatges i respon les següents preguntes:
  - a. Ha canviat la línia de costa? És una modificació natural o artificial? Creus que aquests tipus de modificacions poden tenir conseqüències sobre el paisatge? Quines?
  - b. Què ha passat amb l'edificació? Quins fets creus que han motivat aquesta transformació? Quin impacte té aquest creixement sobre el territori i el paisatge?
2. Sobre la primera fotografia de la dreta, marca els elements característics d'un paisatge litoral i defineix-los el més acuradament possible.
Si haguessis de redissenyar aquest paisatge, com ho faries? Empra la imatge d'abaix per dibuixar la teva proposta. També pots emprar la tècnica del collage.

L-R PAISATGE LITORAL I DE RIBERA

PROPOSTA DE RUTA INTERPRETATIVA

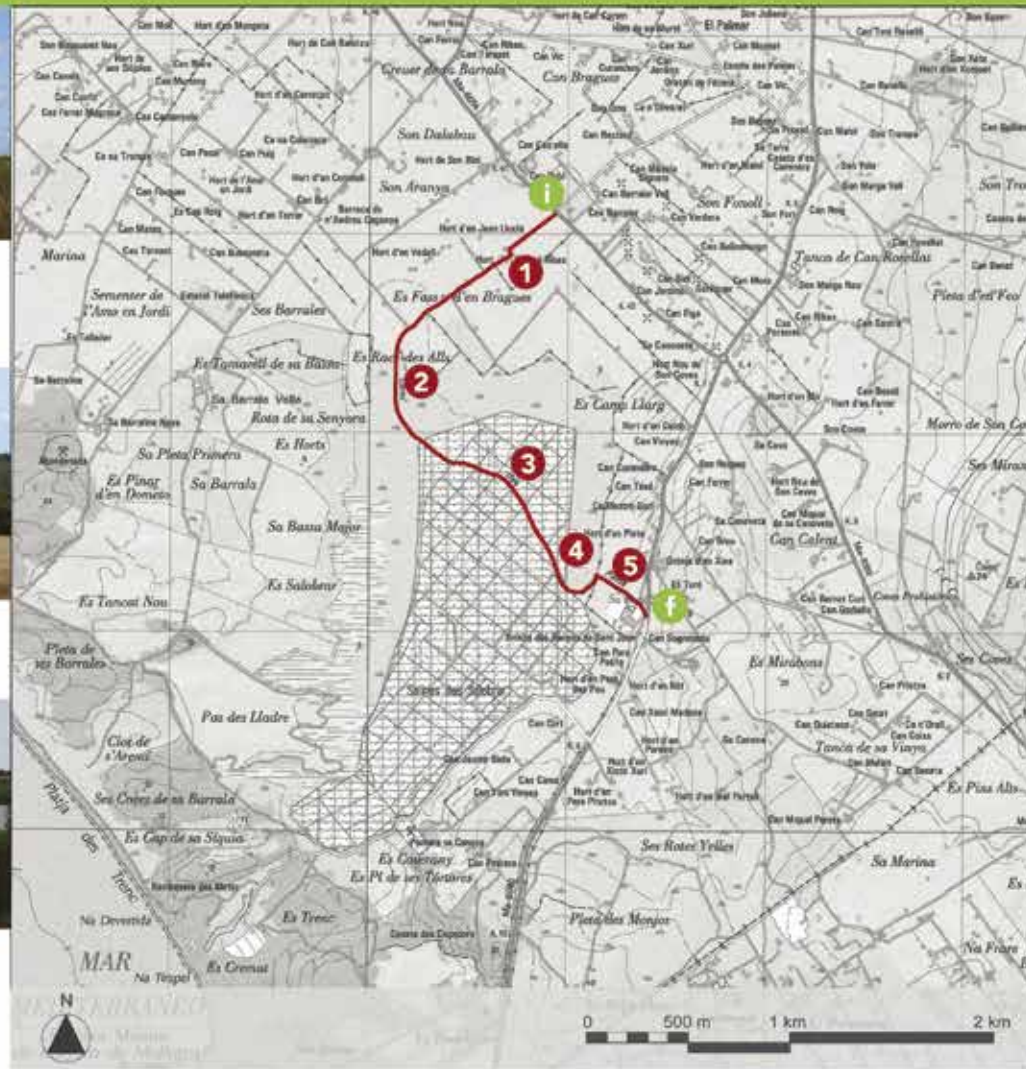
1 La ruta comença a un paisatge rural, on es distingeixen conreus intensius de cereal i petites construccions tradicionals lligades a l'activitat agrícola i ramadera.

2 Al revolt, el paisatge canvia radicalment, incorporant vegetació habitual de zones humides com el canyís o la salicornia.

3 Ens trobem a la zona dels estanys, dedicats a l'extracció de sal. Les principals aportacions d'aigua són marines però també en rep dels torrents de Son Catlar i Son Xorc. En aquest tram, són molt característics els colors, les olors i els sons, lligats a l'aigua estancada, a la sal i a la fauna de la zona.

5 Al final de la ruta, observem l'edifici on es duu a terme el tractament de la sal, que també alberga una botiga i un restaurant.

Just al costat, s'amuntega la sal que posteriorment s'envasarà, formant grans muntanyes blanques que brillen a l'horitzó.

Es Salobrar de Campos

La zona que visitarem és part del Parc Natural des Trenc-Salobrar, una extensa zona humida d'unes 1.500 Ha de superfície situada dins del municipi de Campos.

L'any 1984, el parc va ser declarat Àrea Natural d'Especial Interès (ANEI) i inclou diferents zones amb condicions climàtiques i paisatgístiques diverses. Una d'elles és el Salobrar, un aiguamoll de gran valor ecològic on fan escala fins a 171 espècies d'avifauna migratòria i sedentària.

Avui dia, trobem els salicornials des Salobrar en el seu estat natural o inclosos en una explotació salinera activa.

Longitud del recorregut: 3.200 m.

Durada: 1 hora i 20 minuts

Desnivell: -

Dificultat: Fàcil

Recomanacions:

- Porteu calçat adequat.
- Protegiu-vos del sol amb gorres i protecció solar.
- Procureu no caminar durant les hores de més sol.
- Porteu menjar lleuger i aigua abastament.
- Si fa fred, porteu roba d'abric.
- No us separeu del grup.
- I divertiu-vos i apreneu molt!

- Zona litoral
- Zona rural
- Zona natural
- Paisatge pintoresc
- Patrimoni Mundial UNESCO

Definició

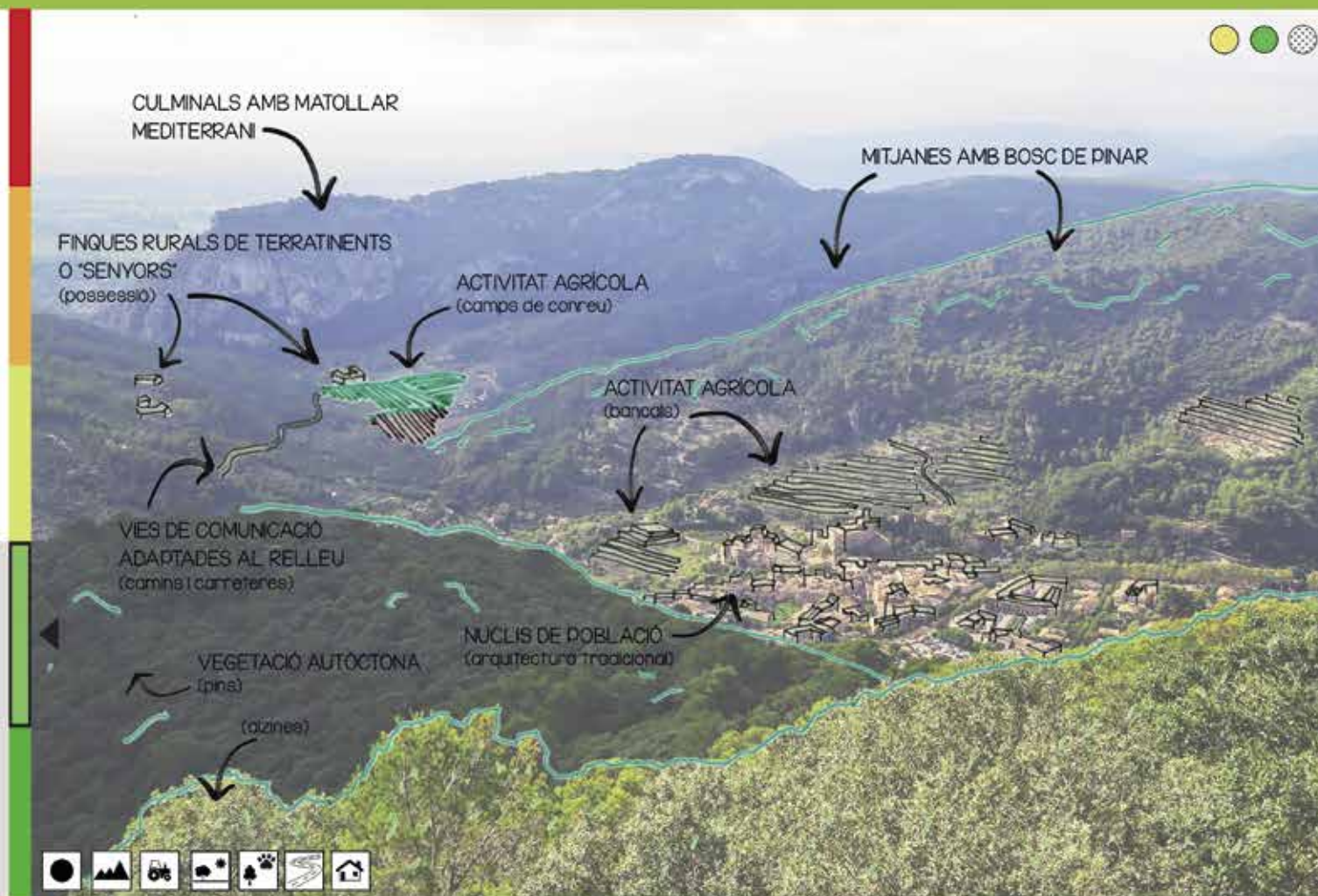
La Serra de Tramuntana transcorre per la franja nord-oest de Mallorca i rep el seu nom del vent que bufa en aquesta direcció. Els 90 km de muntanya, extesos sobre 20 municipis, són un reflex de la perfecta fusió entre la natura i l'ésser humà, que, durant segles, ha aconseguit adaptar-la a les seves necessitats sense gairebé impacte.

Activitats i usos

Les activitats econòmiques que es donen a la Serra són l'agricultura, la ramaderia i, amb menys intensitat, la pesca, totes elles molt condicionades pel medi físic. El turisme també és una important font d'ingressos per a la zona.

Reconeixement

L'any 2011, gràcies als seus valors naturals i culturals, la Serra va ser declarada patrimoni Mundial de la UNESCO, amb la consideració de Paisatge Cultural.

Paisatge característic de la Serra de Tramuntana, amb zones naturals, rurals i urbanes

ST-P PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

CARACTERÍSTIQUES PARTICULARS

GEOMORFOLOGIA

Muntanya

Una serra es defineix com a un conjunt de muntanyes. Per tant, el paisatge de la Serra de Tramuntana es caracteritza per la seva condició escarpada. Això ha provocat que els seus habitants hagin hagut d'adaptar-se al relleu, tan pel que fa als nuclis urbans com a la producció i aprofitament dels recursos.

El cim més alt de la Serra és el Puig Major, amb 1.443 m d'alçada.

El Puig Major

Paisatge d'erosió

La zona costanera de la Serra de Tramuntana està caracteritzada pels penya-segats, modelats per l'acció marina, i per les cales rocoses de les cotes més baixes.

Per la seva localització privilegiada, els penya-segats han servit com a punts d'observació, tan amb caràcter defensiu (amb la construcció de talaies) com de contemplació del paisatge (amb la ubicació de miradors).

El mirador de Ses Puntes

USOS

Agricultura

És l'activitat econòmica més estesa, amb les dificultats que comporta aquest ús en un relleu com el de la Serra. Gràcies a una extensa tradició cultural, els seus habitants han aconseguit optimitzar la producció dels conreus i aprofitar els recursos naturals per a la seva explotació. Els conreus principals són l'olivera, els cítrics i la vinya.

Conreu d'oliveres sobre bancals

Ramaderia i explotació forestal

És una de les activitats econòmiques complementàries a l'agricultura, dedicada principalment a la cria de cabres, ovelles i vaques.

Tradicionalment, també era important l'explotació forestal, amb l'extracció de fusta d'alzina per al seu ús a les carboneres.

Turisme i lleure

Des del s. XIX, el turisme ha estat una important font d'ingressos per a la Serra. Personatges il·lustres, com l'Arxiduc Lluís Salvador o el compositor Chopin, triaren la Tramuntana com a destí dels seus viatges.

La possessió de Miramar. Llegat de l'Arxiduc

BIODIVERSITAT

Vegetació

La Serra de Tramuntana es distingeix per una important flora endèmica i de plantes singulars, d'entre les que destaquen les comunitats d'alzinar balearic, les de garriga d'ullastre, les de matollar (sobretot romani i bruc) i les de pinar balearic.

Interior d'un alzinar

Fauna

La Serra és refugi de nombrosos endemismes. Dins el grup dels vertebrats, destaquen aus com l'àguila pescadora o el voltor negre i amfibis com el ferreret, tots ells considerats en perill d'extinció i catalogats com a espècies protegides.

El ferreret, amfibi endèmic

Un voltor negre

INFRAESTRUCTURES

Un camí de pedra i la carretera de Sa Calobra

Els camins de la Serra es caracteritzen per estar empedrats, cosa que facilita el pas de les persones i dels animals domèstics. A més, el relleu fa que, sovint, els camins i carreteres de la Tramuntana siguin vies sinuoses i zigzaguejants.

Altres infraestructures molt significatives de la Serra són les relacionades amb l'aigua, que serveixen tan per a l'abastiment humà, en el cas dels pous o les fonts, del bestiar, en el cas dels abeuradors o per al reg dels conreus, en el cas dels safreigs, les síquies, les sínies o els aljubs.

Síquia de Sa Vela Gran i el pou del Pla des Pouet

Però sense dubte, la tècnica més destacable és la de la pedra en sec, que ha permès ampliar zones de conreu, millorar les collites, construir camins i carreteres, evitar danys i aprofitar l'aigua de pluja. L'exemple més representatiu el tenim a les marjades, unes estructures que permeten conrear a superfícies amb pendent pronunciada.

Marjades de pedra en sec

ARQUITECTURA

Des de fa segles, els habitants de la Serra han aixecat petites construccions destinades a l'aprofitament dels recursos. Les cases de neu, els forns de cal o les sitges per al carboneig en són bons exemples. Al costat de les sitges es construïen les barraques, on s'allotjava el carboner.

Una casa de neu i una sitja

Altres edificacions habituals a la Serra són les cases de possessió, que en el seu origen pertanyien a nobles i terratinents i funcionaven com a centres de producció.

La possessió de Raixa

El patrimoni religiós queda definit per les ermites, construïdes per les persones que cercaven la soledat i l'espiritualitat entre les muntanyes de la Serra.

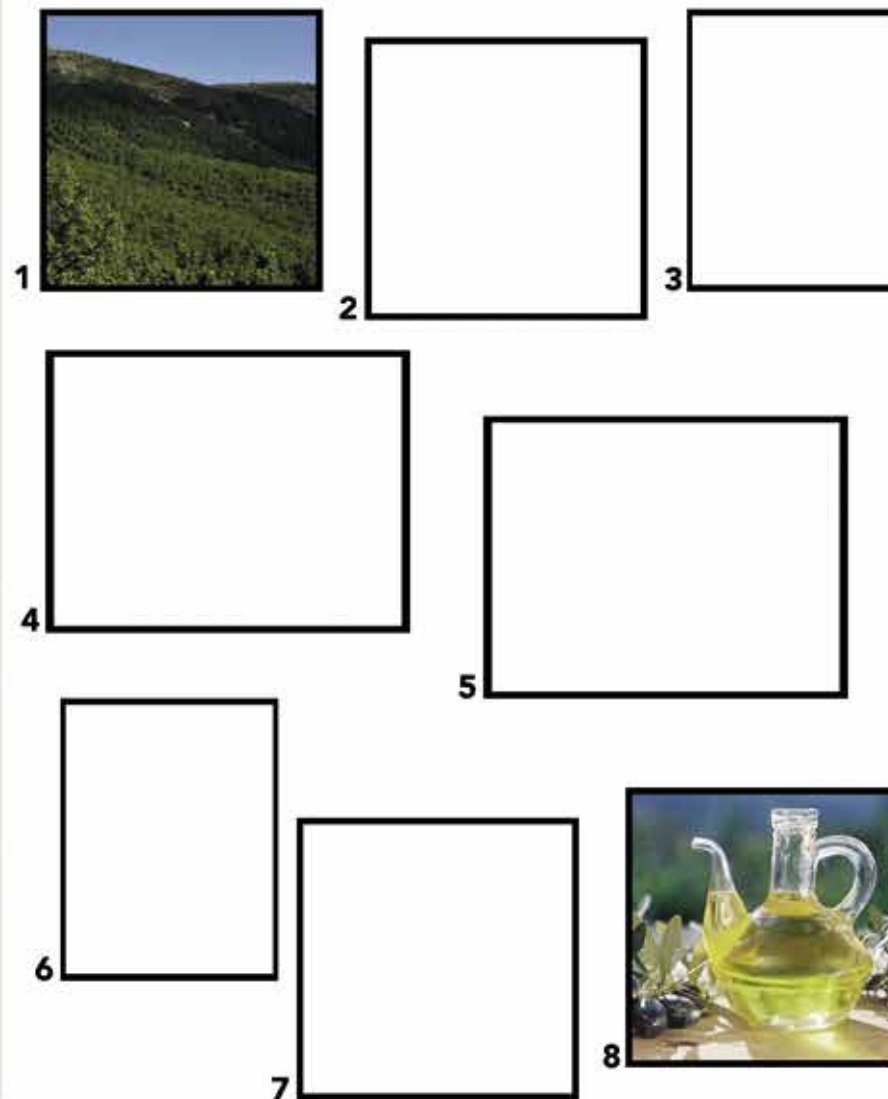

L'ermita de Son Orlandis

1. ELS ELEMENTS DEL PAISATGE DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

2. CONTAM UN CONTE. DE LA MATÈRIA PRIMERA AL PRODUCTE

1. La imatge de l'esquerra és del municipi d'Alaró. Hi apareixen diferents elements característics de la Serra de Tramuntana. Just davall, tens els pictogrames que corresponen a aquests elements (i d'altres que s'hi ha colat). Uneix cada pictograma amb la seva zona corresponent.

2. Des que el paisatge estava inalterat fins que la botella d'oli arriba a ca teva han passat moltes coses: Ha estat necessari transformar el terreny, gestionar els recursos, fer collita, etc. Dibuixa, a manera de còmic, totes les passes intermitges entre el paisatge natural i el producte final.

Comencem el camí entre parets altes de pedra en sec, tan característica de la Serra. Superada la costa inicial, arribem a una planura des de la que es dividisen camps d'ametllers i garrovners.

Més endavant, travessarem el torrent d'Esporles pel pont de sa Turbina, per endinsar-nos en un un bosc de ribera que donarà lloc, poc després, en un espès alzinar.

Tan en aquesta ruta com a la resta de la Tramuntana, són habituals les infraestructures construïdes per a la canalització i aprofitament de l'aigua, com les siques o les fonts.

El Camí des Correu

Aquesta ruta correspon al camí reial que connecta Esporles amb Banyalbufar.

Fins al segle XIX, constituïa l'única via de comunicació dels banyalbufarins amb Esporles i s'emprava per transportar les mercaderies que arribaven des de Ciutat.

Després que s'inaugurés l'actual carretera entre Esporles i Banyalbufar, el camí va ser abandonat. El Consell de Mallorca el va restaurar el 1999 i el va incloure en la xarxa de camins de la Ruta de Pedra en Sec, classificant-lo com a GR (Gran Recorregut).

Per seguir la ruta, basta seguir les fites del GR 221, col·locades al llarg de tot el recorregut.

Longitud del recorregut: 7.670 m

Durada: 2 hores i 40 minuts

Desnivell: 350 m

Dificultat: Mitja

Recomanacions:

- Porteu calçat adequat.
- Protegiu-vos del sol amb gorres i protecció solar.
- Procureu no caminar durant les hores de més sol.
- Porteu menjar lleuger i aigua abastament.
- Si fa fred, porteu roba d'abric.
- No us separeu del grup.
- I divertiu-vos i apreneu molt!

Arribant a Banyalbufar, comencen a guaitar les marjades de pedra en sec, sembrades d'oliveres i vinyes, amb els seus corresponents aljubs, que emmagatzemen l'aigua de la pluja per al reg dels conreus. També trobem l'arquitectura tradicional de la Tramuntana, amb construccions de pedra i teula, i les carreteres característiques de zones de muntanya, estretes i sinuoses.

Departament de Territori
Consell de Mallorca